

Třetí

ČITANKA A MLUVNICE

pro

obecné školy.

S třemi mapkami.

Prodává se nevázaná za 40 kr.
Ztuha vázaná za 55 „

V Praze, 1874.

V c. k. školním kněhoskladu v konviktské ulici
číslo 22 (staré 292).

7

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA PEDAGOGICKÉ FAKULTY KRAJČOVÉ	
Inv. č.	45270
Signatura	U 4852

Školní knihy, v c. k. školním kněhoskladu
vydané, nesmějí se prodávati drah, než za tu
cenu, která na titulním jich listu naznačena jest.

Knihovna	instituta
Signatura	
Inventurní číslo	34264

9 pros. 1868

Díl první.

Čtení mravoučné.

1. Modlitba ranní.

Tebe, Otče náš, prosíme,
svým nás svatým říd Duchem,
před Tebou ať nezhřešíme;
dej, ať tento celý den
k chvále Tvé a cti ztrávíme.

Na Tvou lásku spoléháme,
Tobě se poroučíme
se vším, co od Tebe máme;
dej, ve zdraví ať času
večerního dočekáme.

2. Stvořitel.

Ku konci měsíce máje spadl jednou s večera
tichý déšť. V noci se nebe vyjasnilo, a před svi-
táním třpytily se hvězdy. Otec Bohuslav, navyklý
jsa časněji vstávati, předvidal, že bude jasné
jitra. I probudil své dítky, desetiletou Annu a osmi-
letého Jana, řka: „Vstaňte, ustrojte se, a chcete-li

vidět slunce vycházeti, pojdte se mnou!“ Děti opustily hned lůžko své, a ustrojivše se, chvátaly s otcem na blízký pahorek. Když vystupovali na horu, spatřili na jedné straně rdíti se oblohu; mráčky, plovoucí po ní, zdály se olemovány býti zlatou obrubou. Hvězdy pořád více bledly, a plný, jakoby stříbrný měsíc nachyloval se k západu. Děti té krásy posud nebyly viděly. Nedlouho stály na hoře, a hle z pohnáhla vystupoval zařící oblouk slunce, až se celá zlatá koule sluneční vznesla nad pokraj země. Na trávě zatřpytila se rosa, kvítí jalo se vydávati příjemnou vůni, a z háje ozval se rozmanitý zpěv ptactva. Otec, pozdvihna ruce a zraky své k nebi, pobožně zvolal: „Ó Bože, jak velebné je stvoření Tvé!“ — Tiše poslouchaly dítky a s pohnutou myslí dívaly se k nebi. — „Vizte“, pravil pak otec, „slunce, měsíc i hvězdy učinil Bůh a vyměřil jim cestu, aby chodily po obloze. Stvořil i hory, pole i vody. Nebe a země jsou dílo jeho. Bůh je stvořitel světa i stvořitel náš! Plná jsou nebesa i země slávy jeho!“

Chvalte Hospodina s nebes, chvaltež jej na výsostech! Chvalte jej slunce i měsíc, chvalte jej všechny hvězdy i světlo! Chvalte jej nebesa nebes, i všechny vody, které jsou nad nebesy, chvalte jméno Hospodinovo! Neb on řekl, a učiněny jsou: on přikázal, a stvořeny jsou.

3. Obět.

Co Tobě dám, ó Bože můj,
za milostivé dary Tvoje?

Tys bohat: celý svět je Tvůj;
 mé jmění jsou jen hříchy moje.
 Leč vůle dobrá, srdce vroucí:
 to přijmi, Bože vševedoucí!

4. Mocnost Boží.

Karel šel s otcem po mezi u pšeničného pole. Oba se zamlčeli; byloť horko. „Co to chřestí ze pšenice?“ ptal se chlapec. „Pozoruj, odkud!“ odpověděl otec. A syn za chvíli se ozval: „Zdá se mi, že z klasů.“ „Tak jest, klasy chřestí“, pravil otec; „zrna zrají v klasech, mošničky plevní okolo nich pukají, slunce je tuží a praží. Tamto na stromech zapalují se třešně; bez horka toho nenabyly by sladkosti.“ — „Ale tráva vysychá, země jest rozpukaná, a hrudy jsou ztvrdlé“, odvětil syn. — „Uvidíš, jak se opět občerství“, doložil otec. — Zatím jaly se vystupovati hrady mraků, z hluboka zahřmělo, a než domů došli, strhla se bouřka. Déšť se jen lil s nebe, blesky se křížily, a mocně rachotil hrom. Ale než nastal večer, zas bylo nebe jasné, a druhého dne pravil sám Karel, procházeje se v zahradě: „Ó jak čerstvé všecko stojí, co včera ještě bylo uvadlé!“ Otec pak jej poučil: „Poznej z toho, jak mocný a moudrý jest Bůh! Sluncem zahřívá rostliny, aby dozrály; strašně káže rachotiti hromu, ale pole, sady a luka se tím zotavují!“

Dobře Pán Bůh ví, co činí.

5. Píseň večerní.

Přijmi, dobrý Bože, díky srdce mého,
 že jsi mne dnes chránil ode všeho zlého.
 Chraň mne této noci anděly strážnými,
 aby mne nedali děsiti sny zlými.
 Zdráv až vstanu zase ráno na úsvitě,
 chválit budu Tebe jako dobré dítě.
 Přimlouvej se za mne, Panno nejsvětější!
 Svěť mi ve dne v noci, hvězdo nejjasnější!

6. Otázky.

Kdo písněm učí ptáče až mílo líbezným?
 Že laň a jelen skáče, kdo dává radost jim?
 Kdo větrům bouřit velí, a jindy šeptá v nich?
 Kdo časy roční dělí: déšť, léto, mráz a sníh?
 Kdo ze skály vyvádí potůčky hrčivé?
 Kdo v širé moře svádí vod proudy ječivé?
 Kdo slunce v ranním čase, by vstalo, budívá?
 Po nebi hvězdy pase a měsíc vodívá?
 Kdo stravu uděluje zvířátkům na poli?
 Bylinou uzdravuje, když nás co zabolí?
 Kdo křesá ve mráкотě klikatý hromu blesk?
 Kdo dává po suchotě rostlinám rosy lesk?
 Řci, tebe kdo, mé dítě, i mne též učinil?
 Života na úsvitě kdo ti dušičku vлил?
 A pak, až po svém čase tvá pouť se dokoná,
 kdo tebe z hrobu zase a k sobě povolá?

**Toť Bůh jest dobrotivý, nebeský Otec náš,
všem tvorům milostivý: ty jméno jeho znáš.**

**On dobře zná i tebe; zde jeho poslouchej,
ať řekne u bran nebe: „Sem, dítě, zavítej!“**

7. Sv. Karel Boromejský.

Blahoslavený člověk, jenž máje slitování nad chudým, s bratrem hladovým se dělí o chléb svůj a ochotně mu bývá pomocníkem v potřebách jeho. Mezi muže takové náleží *Karel Boromejský*. V Miláně, kdež byl arcibiskupem, vypukla morová rána. Lidé zámožní, bojíce se o život, před nakažlivou nemocí rozprchli se na všechny strany. Bohomilý pastýř nebyl právě v Miláně, když tam zúřiti počal mor. Než sotva se dověděl o hroznou nemoc, ihned, nedaje se meškati, spěchal do města, které bylo plné chudáků nemocných a umírajících. A od té chvíle s nebezpečenstvím rostla příkladná horlivost jeho. V noci, na holé zemi podrímav hodinku, modlival se k Bohu za ubohý lid, a za dne bez oddechu chodíval po městě z ulice do ulice; chudé poděloval pokrmem i oblekem, pečoval o nemocné, svátostmi zaopatřoval umírající, otcovsky ujímal se sirotkův a sloven Božím k Bohu pozdvíhal utrápených. Příkladním jeho zřízením byla veliká nemocnice, do které snášeli nemocné a morem nakažené. V městě tou dobou panovala nouze nesmírná. Sv. Karel po všechn ten čas žil jen o chlebě a vodě, i rozdal všecko, cokoli měl; posléze poručil i šatstvo své a

čalouny se zdí rozdati chudým, i nezůstalo mu leč jediné roucho, které měl na těle. Tak obětoval dobrý pastýř život svůj za ubohé ovečky své. Zemřel dne 4. listopadu l. 1584.

8. Pohled k nebi.

Jak slaviček šveholí, když ho srdce rozbolí;
jak růžička vůni dýše, když rosička padá tíše
jak radostí včela zní, když jí kvítek zavoní:
tak i já si zpívám, Pána Boha vzývám,
v duši rozkoš mívám, když se k nebi dívám.

9. Sv. Augustin.

Po břehu mořském procházel se sv. Augustin, snaže se bystrým rozumem, aby vyskoumal hluboké tajemství o nejsvětější Trojici. Tu z nenadání spatřil mládenečka spanilého, an vody z moře skořápkou nabírá a do nepatrného důlku, vyhrabaného v písku, ji přelévá. Augustin, pozastaviv se, dobrou chvíli hleděl naň, až pak otázal se, řka: „Pověz mi, co a nač to činiš, milé pachole?“ — „Rád bych“, odvece pacholík, „vody mořské přelil sem do tohoto důlku.“ — „Nechej, dítě rozmilé,“ přivětivým hlasem dí na to svatý učitel, „nechej marné té práce. Kdybys tu sedělo po tisíce rokův, moře nevyvážíš, moře nepřeleješ!“ — „A předce bych“ doložil mládeneček, „mnohem snáze dovedl toho, než aby se tobě podařilo obmezeným rozumem vyzpytovatí tajemství

o nejsvětější Trojici.“ — Jedva to dopověděl, náhle zmizel. Důmyslný učitel církve skroušenou myslí snadno pochopil, co mu pacholetem na rozum dává Bůh.

10. Co jest Bůh.

Co jest Bůh, ó synu milý,
nepoví ti rozum kusý:
ti však, jenž to pochopili,
v prachu se mu kořit musí.

Co jest Bůh, ó synu milý,
neví, sám kdo nezakusí:
ti však, jenž to pocítili,
nad vše milovat jej musí.

11. Čistota.

Nad zlato, nad perly a drahé kamení, nad poklady celého světa važ sobě čistoty srdce. Nevinnost a čistota srdce jest přední okrasou duše a ozdobou všech etností. Kdo ji zachová bez úrazu, toho Pán připočte k blahoslaveným, kterým dáno bude uzříti Boha, a nebešťané budou radovati se nad nim. Jako kalich liliový bude duše jeho naplněna rosou nebeskou, a jako růže rajská vydávati bude ze sebe vůni skutků líbez-
ných Bohu. Avšak snadno může červ ohryzti růži, vítr bouřlivý zlomiti lilii, a svět porušiti čistotu srdce. Měj se tedy na pozoru před světem a před svůdci ohavnými, věda, že drahý poklad

nosiš ve křehké nádobě těla. Pamatuj vždy na Boha: On tě všude vidí, on zná, by sebe tajnější byly, všechny myšlenky, city, žádosti, řeči a činy tvé; drž se bedlivě anděla strážce, kterýž by splakati musil nad tebou, vida, že jsi se nechal svést a povrhil perlou čistoty. A jak rád on bude nositi modlitby tvé k nebesům, budeš-li čistým srdcem oslavovati Boha, důvěrně prosívaje ho, aby zachoval duši tvé drahý ten poklad a ozdobu nebeskou.

Čistota všech jest ctností ozdoba.

12. Zlé svědomí.

Pohleď na ten strom, ó synu, jak tu smutně schne a tlí! Nitro jeho červ zlý hryze, ač toho nikdo nevidí.

Slunce nad horou vychází, po vši krajině se dní; červ zlý hryze ustavičně, neustává v hryzení.

Na nebi se hvězdy lesknou, veškeren tvor klidně spí; červ zlý hryze ustavičně, neustává v hryzení.

Tak červ hryze po vši dobu, až strom zhoubně podlomí; — a tak hryze též až do hrobu člověka zlé svědomí.

Soudův lidských může ujíti zlosyn; soudu však svědomí svého neujde.

13. Vzkříšení.

Mírný minul podzim, zima tuhá
po jeseni klidné nastala;
země, tato matka naše druhá,
zelenati se již přestala.

Ano, jako mrtva býti zdá se,
bílým jsouc rubášem oděna;
věta po nádherné její kráse,
jižto v létě byla zšlechtěna.

Stromy holé, pozbavené zcela
zeleného jindy lupení,
ční co kostra umrlého těla;
vítr větvím skučí v úpění.

Louky, pole, pastviny a sady,
štěpnice — vše čirá prázdnota!
Chmelnice, zahrádky, vinohrady
všecky samá pouhá pustota!

Jako na znamení smutku lesy
v tmavém černají se oděvu;
ptactvo, jenž v nich slavilo své plesy,
umklo — není mu do zpěvu

Než jak navrátí se blahá vesna,
hned se zazelená travička;
hned se čile probudí zas ze sna
země, živná naše matička.

Procítne v ní život opět nový,
oživne zas každý stromeček,
novým listem oděje se křoví,
každý rozvíje se kvíteček!

Tak i tebe, věz to, milé robě,
po života toho skončení
očekává, až spát budeš v hrobě,
k životu novému vzkříšení.

14. Milosrdný bratr.

V lázenském městě českém, v Teplici, vešel jednou řeholník, znalý po černém oděvu a pásu, do bytu cizího hosta, a žádal jak obyčejně za dar Boží na nemocné. Cizinec odbyl ho hrubě a doložil uštěpačně, že řeholníci sami utrácejí sebrané almužny. Milosrdný bratr tiše vyňal tištěný list, kdež bylo zaznamenáno, jak mnoho nemocných bylo v klášteřích jejich minulého roku ošetřováno, bez rozdílu, ať jakéhokoli byli náboženství. Prchlý cizinec ještě lůře se naň obořil, a konečně mu dal tak silný políček, že řeholníkovi z úst a z nosu krev vystříkla. Zlostník sám se zarazil, než milosrdný bratr pravil hlasem mírným: „Pane, to bylo mně: a teď dejte něco na nemocné!“

Všecek změněný zvolal cizinec: „Odpusťte mi a přijměte tuto náhradu za urážku vám učiněnou!“ a podal milosrdnému velikou bankovku. Řeholník vzal ji řka: „Přijímám to, ne pro sebe, ale pro naše i pro vaše nemocné!“

*Neodvracej tváři své od žádného chudého,
a neodvrátí se od tebe tvář Boží.*

15. Lépe jest dáti, nežli bráti.

Mladý šlechtic vyšel si jednou se svým vychovatelem na procházku. Jdouce polem, spatřili

u cesty ležeti dřevěny. — Pěkné to střevíce, pravil šlechtic; jsou nepochybně toho starce, co tamto na poli pracuje. Stálo by za žert, kdybychom dřevěny někam schovali a pak se podívali z blízkého křoví, co bude chudás říkat, až své obuvi nenajde. — Nikoliv, odpověděl vychovatel, nesluší provozovati takového žertu s chudým lidem; poradil bych k něčemu jinému. Položte do každé dřevěny peníz, a pak vyčkejme v úkrytu, co se bude dít. — Šlechtic uposlechl. Položivše do každé dřevěny stříbrný peníz, schovali se do zákřoví.

Stařec, když práci dodělal, vrátil se za nedlouho k místu, kde byl nechal dřevěnek. Obuv jednu, i ucítil pod chodidlem něco tvrdého; honem shodil a překlopil tvrdou škorní, a hle, z dřevěny vypadl lesknoucí se peníz! Chudás popadne peníz, obrací jej na dlaní a nemůže pochopiti, odkud by se nahodil do jeho obuvi. Ohlíží se kolkolem, ale nikde ani živé duše neviděti. I strčí peníz do kapsy a obouvá druhou dřevěnu, a aj div divoucí, i v té se mu vyskytne běloskvoucí stříbrník! Šťastný ubožák padne na kolena a zvolá: O Bože, tedy jest přede pravda, že neopouštíš tobo, kdo se důvěruje v Tebe! Ty's věděl, že manželka mi leží nemocna, že dítky mé chleba nemají, Ty's věděl, že jsem si nikde neviděl ani rady a pomoci, i vzbudil jsi něčí dobré srdce k štědrosti. Chvála a čest budiž Tobě na věky!

Šlechtic výjevem tímto tak byl pohnut, až slzel. — Nuže, promluvil vychovatel, nepůsobí-li vám tento skutek více radosti, nežli kdy byste

byl provedl svůj obmyšlený žert? — O ano, řekl šlechtic, děkuji vám za vaši radu. Dnes jsem se přesvědčil, jak pravdivé jest příslovi: *Lépe jest dáti, nežli bráti.*

16. Štědrý večer.

V domě bohatého továrníka Svatoše všecko bylo radostí jako opojeno. Byl štědrý večer, a každý, kdož do domu náležel, těšil se hojnému nadělení. Jen Růžena, čtrnáctiletá dcera Svatošova, seděla později u svých dárků poněkud zamyšlena. — Proč tak smutna? tázal se otec. — Vzpomněla jsem si právě na Dorotu, chudou vdovu u Danšů, odpověděla Růžena. Připadlo mi, jak asi ta ubohá matka se svými dětmi tráví dnes štědrý večer. — Postaráme se o to, dí otec, aby i chudí dnes se radovali. — Propověděv to, poradil se se svou manželkou. Po malé chvíli stál na stole košík, naplněný jídlem a rozličnými dárky i penězi pro vdovu Dorotu. Růžena a její dva menší bratři, uslyševše, komu košík uchystán, ihned ze svých dárků všelicos vybírali a do košíka skládali. Služka Barbora dostala rozkaz, aby košík donesla Danšovým.

U Doroty byli již po večeři, když Barbora vstoupila do světničky. Děti seděly ještě za stolem, každé majíc před sebou hořeti voskovou svíčku, v syrovém bramboru zastrčenou. Mimo to ležely před každým dva ořechy a jedno jablko. Zraky všech byly upřeny na Barboru a na košík, a ubohá matka neměla ani dosti slov k projevení své vděčnosti, když uslyšela, že všecko to jim náleží.

Když Barbora odcházela, tázala se matka děti, co pošlou Růžence za to, že na ně vzpomněla. Děti se zamlčely, až po chvíli skočí šestiletá Klárka od stolu a z truhlice vytáhne voskovou svíčku, řkouc: Tuto svíčku ji pošlu; je zelená a celá pozlacená. — Barbora přijala ten neobyčejný dárek a odešla.

U Svatošů ani se služby dočkati nemohli. Konečně přišla. Vypravování její bavilo nemálo štědré dárcce. Zvláště pozlacená svíčka je všecky zajímala. Růžena schovala si ji co dárek z rukou chudého ale vděčného děvčete, které, když dorostlo, vstoupilo do služby k Svatošům. O vdovu a o její ostatní děti bylo již dříve postaráno.

Na úrok Pánu Bohu dává, kdo se nad chudým smilovává.

17. Láska k rodičům.

V jistém lidnatém městě žila nábožná vdova s jedinou svou dcerou. Matka zbožně dceru vychovávala, i dala ji učiti všelikému potřebnému umění. Nic sobě snažněji nežádala, než aby ji Bůh tak dlouhého věku popřítí ráčil, až by dcera dorostla. Od smrti otcovy až po 17. rok dceřina věku žádné jich velké neštěstí nepotkalo. Tu pak náhle upadla matka v těžkou nemoc, která hrozila konec učiniti životu jejímu. Nemoc byla nákažlivá, bylyť to neštovice. Známí radili dceři, aby se vystěhovala z domu ke svým příbuzným, obsluhu pak aby svěřila starším osobám. Dcera se však statečně radám takovým opřela, pravíc, že raději volí umřítí, než aby opustila nemocnou matku.

Zůstala tedy u matky a dnem i nocí jí sloužila, střídajíc se po krátkých dobách s věrnými služkami. Průchod nemoci poručila Pánu Bohu. Všickni příbuzní očekávali s velikým strachem chvíli, kdež by se nemoc změnila buď k lepšímu, buď k horšímu. A hle, Bůh dceřinu lásku odměnil; nemoc ulevila, a matka vyvázla z nebezpečnosti, aniž by dcera na svém zdraví vzala škodu.

Dobré děti krásný statek, zlé pak děti v domě zmatek.

18. Výměnek.

Zámožný sedlák za živa celý svůj statek odevzdal jedinému synu svému a sobě nevymínil ničeho, co by mu syn na výživu do smrti dávati měl. Sousedé starému za zlé pokládali, že si neustanovil *výměnkou*; ale on jim pokaždé odpovídal: „Můj syn je vděčný, nezapomene, co jsem jemu učinil dobrého; on se mi odslouží všim dobrým.“

Syn byl sice dobrý a tichý, ale manželka jeho bývala netrpělivá. Byloť jí obtížno posluhovati starému tchánovi, a mračovala se, když třesoucí se stařec časem buď polévku nebo pivo rozlil aneb nádobu nějakou upustil. Starý otec se rozstonal, i nechali ho ležeti v temné komoře. Mladý hospodář více byl na poli než doma, a málokdy se k otci podíval. Dokud bylo léto, trpělivě snášel churavý otec neuh i samotu; čas po čase se těšival se synkem syna svého, vnukem svým, který svého děda měl velmi rád, protože děd mu pěkné povídky povídal. — Přiblížila se zima a byla pořád tužší; svrchní

peřina stařečkova bývala ráno jinovatkou potažena. Stařečka popadl dusivý kašel, i řekl svému vnukovi: „Jdi a řekni otci svému, že ho žádám, aby mi dal hůni, kterou jsem míval na saních, když jsem v zimě někam přes pole jel; dám si ji na peřinu, aby mi nevlhla.“ Vnuk to vyřídil, a na rozkaz otcův z konírny přinesl starou hůni, ale ne celou. „Hůně není celá,“ pravil mladý hospodář; „kde je druhá půla?“ A synek odpověděl: „Rozstříhl jsem ji na dvě, a schoval jsem druhý kus, abyste, otče, vy také měl půl, až budete stár, a když nemocen ležeti budete v komůrce!“

Mladý hospodář chvíli stál jako ohromen: ale spěšně odešel do komůry, odprosil otce, dal připravit pohodlnou postel v teplé světnici, otce přenesl a sloužil mu věrně i s manželkou, která od té doby byla všecká zjinačena. Ihned lékaře povolali a nešetřili nákladu na vyléčení starého otce. Leč nemoc byla nezhojitelná. Když cítil stařeček, že se hodina jeho blíží, dal se opatřit svátostmi, požehnal děti svých a děkoval jim za dobré opatrování.

Synu, ujmej se otce v stáří jeho a nezarmucuj ho v životě jeho.

19. Modlitba za rodiče.

Otče, jenž jsi na nebi, dítek hlas Tě velebí;
dej nám, čehož potřebí:

Rodičům dej zdraví a mně dobré mravy.

Rodiče mi zachovej, práce jejich požehnej —

a nám všem svou milost dej,

ať se v žádné době neztratíme sobě.

20. Povolnost.

Dva bratřenci měli vedle sebe pole. Jednou přišel mladší ke staršímu a pravil: „Naše matky zdědily po tetě pole nad paloukem a měly se rozdělit o ně rovným dílem. Při novém měření poli ukázalo se, že váš díl o kus jest větší nežli můj. Vy ho užíváte již deset let. Tím mám z toho škodu, která dělá nejméně padesáte zlatých. Dejte mi dobrovolně alespoň třicet zlatých, a já nepůjdu ku právu.“

Starší odpověděl: „Milý strýčku, nebyloby dobré, abychom se spolu přeli; jsme přátelé. Já se dobře pamatuji na to dělení. Nebožka teta dala o něco více přiměřiti k dílu hubenějšímu, a vaše matka měla na výběr, chce-li si vzíti díl větší ale špatnější, anebo lepší ale o něco menší. Ona si vybrala lepší. Mé matce připadl kus větší ale hubenější. Já jsem ho zdědil. Myslíte-li, že se vám děje křivda, postoupím vám svůj podíl a vezmu si váš, a bude bez rozepře!“

Tou povolností staršího bratřence pozastyděl se mladší a odešel vymlouvaje se, že nevěděl, proč k jednomu dílci něco více bylo přiměřeno.

Řekl Abraham k Lotovi: Prosim, at' není sváru mezi mnou a tebou, a mezi pastýři mými a tvými; nebo bratři jsme. Hle všechna země před tebou jest: jestliže na levou stranu půjdeš, já pravou držeti budu: jestliže ty pravou zvolíš, já na levou půjdu.

Povolnost činí přátele.

21. Věrný čeledín.

Roku 1866, když zuřila válka po vlastech našich, vyzváni byli všickni občané, kteří měli povozy, aby potřebných věcí pomáhali dovážeti za vojskem. I stalo se nejednomu dovozci, že, upad do rukou nepřátelských, přišel o všecko.

Čeledín Janský šťastně se vracel s celým svým povozem k domovu. Na cestě zastavil se v jedné hospodě, aby koně nakrmil. Jednomu z přítomných hostů zalíbili se koně Janského, i přistoupil k němu a tázal se, zdali by koně nebyli na prodej. Janský odpověděl, že není pánem koní, a proto že jich prodati nemůže. — „Tím lépe, pošeptal host Janskému, můžete přitom dobře pochoditi!“ — Pane, kterak tomu mám rozuměti? tázal se Janský. — „Prodejte mi koně, dí nato cizinec, a peníze, které vám vyplatím, můžete schovat. Svému hospodáři řekněte, že jste o koně přišel mezi vojskem nepřátelským, jakož se stalo mnohým jiným.“ — Janský ulekl se takové řeči, z níž hned poznal, že před sebou má jiného nepřítele, který by chtěl hospodáře oloupiti o koně, a jej o čest i o dobré jméno. I vzpamatoval se a rozhorleně k cizinci promluvil: Pane, vy se ve mně mýlíte! Nikdy ještě jsem se v ničem nepronevěřil: také dnes toho neučiním! Podržte svých peněz, já odvedu koně tomu, kdo mi je svěřil. — Cizinec, neočekávaje takového odporu, nevrle odešel.

Druhý den přijel Janský domů. Hospodář a všickni domácí těšili se, že šťastně se navrátil. Když uslyšeli, co mu se na cestě přihodilo, došel

pro svou věrnost a poctivost obecné vážnosti, a hospodář dal mu také slušnou odměnu.

Dobré jméno nejlepší dědictví.

22. Neodsuzuj před časem.

Anežka vstoupila do služby k jednomu kupci. Svou správností získala si brzy důvěru nových pánů; zvláště děti kupcovy Anežku velmi sobě oblíbily. Kupec, maje jednou zaplatiti koupené zboží, připravoval si k tomu peníze. V tom, co peníze počítá, vyvolán byl z pokoje, aby o něčem promluvil s někým příchozím. Rozmluva se prodíla. Anežka šla mezi tím poklízet pánova pokoje. Viděla ležeti na stole bankovky, ale nedotkla se jich, a když poklidila, zase odešla. Brzy potom vstoupí kupec do svého pokoje a jme se peníze přepočítávati. I spozoruje, že mu chybí desetizlatová bankovka. Věděl, že byla Anežka před tím v pokoji, a proto také hned na ni padlo podezření. Kupce ta příhoda velmi mrzela, protože se byl do Anežky nic podobného nenadál. Ale podezření nezůstalo bez následku. Anežka byla propuštěna ze služby, sama nevědouc proč. Nerada šla z domu, a děti bolestně s ní se loučily.

Asi za měsíc seděl kupec jednoho dne ve svém pokoji, maje na stole před sebou rozličné spisy. Okno bylo otevřeno. Manželka kupcova, vstoupíc do pokoje, otevřením dveří způsobila průvan, a spisy sletěly se stolu. Jeden z nich zanesen byl pod skříň, kde se všeliké drobné věci chovaly; paní shýbla se pro spis a s ním vytáhla.— desetizlatovou bankovku. Tím byla celá krádež

vysvětlena. Nebylo nyní větší starosti, než aby Anežka přišla opět do domu: a jako byl ondy smutný její odchod, tak radostný byl nyní její příchod. Anežka teprv nyní dověděla se, proč musila z domu odejítí. Nalezené bankovky dostala k službě nádavkem.

Vyjdet' pravda na vrch, jak olej nad vodu.

Díl druhý.

Čtení dějepisné.

23. Římané.

Římané byli statečný a mocný národ. Sedm set let před narozením Krista Pána vystavěli město Řím; ale tehda neměli než skrovný kus země okolo toho města. Udatností svou rozšiřovali panství své pořád dále a dále. Když měl Spasitel náš přijíti na svět, byla říše jejich nejmocnější, i počali nad ní panovati císařové. V Evropě jim patřila Itálie, Španělsko, Francie, Anglicko, Německo, Turecko, Řecko a naše císařství až po Dunaj; v Africe všechny země na severním pobřeží, mezi nimi zvláště Kartágo a Egypt; v Asii měli Malou Asii, Armenii, Mesopotamii a Syrii s Palestinou. Vynikali však nejen válečnou slávou, ale také jistou vzdělaností.

Římský čili latinský jazyk rozšířil se po všech jejich zemích, a s ním spolu umění a

učenost. Spisové Římanů posud se čítají a vychvalují; ale při tom všem byli Římané modloslužebníci a neznali pravého Boha. Rozmohly se mezi nimi všelike nepravosti, pro které na ně přišla konečně záhuba.

24. Pronásledování křesťanů.

Apoštolé, když přijali Ducha svatého, rozešli se po říši římské, aby podle rozkazu Páně učili všecky národy a křtem svatým je přijímali ve společnost věřících. Ale potkali se v tom s velikým příkořím. Pohané stihali je a strojili jim i následovníkům jejich nejkřutější muka. Tři sta let uplynulo po nanebevstoupení Páně, a nepřestávala téci krev mučeničků pro víru Kristovu. Císařové římské, oddáni jsouce modloslužbě, s počátku sice pohrdali novým náboženstvím, ale když viděli, kterak se zmáhá, napadal je strach, aby jim snad panství nepodvrátilo, i jali se křesťany pronásledovati. Nejukrutněji si v tom počínali Nero, Domician, Maximin a Dioklecián. Ale všechna protivenstva byla marná. Čím se křesťanům hůře vedlo, tím více se počet jich rozmnožoval, tím více horlivost jejich rostla, až konečně pohanstvo skleslo jako stavení starobou zvetšelé.

25. Konstantin Veliký.)

Tři sta let po nanebevstoupení Páně dosedl na trůn římský císař Konstantin. Již co důstojník za Diokleciana, když viděl křesťany strašně mučené, ale nicméně neohrožené a ve víře stálé, počal jich sobě vážiti. Když se na

odpůrce svého Maxencia do pole strojil, skličovala jej myšlénka, že sok jeho má mocnější vojsko. V té nesnázi obrátil se modlitbou k Bohu křesťanů. Nato jednoho dne odpoledne uviděl prý, jak sám vypravoval, na nebi světlý kříž a kolem něho nápis: *V tomto znamení zvítězíš!* Tomu se Konstantin i vojsko jeho nemálo podivili. V následující noci ukázal se císaři ve snách Kristus s tímž znamením, jaké na nebi bylo viděno, i přikázal mu, aby je na korouhve dal udělati; to že mu ochranou bude proti nepřítelům. Konstantin učinil tak a dal se s matkou i syny svými u víře křesťanské vyučiti. Potom s důvěrou v Boha udeřil na Maxencia i dosáhl nad ním skvělého vítězství.

Nyní nastaly křesťanům radostnější časy. Konstantin zrušil zákony, od císařů pohanských proti křesťanům vydané, a rozkázal, aby křesťané mohli veřejně svou víru vyznávat, chrámy sobě stavěti a veřejné úřady zastávati. Z poněhla křesťanství vítězilo, a pohanství přicházelo v opovržení.

(26. Život starých Slovanův.)

Život starých předkův našich byl tichý, přičinlivý, a pokud se nestýkali se sousedními národy, pokojný i nebojovný. Jemná, čistě lidská povaha vždy a všude se na nich jevila. Byli myslí otevřené a upřímné, obrazotvornosti živé. Ze milovali zpěv a hudbu, o tom svědčí překrásné písně, které se nám po nich zachovaly v rukopisech Zelenohorském a Kralodvorském.

Hlavním zaměstnáním předků našich bylo polní hospodářství. Svým bratrům, žijícím v krajinách méně úrodných, pomáhali obilím a dobyt看em, berouce od nich na výměnu jiné plodiny, nejvíce sůl. Vedle hospodářství provozovali již záhy mnohá řemesla a rozličné živnosti. Dobývali kovů, zvláště stříbra, zlata a železa. Proto měli také mnohem dokonalejší nástroje železné nežli lidé, kteří před nimi ve vlastech našich přebývali. Uměli dělati stříbrné šperky, bronzové jehlice a sponky a množství přístrojů v pospolném životě potřebných. Ženy uměly soukati lněnou přízi a z domácí vlny tkáti sukna.

Válek nevyhledávali, ale když se nepřítel blížil a příchod jeho mečem, po zemi nošeným, byl oznámen, tuť nebylo nikoho k boji statečného, aby k vyzvání vůdcovu v určitou dobu a na určitém místě nepovstal k vojně. Jak mile byl nepřítel ze země vypuzen, vrátili se opět k obvyklému hospodářství.

Při chvalitebných těchto povahách nebyli předkové naši bez vady. Vytýkát se jim, že byli lehkomyšní a nestáli. Když se jim dobře vedlo, oddávali se rozkošem, a když je nehody a pohromy potkaly, stávali se malomyslnými. Jestě horší byla jich nesvornost a neústupnost, pro kterou často mezi nimi sváry vznikaly. Nepřátelé, používše rozmišek, nejednou kořistili hojně pro sebe k veliké škodě svárlivých soukmenovců.

27. Krok a jeho dcery.

V druhé polovici sedmého století žil v lidu slovanském věhlasný starosta *Krok*. Sedě na

zlatém stolci na Vyšehradě, panoval v zemi české. Ctností, moudrostí a spravedlivostí tak velice rozšířil slávu svou, že netoliko domácí kmenové, ale i z jiných kmenů lidé k němu se hrnuli a jeho soudům se podrobovali.

Krok měl tři dcery, jmenem *Kazi*, *Tetu* a *Libuši*, i staral se pečlivě o to, aby dobře byly vycvičeny. A skutečně, tak hluboko neobyčejné jich vědomosti a výtečné vlastnosti se vtiskly v paměť celého národa, že je po smrti Krokově za dědičky jeho uznal a jejich radou se spravoval.

Kazi, nejstarší z dcer Krokových, znala léčivou moc bylin, uměla hojiti neduhy lidské a bolesti, a proto požívala v lidu veliké vážnosti. — *Teta*, druhá dcera Krokova, věnovala se hlavně bohoslužbě pohanské, t. sloužila slovanským bohům, i ukazovala, jakby se měli bohové ctíti zpěvem a plesem. Sídlem byla na hradě *Tetíně*, kde po stu a několika letech sv. *Lidmila* mučnickou smrt podstoupila. — Nejmladší Krokova dcera, *Libuše*, byla panna nad miru opatrná, v spravedlivém rozhodování sporných věcí velmi bystrá, i počestností mravů výtečná. Čechům zdálo se, jako by nikdo jí roveň nebyl; i což divu, že po smrti Krokově jednolhasně jejímu řízení se podrobili. *Knížecí Libušin* dvůr skvěl se na Vyšehradě; tam sedávala k soudům, tam vydávala rozkazy. Později si *Libuše* za manžela zvolila *Přemysla*, vládyku ze *Stadic*, s nímž společně v zemi panovala a také základ k městu položila, ježto nazváno jest *Praha*. Když *Libuše* zemřela, veliký byl smutek v národě, i pochováli prý jí na hradě *Libušině*.

28. Pověst o Horymírovi.

Horymír byl zeman a měl sídlo své v Neuměteliích nedaleko hor Příbramských. Těžce to nesl, vida, kterak pro přílišné bažení po drahém kovu orba hyne a chléb drahně. I zdvihl se jednou s čeledí svou, zapálil horníkům kobky jejich a stříbrné doly zaválel. Horníci polnali ho před soud knížecí. Kníže Křesomysl, sedě na knížecím stolci prostřed Vyšehradu, slyšel při, kterou obě strany před ním lžely. Provinění Horymírovo bylo veliké, horníci domáhali se hlasitě pomsty, a kníže, potázav se s kmety, lechy a vládkami, vyřkl nad Horymírem pokutu smrti. Zajásali horníci, zaplakali rolníci, ženy a děti. Tu vstoupí Horymír před knížete a za poslední milost prosí, aby mohl před smrtí svou naposled ještě na svém milém koni po Vyšehradě se projeti. Kníže pokynul, že svoluje, a Horymírovi přiveden jest kůň jeho Šemík. I vsed na kůň Horymír zavýskal: Hoj, Šemíku, věrný druhu můj, naposledy mě nes! — Tříkrát objel Vyšehradské hradby, a nakloniv se k uším věrného zvířete, něco mu zašeptal. V tom se Šemík sepal, jediným skokem s Horymírem přeletěl zdi hradové, smekl se přes sráznou Vyšehradskou skálu, skočil do Vltavy, a nežli se na Vyšehradě z překvapení takového zpamatovali, již byl Šemík se svým pánem na protějším břehu, uháněje k Radotínu. Horymír po neslýchaném skutku tom dosáhl prý milosti od knížete, ale Šemík, uškodiv si smělym skokem, vzal za své. Horymír pochoval prý Šemíka s velikou litostí v Neuměteliích

pod velikým kamenem, kterýž tam podnes ukazují, a lid dlouho v písni oslavoval smělý Horymířův skok.

29. Říše moravská za Svatopluka.

Po velkých a těžkých bojích přivedl Svatopluk říši moravskou na takový stupeň slávy a moci, na kterém ještě nikdy před tím nestála. Panství jeho obsahovalo velikou zemi, kde jeden jazyk, jedna víra a jednostejné řády slovanské kvetly.

Sídlo moravských knížat nalezalo se hned za Mojžíra I. v nynější Moravě, a to již od nejstarších dob na *Velehradě*. Na zříceninách Velehradských stojí nyní královské město Hradiště. Opodál Hradiště jest bývalý klášter benediktinský, kterýž zachoval jméno někdejšího Velehradu až po naše časy. Na Velehradě chovaly se knížecí poklady a vzácnosti zemské, tu stál i hlavní chrám arcibiskupa Metoděje, v němž zaznívaly nábožné zpěvy v jazyce slovanském. A podnes ještě putují nábožní křesťané na slavný Velehrad.

Na poledních hranicích proti Rakousům stával hrad *Děvín*; zříceniny jeho spatřují se podnes na kopcích Polavských blíž města Mikulova. — Jiný hrad téhož jména strmí v Uhrách na skále u vtoku Moravy do Dunaje.

Podle řeky Dyje stálo ještě několik jiných hradů; vnitř země přední byly hrady *Brno* a *Olomouc*. Na podhradích obou těchto hradů založil již kníže Mojžíra I. kostely, jež ke cti sv.

Petra dal posvětití. Brněnský chrám byl za Svatopluka nově zveleben a podle starobylé pověsti od arcibiskupa Metoděje l. 884 nově posvěcen. Jest to nynější biskupský chrám sv. Petra na kopci Petrově.

30. První křesťanské chrámy v Čechách.

Kníže Bořivoj, když se co křesťan vrátil z Moravy do Čech, založil první kostel na svém oblíbeném hrádku *Levém Hradci*, as tři hodin vzdáli od Prahy. Arcibiskup Metoděj posvětil na své apoštolské cestě do Čech chrám tento ke cti sv. Klimenta. Levý Hradec po čase zašel, a nezbývá z něho nic, leč staré náspy hradové; ale kostel sv. Klimenta posud tam stojí ač ne již v původní podobě, na osamělém, pustém hradišti. Kníže Bořivoj vystavěl brzy potom i na hradě Pražském křesťanský chrám ke cti Panny Marie. Chrám tento stál u samé brány hradové, ale brzy zanikl, když hrad Pražský rozšiřovati se jali. I v nejstarším knížecím sídle, na posvátném Vyšehradě, kázal kníže, aby vystavěn byl chrám sv. Klimenta. Také jinde po kraji českém několik kostelů bylo založeno. Sv. Metoděj dosazoval k těm kostelům učeníky své, kteří, přinesše s sebou církevní knihy slovanské, chválu Boží hlásali a slova Spasitelova v srdce českého lidu vštěpovali. Z oné doby pochází píseň, kterou lid náš podnes zpívá:

Gospodine, pomiluj ny!

Jezu Kriste, pomiluj ny!

Ty spase všého míra.

Spasi ny, i uslyši,
 Gospodine, glasy naše.
 Daj nám všem, Gospodine,
 žizň a mír v zemi!
 Krleš! Krleš! Krleš!

To jest:

Pane, smiluj se nad námi!
 Ježiši Kriste, smilaj se nad námi!
 Ty's spasitel celého světa.
 Spasiž nás a vyslyšiz,
 Pane, volání naše.
 Dej nám všem, Pane,
 hojnost a pokoj v zemi!
 Kyrie elejson!

31. Kněžna Dobrava a pokřestění Polákův.)

Když kníže český Boleslav I. také v krajinách polských panovati počal, měl tam na půlnoční straně sousedem knížete Meška č. Mečislava. Tomuto ještě pohanskému knížeti dána byla rada, aby sobě za manželku zvolil křesťanku. I požádal Mečislav knížete českého, aby mu za manželku dal dceru svou Dobravu. Dobrava byla dobře vychována a horlivá křesťanka, i nechtěla svoliti ke sňatku s Mečislavem, leč přijali by i s lidem svým náboženství křesťanské. Když Mečislav přislíbil tak učiniti, zavezena byla Dobrava do Hnězdna, hlavního tehda města polského. S sebou přivedla četné komonstvo z Čech stavu světského i duchovního. Než kníže

Mečislav nesplnil dříve slova svého, leč až ho laskavé chování a moudrá řeč manželčina k tomu naklonila. Poznav učení víry křesťanské, přijal křest teprv druhého roku po svatbě.

Česká kněžna tedy polského knížete obrátila na víru křesťanskou, a dbala o to, aby i ostatní národ polský obrácen byl ku Kristu. Čeští kněží, s Dobravou do Hnězda přišli, vyučovali národ, kázali a křtili. Toto spasitelné dílo dařilo se ještě více, když l. 968 založeno bylo první biskupství v Poznani. Dobrava, stavši se křestní matkou národa polského, zemřela l. 977.

32. Spytihněv.

L. 1055 dosedl na otcovský stolec v Čechách kníže Spytihněv II. O něm čteme v letopisech tento příběh: Když jednoho času táhl s lidem válečným proti nepříteli do pole, prodírala se k němu chudá vdova, kteráž, plačíc a bědujíc, nohy jeho ve třmenu objala a líbala volajíc: „Pane můj, smiluj se nade mnou chudou ženou a vdovou, učin spravedlnost a zstaň mne před mými protivníky!“ — A on řekl: „Učiním rád, až se z boje vrátím.“ — A ona dí: „Ale kdybys se nenavrátil, komu mne poručíš, aby mne ochránil? Lid tento bojovný tebe dnes nepotřebuje, ale já smutná žena potřebuji od tebe spravedlnosti; to jestliže učiníš, před Pánem Bohem milost obdržíš a nadto hojnou odplatu tobě dá.“ — I řekl kníže: „Milá ženo, kdybych já tobě neučinil za spravedlivé, dříve než bych se navrátil, moji úředníci by tobě učinili.“ —

A ona, poklonivši se, řekla: „Proč na jiné ukazuješ, a proč svou odplatu, kterouž od Boha za každý dobrý skutek míti žádáš, zmařiti chceš a jinému ji dáti?“ — Kníže Spytihněv ssedl tedy s koně a povolav soudu i toho, na koho vdova žalovala, k soudu se posadil a tu při vyslyšel. A seznav, že žaloba její jest spravedliva, kázal potrestati toho, jenž vdovu ze statku obloupil, a dal jí navrátiti, což jí náleželo.

Lid Spytihněva pro spravedlnost a dobročinnost jeho nazýval otcem a ochrancem vdov i sirotků.

Týž kníže Spytihněv, vida, kterak ani malý kostel sv. Víta, svátým Václavem založený, ani přistavěný k němu kostelík sv. Vojtěcha, potřebám služeb, Božích nestačuje, oba dva dal zbořiti i kázal zbudovati nový rozsáhlejší chrám. Ale než dílo to dokonáno, Spytihněv l. 1061 smrti sešel.

33. Tataři.

Před šesti sty léty roku 1241 vtrhl do Evropy divoký národ tatarský, podmanil si Rusko i Polsko, a hrozné houfy jeho blížily se k našim hranicím. Český král Václav I., z rodu Přemyslova, spojil se proti nim s markrabětem rakouským Fridrichem Babenberským, zemi českou zásekami v pomezných lesích a branným lidem opatřil, a do Moravy s vojskem vypravil vůdce svého Jaroslava. Tataři zvítězili ve Slezsku u Lehnice, a poněvadž do Čech nemohli, vtrhli do Moravy. S neslýchanou krutostí plenili, pálili a vraždili po celé skoro zemi. U Olomouce

udeřil Jaroslav z nenadání na Tatary, a tak je porazil, že ti, kteří zůstali na živě, cválem z Moravy utíkali.

Mezi tím se jiní houfové Tatarů byli zmocnili Uher, kde tehdejší *Bela IV.* z rodu Arpadova kraloval, přemohli krále na řece Šajavě a strašlivě v ubohé zemi té hospodařili. Od jednoho konce ke druhému obrátili ji v pustinu. Konečně od Slovinců u Nového Města kraňského a od Charvatů na Hrobnickém poli byli potřeni, načež se r. 1242 i z Uher vyklidili.

34. Moravané na Hostejně zachráněni.

Téhož času, když Tataři bohatou Hanu na Moravě drancovali, obyvatelé z okolních míst a malý zástup ozbrojených Moravanův utekli se na vrch Hostejn, kde se ohradili záseky a příkopem. Pěvec staročeský popisuje boj toho statečného hloučku asi takto:

„Když na východě počínalo jitro, pozdvihl se všecken tábor Tatarův; tábor ten byl strašný kolokol chlumu až do dalekosti nedohledné. Vrahové zaměřili v jednu stranu, všickni hnali prudce na chlum vzhůru. Jižjiž Tataři na náspy se drali, již se jali náspy rozkotati: tu křesťané svalili s násplů těžké klády: ty Tatary jako červy rozmačkaly, i dále je až na rovině drtily. — „Nemožno nám déle žízňě snášeti, nemožno nám dále bojovati!“ bědovali křesťané. Tu udatný Vratislav zvolá: „Za mnou pojdte, za mnou před stolec Matky Boží!“ — I jde za ním množství

k svaté kapli, a tu se modlí: „**Hospodine, vyslyš hlasy k Tobě volající! Obkličení jsme litými vrahy! Vyprošť nás z osidel krutých Tatarův, i dej svlažení útrobám našim!**“ — Aj hle, na rozháralém nebi mráček! Větry vzdují, zahučí hrom strašný, blesky rázraz bijí v stany Tatarův. Hojný příval oživí pramen na chlumu, a lid křesťanský pocíti novou sílu. — Udeřily zvuky bubnův břeskných, zazvučely hlasy rohův lesních, obě strany srazily se jarou silou, i nastala půtka krutější všech posledních. Vzešel chřest i drnkot ostrých mečův, vzešel sykot kalených střel strašný, lom oštěpův, rachot kopí bystrých. Bylo klání, bylo porubání: bylo lkání, bylo radování. Krev se valila jako bystriny dešťové, mrtvol tu leželo jako v lese dříví. Křesťané počali utíkati, Tataré je litým davem hnáti. Ajta, Jaroslav jako orel přiletí: tvrdou ocel má na mohutných plecech, pod oceli chrabrost, udatenství, pod helmici velebystrý věhlas. Rozkacen hnal se jako lev dražlivý: vojní za ním jako krupobití. Ulekl se všecken lid tatarský, odmetali dřevce sahodlouhé, paloval pryč, kdo utéci mohl, tamo, odkud slunce časně vstává: i prosta byla Hana Tatar vrahův.“

35. Rudolf z Habsburka.

Na hradě Habsburce ve Švýcařích živ byl mocný hrabě Rudolf. Jednou vyjel si na lov. Tu zaslechne nenadále zvonek, i jede po sluchu, až přijede ku knězi, an nese nejsvětější svátost. Rudolf s koně slezl a klekna svátostí se klaněl. Když pak se kněz počal zouvati a chtěl se

přebroditi potokem rozvodnělým, nabídl mu hrabě koně svého, aby tím spíšeji přinesl útěchu nemocnému. Duchovní přijal nabídnutí. Když pak se navrátil a koně hraběti vracel, pravil Rudolf: „Chraň mne Bůh, abych měl více jezdit na koni, který nesl Spasitele a Pána mého. Podržte ho ke službě církevní.“ — Kněz přijal ten dar.

Nazejtří přišel hrabě do kláštera panenského, kdež mu abatyše předpovídala, že mu Bůh odmění za ten ušlechtilý skutek a oslaví rod jeho.

Roku 1273 knížata říšská nábožného hraběte Rudolfa zvolili za císaře. On pak uvedl celou říši v žádoucí, dávno nebyvalý pořádek.

36. Eliška poslední Přemyslovna.

Králem Václavem III., l. 1306 vymřel po meči panovnický rod Přemyslovcův. Nezůstaly než čtyry sestry královny, z nichž nejstarší Anna provdána byla za Jindřicha, vévodu korutanského. Ona a manžel její brali si přední právo ku království; než Čechové povolali na osiřelý trůn Rudolfa, syna císaře Albrechta z domu Habsburského. Rudolf byl pán správný a šetrný, ale panství jeho bylo na krátko, jelikož již následujícího léta 1307, obléhaje Horažďovice, s životem se rozžehnal. Tu se teprv podařilo Jindřichovi, že zvolen byl za krále. Jindřich byl pravý opak krále Rudolfa. Mysli lidu českého vždy více se od něho odvracely, zvláště když se vůbec rozneslo, jak nehodnými útky sužuje mladší sestru své manželky, ušlechtilou Elišku, v níž Čechové v tisni své všecky naděje skládati počínali.

Elišce bylo tehda sedmnáct let; něžnými mravy a neobyčejnou živostí ducha získala si srdce všechněch, kdož měli příležitost pozorovati tiché a pobožné živobyті její. Žila dotud při dvoře sestry své, trávic čas svůj rozmanitou ruční prací, v kteréž se výborně znala. Při tom byla zdráva, postavy spanilé, v tváři krásná, i uměla se tak důstojně chovati, že zraky všech s potěšením na ní spočívaly.

Jednou dostal pán ze Stráže, jeden z předních pánův, kteří se Elišky ujímali, návěští, že jí od krále hrozí veliké nebezpečí, ač jestli že se rychlým útekem nezachrání. Pán ze Stráže kázal hned osedlati koně, a královské dceři dal věděti, aby se bez prodlení na útek připravila; on že jí očekávati bude před městem, aby jí na bezpečné místo sprovodil. Eliška rychle se vzchopila a v sprosté roucho jsouc přestrojena, se dvěma pannami svými vyšla z města ven a dostala se až pod Vyšehrad. Tu již na ni pán ze Stráže a jiní páni čekali. I posadili královskou dceru na komoně a rychle s ní ujižděli do města Nymburka nad Labem. Nymburčané kněžnu s radostí přijali a v jednom domě ubytovali, kdež pobyla celý měsíc v bezpečnosti.

Brzy potom vysláno jest z Čech poselství k císaři Jindřichovi VII. z rodu Lucemburského, aby pro svého syna Jana korunu českou přijal na místo knížete korutanského, a Jan aby se zasnoubil s Eliškou. Císař české posly s velikou ctí uvítal a k žádosti jejich svolil. Sotva že se poslové navrátili, hned v Praze, kam se Eliška mezitím zase byla navrátila, konány přípravy

ke královskému sňatku. V šesti dnech bylo všecko hotovo, a již dne 14. srpna 1310 vyjela Eliška Přemyslovna s četným i slavným komonstvem z Prahy ke dvoru císařskému. Císař v stříc královské dceři poslal svého bratra a mnoho jiných knížat, sám pak očekával ji na prahu veliké síně. Císařovna objala svou nastávající dceru co nejsrdečněji. Slze polily všechny přítomné; nejvíce toto srdečné a slavné uvítání došlo Čechův v průvodu Eliščině příšlých. V několika dnech potom slaven jest sňatek, načež noví manželé odebrali se do Čech.

37. Povýšení Pražského biskupství na arcibiskupství.

Léta 1343 stal se biskupem Pražským *Arnošt z Pardubic*. Arnošt narodil se na tvrzi Hostíně blíže Úval u Prahy, i byl muž učený, ke všem přívětivý a milostivý. Již před tím snažili se mnohá knížata česká o to, aby biskupství Pražské povýšeno bylo na arcibiskupství; ale žádnému z nich se to nepodařilo, až Karlovi, synu krále Jana a Elišky Přemyslovny. Papež miloval Karla a rád vyplnil jeho žádost, uděliv biskupu Arnoštovi důstojenství arcibiskupské.

Karel, sotva že dosáhl cíle tohoto, hned sobě umínil, že vystaví na hradě Pražském nový chrám, který by co do velikosti, umělosti a bohatství vyrovnal se nejslavnějším chrámům křesťanským. Stavbu měl řídití mistr Matyáš z Arrasu. Základní kámen k novému chrámu položen jest téhož dne, když se slavilo nastolení prvního

arcibiskupa. Po této zajisté slavnosti vyšli ze starého Spytihněvova chrámu nový arcibiskup, pak král Jan, dva synové jeho Karel a Jan Jindřich, i veliký zástup lidí k jámě, kde základní kámen měl býti položen. Arcibiskup, král a oba synové jeho sestoupili tu do jámy a vykonali při hlučném zpěvu „Tebe Bože chválíme“ slavný obřad základací. Tím se skončil slavný den k největší radosti národa českého. Stalo se to dne 21. listopadu 1344.

38. Tři panovníci zemí rakouských.

Před pěti sty lety panovali zároveň tři slavní panovníci: císař *Karel IV.* v Čechách, vojvoda *Rudolf IV.* v Rakousích a král *Ludvík I.* v Uhrách. Všickni tři vynasnažovali se o závod, aby země své učinili slavnými a šťastnými. Vydali moudré zákony, zvelebili orbu, obchod a průmysl, podporovali vědy a umění.

Karel IV., který již co spoluvladař otec svého byl způsobil povýšení biskupství pražského na arcibiskupství, založil v Praze Nové město, vysoké školy a chrám sv. Víta, vystavěl kamenný most přes Vltavu, kostel Karlovský, hrad Karlštejn, a udomácnil v Čechách révy burgundské.

Rudolf IV., císaře Karla IV. zeť, založil vysoké školy ve Vídni, vystavěl tam chrám sv. Štěpána, a získal Tyrolsko domu Habsburskému. *Karel IV.* a *Rudolf IV.* učinili spolu smlouvu, aby rod Habsburský a Lucemburský dědili jeden po druhém.

Ludvík I. založil akademii v Pětikostelích, vyvedl mnoho znamenitých staveb, Tokajské pohří dal posázeti vínem. On zároveň panoval nad Polskem, a panství jeho sahalo od moře baltického až k jadranskému (adriatickému). Císař *Sigmund*, Karla IV. syn, za manželku dostal Marii, dceru krále Ludvíka a s ní spolu korunu uherskou.

39. Karel IV. v Pise.

Karel IV. odebral se l. 1355 do Říma, aby tam od sv. Otce na císařství byl korunován. Když se z Říma domů vracel, přijel do města vlaského Pisy. Tu se proti němu někteří nešlechtníci spikli, lid proti němu pobouřili a ukládali o jeho bezživoti. V tomto bohaprázdném úmyslu zapálili noční dobou radní dům, kde císař byl uhoštěn. Císař s císařovnou sotva životem vyvázli a v příbytku Jana biskupa Olomúckého se uchránili. Páni z komonstva Karlova, nic zlého netušíce, rozptýleni byli v příbytcích svých po rozličných částech města. Jak o nebezpečnosti císaře svého uslyšeli, hned na pomoc jemu přikvapili. Ač jim Pisané bránili, předce se dostali jedni ke druhým a k císaři. I vyvedli jej z domu přes most, v nejkrutější seči těly svými chráníce osobu jeho. Zvláště pán z Kolovrat, když bylo nejhůř, postavil se před císaře a bránil ho tak dlouho, až nepřátelé byli pobiti a rozprášeni. Druhého dne konal císař přísný soud nad buřiči, a přední z nich byli odpraveni. Svě pak hrdiny odměnil, pasoval je za rytíře a zlaté řetězy na šíje jim zavěsil.

40. Kristof Kolumbus.

Staří národové, dokud žili v pohanství, jakkoli druhdy byli vzděláni, předce nikdy nedosáhli takové umělosti a v rozličných věcech zběhlosti, jako potomci jejich, když se víra křesťanská po Evropě rozšířila. Řekové a Římané ku př. před dvěma tisíci lety neznali ani celé Evropy, Asie a Afriky. Teprv když světlo křesťanstva zářiti začalo, jali se vzdálenější národové vespolek seznamovati.

Nicméně nesahala známost jejich dále než jen na Evropu, Asii a Afriku, tedy na jednu polovici koule zemské. Ba ani nevěděli, žeby země měla podobu koule. Teprvé před 400 lety, když se koráby mořské zdokonalily, odvážil se *Kristof Kolumbus* na atlantické moře, které od Evropy na západ se prostírá.

Kolumbus, narozen l. 1435, byl z vlaského města *Janova* (Genua). Otec jeho, chudobný soukenník, pocházel z rodiny plavecké, v kterémžto povolání i mladý *Kristof* záhy sobě zalíbil. Aby si zjednal potřebné k plavectví vědomosti, poslán v 10. roce svém na učení do Pavie. Když mu bylo čtrnácte let, šel na moře, vzdělal, otužil se v živobyti plaveckém, a pilně shledával všecko, co tehda o mořích a zemích věděli. Tím vzniklo v něm přesvědčení, že za atlantickým mořem leží pevná země. I chtěl se tam vydati, ale neměl, z čeho by vypravil loď. Obrátil se k několika dvorům královským, leč všude byl oslyšán, až konečně ve Španělich, kde *Ferdinand* a *Isabella* kralovali, dosáhl žádosti své.

Dne 3. srpna 1492 vyplul se třemi koráby a dojel až ke kanárským ostrovům. Zde prodlil měsíc opravováním lodí a dal se opět na širé moře. Ujeli 400 mil, a země se neobjevovala. Lodníci počali reptati a nutili Kolumba, aby se vrátil. Ale on zůstal na svém, odpovídaje, že pevná země na blízku býti musí. A v skutku se vyskytli ptáci, po moři bylo viděti plovoucí rostliny sítině podobné, destičku a kus křoviny s červenými jahůdkami. Tu nebylo již pochyby, že země nedaleko. Kolumbus rozkázal večír plachty lodní svinouti a v noci pilně pozorovati. Dne 11. října o desáté hodině večír spatřili v dálce světlo, ano se z místa na místo míhá, a když se rozednívalo, shlédl lodník se strážního koše na stěžni pevnou zem. „Země! země!“ volal radostně dolů. Všickni pádili na palubu a jásalí: „Země! země!“ Na znamení dvěma druhým lodím vypálili dělo. Jak mile se rozednilo, ejhle, před nimi ležel překrásný ostrov, pokrytý stromovým a křovím. Kolumbus z celého srdce vzdal díky Bohu všemohoucímu, a všickni zpívali: „Tebe Bože chválíme!“ V admiralském oděvu, s nahým mečem v jedné ruce a s korouhví ve druhé, vyjel nyní Kolumbus v člunku ke břehu, opanoval ostrov ve jménu krále španělského, a nazval jej *San Salvador* (Sv. Spasitel). Brzo se ukázali ostrované. Neměli šatů, a červenohnědá těla jejich strakatě byla pomalována. S počátku dali se na útěk, ale plavci španělští brzo je přivábili malými dárky, jako korály, skleněnými perlami, zrcadélky, zvonečky a jinými maličkostmi. Po třech dnech jel Kolumbus dále a shledal ještě

několik ostrovů. Kolumbus po nějakém čase vrátil se do Španěl a přivezl s sebou 12 ostrovanů, mnoho vzácných ptáků a neznámých plodin z objevených ostrovů. Později vykonal ještě tři cesty do Západní Indie; tak totiž zprvu nazývali nové ty země. Po Kolumbovi vydali se mnozí jiní plavci do nového světa, až konečně celou nynější Ameriku objevili.

41. Dům Habsburský.

Náš císařský dům jest jeden z nejstarších v Evropě. Roku 1273 se Rudolf Habsburský stal císařem. Z moci své císařské dal Rakousy a Štýrsko synům svým Albrechtovi a Rudolfovi. Od té doby zponenáhla sice, ale stále rostla moc rodu Habsburského. Manželskými sňatky spříznil se se všemi skoro staršími panovnickými rody zemí našich. Když rodové tito vymřeli, tu dědictví jejich, podle společných smluv, připadlo domu Habsburskému, který podnes slavně panuje.

První z panovníků rakouských, který se stal také králem uherským a českým, byl císař *Albrecht II.*, zeť císaře *Sigmunda*. Syn jeho král *Ladislav* pro neštěstí již v mladém věku zemřel. Po smrti jeho země naše byly od sebe odtrženy, až konečně r. 1526, tedy před třemi sty lety, navždy se dostaly pod žezlo Habsburské skrze *Ferdinanda I.*, který s manželkou svou *Annou*, sestrou posledního krále uherského a českého *Ludvíka*, zdědil obě koruny, uherskou i českou.

(42. Král Ladislav a Jan Jiskra.)

Císař Albrecht II. zemřel l. 1439, zanechav po sobě sirotka, krále *Ladislava*. Matka jeho za poručníka mu ustanovila císaře Fridricha IV., jenž byl jeho strýc. Tu se našli mnozí, kteří právo Ladislavovo proti odpůrcům jeho statečně hájili. Mezi těmito jeden z předních byl *Jan Jiskra z Brandýsa*, rytíř moravský. Ten obsadil lidem svým hořejší stolice uherské, kde Slováci přebývají, a mnoho krutých ale šťastných bojů za krále s protivníky jeho podniknul.

I přišel jednou Jiskra do Nového Města u Vídně, aby navštívil mladého krále svého, jehož posud neznal. Tu když ho spatřil a viděl ušlechtilou postavu i líbezný obličej mládenečkův, zplakal radostí, a poklekna líbal ruku jeho, řka: „Konečně tebe vidím, ó králi můj! Kolik jsem za tebe podstoupil bojů, kolik protivnosti! Viz mé jizvy! Tobě jsem svůj život věnoval. Dej Bůh, abys dočkal se toho věku, až bys poznal těch, kdož ti byli věrni. Já vždy budu tvým!“ I dal královskému dítěti některé dárky a pravil: „Co ty mi dáš za mé služby? jaký žold udělíš svému hejtmanovi?“ Byl přitom komorník jeden i řekl Ladislavovi: „Nejjasnější králi, tenť jest tvůj nejvyšší hejtman. Čím se mu odměníš?“ Šest let bylo mládenečkovi, ale když slyšel ta slova, mlčky vzal z měšce komorníkova několik měděných penízků a podal je Jiskrovi. I dal sobě Jiskra penízky tyto zasaditi do zlata a vždy je potom nosil na krku, říkávaje, že z daru toho poznal, kterak král Ladislav bude štědrý a dobrého srdce.

43. Ferdinand I., Maximilian II., Rudolf II. a Matyáš.

Císař *Ferdinand I.* byl panovník moudrý a statečný, o němž starý jeden letopisec český praví, „že mu dal Pán Bůh, aby nesl meč ke chvále dobrým a k potupě lidem nepravým.“ V Čechách, kde před tím za králů z rodu Jagellova, Vladislava a Ludvíka, veliké nepořádky byly, jedni druhých utiskovali a nikdo se spravedlnosti dovolati nemohl, Ferdinand I. uvedl pořádek a učinil, že země opět vzkvétati počala. V Uhrách musel podstoupiti boj s Janem Zápolským, který korunu královskou sobě přivlastňoval a Turky ku pomoci zavolal. Turci přišli, obsadili Budín, zmocnili se veliké části Uher a vtrhli až do Rakous. L. 1529 oblehli Vídeň, které však vůdce císařský *Mikuláš Salm* statečně ubránil. Ferdinand I. zemřel l. 1564.

Syn a nástupce jeho, císař *Maximilian II.*, vedl války s Turky. V těch nejvíce se vyznamenal *Mikuláš Zrinský*, který s malým počtem vojinů v pevnosti Sigetu nad řekou Dravou sultánovi se opřel, 20.000 Turků mu pohubil a tak od vlasti naší velikou záhubu odvrátil. V jiných zemích našich šťastně panoval *Maximilian II.*; byl vyvolen i za krále polského, nežli však se nově této země ujmouti mohl, umřel r. 1576.

Po Maximilianovi II. vládl císař *Rudolf II.*, který byl veliký milovník věd i umění. Za panování jeho bylo mnoho výborných spisovatelů českých, kteří jazyk náš velice zvelebili. Přední z nich byli v Čechách *Daniel z Veleslavína* a

na Moravě slavný pán *Karel z Zerotina*. V bojích proti Turkům, které i za Rudolfa II. trvaly, proslavil se *Adolf ze Švarcenberka* dobytím pevnosti Rábu v Uhrách.

R. 1611 postoupil Rudolf II. korunu bratrovi svému *Matyášovi*, načež za rok i umřel. Za císaře Matyáše byly smutné časy v zemích rakouských. V Uhrách hospodařili Turci. V Čechách, v Rakousích a jinde rozmohly se spory náboženské, odtud pak pošly vzpoury a rozbroje veliké. Prostřed tohoto kvašení zemřel Matyáš r. 1619.

(44. Ferdinand II. a III.)

Po Matyášově smrti nastoupil na trůn bratovec jeho, císař *Ferdinand II.* V Čechách vzepřela se proti němu strana nekatolická, i vyvolila si Fridricha Falckého za krále. Ale Friedrich dlouho nepanoval, poražen byv l. 1620 na Bílé hoře u Prahy, načež se Ferdinand II. mocně v zemi uvázal a náboženství katolické opět učinil panujícím. Ferdinandovi II. nastala pak krutá válka se Švédy a německými knížaty, která třicet let trvala. Čechy a Morava tou válkou strašlivě byly pohubeny. Švédové a Sasi odvezli všecky drahé poklady, které císař Rudolf II. v Praze byl nashromáždil. Hlavní vůdce císařský ve válce té byl *Albrecht z Waldšteina*, který Švédy zahnal, ale později upadl v podezření, že císaři věrnosti nezachoval, načež zbaven byl velitelství a brzy potom v Chebu zavražděn. Ferdinand II. nedočkal se konce té války; skonalt r. 1637.

Syn jeho, císař *Ferdinand III.*, vojnu tu dále vedl až do r. 1648, kdež byl smluven mír, jenž slove westfalský. Švédové právě se byli v Praze zmocnili Malé strany a dobývali se přes most na Staré město. Ale měšťané a studenti, knězem *Jiřim Plachým* jsouce vedeni, statečně útoky švedské odráželi. Prostřed těchto bojů přišla zpráva, že mír jest učiněn. Po ukončené válce hleděl Ferdinand III. všemožně k tomu, aby země, které válkou tolik utrpěly, opět se zotavily. Několikráte byl v Čechách, a sám viděl smutné stopy zůřivosti švedské, což mysl jeho tak dojalo, že si umínil Švédům oplatiti, co na zemi české zlého byli spáchali. Ale smrt r. 1657 úmysl ten mu překazila. Císař Ferdinand III. zvláště miloval jazyk český. Kdykoli byl v Čechách, vždy při službách božích s lidem zpíval starožitnou píseň k sv. Václavu tak hlasitě, že hlas jeho mezi všemi dobře bylo rozeznati.

(45. Leopold I., Josef I. a Karel VI.)

Císař *Leopold I.*, syn Ferdinanda III., konec učinil moci turecké v Uhrách. L. 1683 přihnuli se Turci až k Vídni, aby města toho dobyli a potom celé křesťanstvo sobě podmanili. Vídeň byla u velikém nebezpečství, ale měšťané a posádka pod hrabětem ze *Staremberka* statečně se bránili. Když tíseň jejich byla největší, připravilo k Vídni vojsko rakousko-německé a polské pod *Karlem Lotrinským* a *Janem Soběským*, králem polským. Turky s pomocí Boží na hlavu porazili a k útěku přinutili. Na památku tohoto

velikého vítězství zřídil římský papež *Imocenc jedenáctý* výroční slavnost *jmena blahoslavené Panny Marie* na neděli v oktávě jejího narození, protože se její přímluvě u Boha přičítalo zázračné zachránění města Vídně a křesťanstva na západě. Pod správou Karla Lotrinského dobývalo nyní vojsko císařské měst uherských, ve kterých Turci byli, jmenovitě *Ostřihoma, Pešti, Budína, Pětikostelů*. Hlavně však porazil Turky princ *Eugen Savojský* u *Senty* na řece *Tise*. Zde se stala bitva ze všech nejkrvavější, po které sultán přestrojen utekl do *Cařihradu* a jal se prositi za mír.

Princ *Eugen* se stejnou slávou bojoval v čele vojsk *Leopoldových* proti *Francouzům*. U prostřed války francouzské umřel *Leopold I.* l. *1705*, i nastoupil po něm syn jeho *Josef I.*, který šťastně válku s *Francouzy* dále vedl, ale příliš časně, l. *1711*, na věčnost se odebral.

Nástupce a bratr jeho *Karel VI.* s *Francouzy* učinil mír, ve kterém mnoho nových zemí obdržel. *Eugen* i za něho bojoval s *Turky* a vojnu brzo dokonal. Pod samým *Bělehradem*, ve kterém byli *Turci*, porazil ohromné vojsko turecké, načež se pevnost vzdala. *Karel VI.* zemřel l. *1740*, zanechav říši dceři své *Marii Terezi*, jejímž manželem byl císař *František I.* z domu *Lotrinského*.

46. Marie Terezie.

Císařovně *Marii Terezi* bylo podstoupiti těžké boje a protivenství, nežli se v dědičných svých zemích upevnila. Jak mile *Karel VI.* skončil, učinili

Francouzi, Španělové, Sardinští, Bavoři a Sasi mezi sebou spolek, aby se rozdělili o země, které Marii Terezii náležely, a hned také do nich válečně vtrhli. Pruský král Fridrich II. z nenadání vpadl do Slezska a přinutil císařovnu, aby jemu země té postoupila. Od roku 1740 do 1748 trvala válka. Ale s pomocí Boží všickni nepřátelé byli konečně přinuceni, aby upustili od svých zámyslů, a říše naše stala se právě tolikerým protivěnstvím ještě mocnější a pevnější. Když bylo po vojně, snažila se Marie Terezie všemožně o to, aby v zemích, tolikaletými válkami znuzených, uvedla nový a lepší pořádek. Lidu selskému ulehčila břemen, daně spravedlivě rozdělití poručila, pečovala o zvelebení obchodu a průmyslu, školy nižší i vyšší pozdvihla, nové přiměřenější úřady ustanovila. Ale prostřed těchto péčí začal král Fridrich II. roku 1756 novou válku, která sedm let trvala a Čechy velmi zhubila. Vůdcové císařští *Dawn* a *Laudon* však porazili Fridricha a přivedli ho do takové tísně, že ničeho nedosáhl a mír učiniti musel roku 1763. Ostatní léta svá věnovala císařovna výhradně k tomu, aby blaho svých poddaných rozmnožila. Za ní přišla Halič a Bukovina k Rakousku. Marie Terezie zemřela roku 1780 a všickni národové její jako milou matku jí oplakávali.

47. Josef II.

Císař Josef II., syn Marie Terezie, miloval své poddané, a štěstí jejich šlo mu nade všecko. Jmenovitě stavu selskému hleděl ještě více

ulehčiti, i zrušil tělesné poddanstvo a dovolil každému, aby sobě voliti mohl stav, který chce. Léta 1769 navštívil Moravu. Když jel od Brna k Rousínovu, uzřel u vesnice *Slavikovic* sedláka, an oře. I poručil zastaviti, slezl z kočáru a žádal sedláka, aby mu dovolil několik brázd vyorati. Sedlák poklonil se uctivě neznámému pánovi, odevzdal mu pluh, sám pak vedl koně. Císař vyoral několik brázd a obdaroval sedláka, který se nyní teprv dověděl, kdo práci svou počil roli jeho. Když bylo po žněch, vzal náš moravský sedlák něco zrní, které sklídl na poli od císaře zoraném a donesl je do Vídně císaři. Josef II. s radostí dar ten přijal a sedlákovi štědře odměnil. Nyní na tom poli pro stálou památku, jak císař uctil stav sedlský, postavili stavové moravští kamenný památník. Památný pluh chová se v moravském museum. Císař Josef II. zemřel l. 1790.

48. Leopold II., František I.

Po smrti Josefa II. panoval bratr jeho *Leopold II.*, ale jen dvě léta. Za něho vypukla francouzská válka, která první léta vlády císaře *Františka I.* velice ztrpčovala. Slavní vůdcové císařští, jmenovitě arcikníže *Karel*, nejednou porazili vojsko císaře Napoleona, ale předce naši nebyli šťastni, a císař František byl přinucen, část zemí svých postoupiti nepříteli. Teprv léta 1813 spojil se s králem pruským *Fridrichem Vilémem III.* a s císařem ruským *Alexandrem*, načež spojenou mocí Napoleona u Lipska ve trojdenní bitvě porazili. Vůdcem spojených vojsk

byl *Karel kníže z Svarcenberka*. Nato naši vtrhli do Francouz; Napoleon musil se vlády odříci a odejiti na ostrov Elbu. Ještě jednou, ušed z Elby, pokusil se o štěstí své, ale opět byl poražen a zavezen na ostrov sv. Heleny, daleko v moři atlantickém, kdež l. 1821 zemřel. Hned l. 1804 povýšil císař František země rakouské za samostatné císařství. Potom po dlouhém a pokojném panování zemřel l. 1835.

49. Císař Ferdinand a František Josef.

Po císaři Františkovi nastoupil syn jeho *Ferdinand* na dědičný trůn mocnářství rakouského. Ku prospěchu obchodu zakládal a stavěti dal u veliké rozsáhlosti železnice a obrovské mosty přes veliké řeky. Hory, kde stavěly se v cestu, jsou prokopány, a dráha jest vedena pod zemí klenutými průkopy (tunely). Od té doby spojena jsou všechna hlavní města rakouská drahami, po kterých řady parou hnaných vozů jezdí rychlostí letu ptačího.

Císař Ferdinand pro nedostatečnost zdraví svého vzdal se léta 1848 důstojenství císařského. Po zákonu měl po něm nastoupiti panství mladší bratr jeho arcikníže František Karel; ten však odřekl se koruny ku prospěchu svého syna Františka Josefa, který panuje nyní v říši rakouské. Bůh žehnej panovníckým úmyslům, snahám a činům Jeho!

50. Císařská rodina.

Jeho císařské a královské Apoštolské Veličenstvo Císař a Král náš:

František Josef I., narozen v Schönbrunně 18. srpna 1830.

Její Veličenstvo Císařovna a Královna:

Eliška (Amalie Eugénie), dcera vévody Maximilianá Bavorského, narozena v Possenhofenu 24. prosince 1837, oddána 24. dubna 1854.

Dítky J. V. Císaře Pána:

- 1. Žofie, narozena ve Vídni 5. března 1855; zemřela v Budíně 29. května 1857.*
- 2. Gisela, narozena v Laxenburce 12. července 1856, vdána za vévodu Leopolda bavorského 1873.*
- 3. Rudolf, korunní princ, narozen v Laxenburce 21. srpna 1858.*
- 4. Marie Valerie, narozena v Budíně 22. dubna 1868.*

51. Hymna národní.

Zachovej nám, Hospodine,
Císaře a naši zem!

Dej, ať z víry moc Mu plyne,
ať je moudrým vládařem!

Hajme vždy koruny Jeho
proti nepřátelům všem:

osud trůnu Habsburského
Rakouska jest osudem.

Plňme věrně povinnosti,
chraňme právo počestně,
a když třeba, s ochotností
v boj se dejme statečně!
V paměti povděčné mějme
slávu vojska vítěznou,
jmění, krev i život dejme
zá Císaře, za vlast svou!

Čeho nabyl občan pilný,
vojín zbraní zastávej;
uměním a vědou silný
duch se zviňkej, jasně skvěj.
Bože! slávy rač popřítí,
žehnej vlasti milené:
slunce Tvé nechť v míru svítí
na Rakousko blažené!

Stůjme k sobě každou chvíli,
svornost jenom moci dá;
spojené kde vládnou síly,
snadno vše se vykoná.
Když se ruka k ruce vine,
pak se dílo podaří,
říš rakouská nepomine.
Sláva vlasti, Císaři!

Díl třetí.

Čtení přírodopisné.

52. Kráva.

Kráva jest domácí zvíře, tělo má veliké, krátkou srstí porostlé, čelo ploské s dutýma zahnutýma rohoma, tlamu širokou a lysou, na krku lalok a ohon chvostem zakončený. Kráva má nohy zavalité, dole o dvou paznehtech; odtud nazývá se též zvířetem *dvoupaznehtým*. Předních zubů v hořejší čelisti nemá; dole jich má osmero; po obou stranách nahoře a dole leží čtyřadvacet zubů třenovných. Kráva, vůl, býk, tele slovou *hovězi dobytek* čili *skot*.

Paměti hodny jsou čtyři žaludky hovězího dobytka. Na hrubo rozkousaná a spolknutá potrava přichází do prvního největšího žaludka, totiž do *bachora* čili *pandera*, kdežto se rozmáčí. Odtud jde do druhého menšího žaludka, totiž do *čepce*, majícího vnitř mnohohrané sklípky jako voštiny. Z čepce vrací se žvanec zpátkem do huby, kdež bývá pak přežíván čili přežvykován a potom zase polykán. Žvanec, podruhé polknutý, přichází do *knihy*, to jest do třetího žaludka, jenž v sobě má mnoho řas nestejně velikých, vedle sebe

položených na způsob listů v knize. Zde se potrava rozpouští a přichází do čtvrtého žaludka, totiž do *slexu*, a tam se trávení ukončuje. Všecky tyto žaludky očištěné jídáváme pod jménem dršťky. Od přežívání se hovězi dobytek a příbuzná mu zvířata nazývají *přeživavci*.

Hovězího dobyteka máme mnoho plemen, ježto se rozeznávají velikostí, postavou, barvou a užitkem. Mezi přední náleží kráva *švýcarská* a *tyrolská* barvy černé neb červené, s rohoma ku předu ohnutýma. Mimo českou známa jest též kráva polská s rohoma krátkýma, a kráva uherská s rohoma velikýma a klikatýma.

Hovězí dobytek ze všech zvířat jest nám nejužitečnější. Od krávy máme mléko, z něhož se dělá sýr; ze smetany vrtí neb tluče se máslo. Vola potřebují rolníci k tahání pluhu a vozu. Kráva i vůl člověku poskytají zdravého masa; kůže hovězí i telecí vydělávají koželuzi na obuv. Z loje mydláři dělají svíčky a mýdlo, z rohů pak soustruží soustružníci všelijaké nádoby a nástroje; hřebenáři robí z nich hřebeny. Krve hovězí potřebuje se všelijak, jako: k mrvení, k čistění rozličných tekutin; paznehty, kosti a chlupy k rozmanitým potřebám se hodí. Pro tuto užitečnost již nejstarší národové s velikou pilností pěstovali hovězí dobytek, a podnes se na něm bohatství celých krajin zakládá. V některých zemích vypásá se skot na pastvinách, jinde se v stájích krmí na maso.

Ke skotu náležejí též *bůvoli*, ježto v jižních Uhrách a ve Vlaších jako u nás krávy a volí bývají hleděni.

53. Český kůň.

Český kůň se k vojně hodi
 udatným kyrysníkům,
 po rytířsku statně chodí,
 neboje se střelných pum.

Beze strachu před se hledí,
 když se bitva začíná;
 nepochybně ví, že sedí
 na něm statný hrdina.

Ba, když poboden žene se
 prudce v šiku složitém,
 tepaná se půda třese
 pádným jeho kopytem.

54. Osel v květnici.

Osel nejednou slýchal, že květnice hospo-
 dářova ku podivu jest krásná. I chtěl zkusiti,
 zdali tomu tak jest. Náhodou našel dvéře otev-
 řené, i vkročil tam a všecko kvítí okousal.
 Když vyšel ven, potkal ho jiný osel a otázal se,
 řka: Vskutku-li, bratře, v té zahradě plno
 jest rozkoše a útěchy?

Ba není, odpověděl ušatý bratr. Divím se,
 že lidé tu květnici tak velebí. Všeho kvítí jsem
 okusil, ale ani jedno nebylo mně po chuti. Bodlák,
 bratře, bodlák mnohem jest chutnější.

Duchovních radostí mnohý člověk ani ne-
 chápe.

55. Jelen.

Jak krásnou a hrdou postavu má jelen! Zvláštní ozdobou jsou mu parohy. Huba jest lysá a malá. Pod očima má hlubokou podélní jamku. Nohy jsou štíhlé a ocas velmi krátký. Tělo jest porostlé krátkou a hrubou srstí.

Jelen zpřímá nosí šiji. Zdá se, jakoby si byl vědom krásy a síly parohů svých, a jakoby jimi vyhrožoval nepříteli. Sotva se však ozve štěkot psů, již klade parohy na hřbet, aby mu na útěku nepřekážely. Jen v měsíci září bývá velmi sršavý a tudíž i člověku nebezpečný. Každého roku v únoru nebo v březnu shazuje jelen parohy; brzy mu počínají vyrůstatí nové a to tak rychle, že za 14 neděl dosahují náležité velikosti. Parohy jelení jsou větevnaté, a rok po roce přibývá na každém parohu o jednu větvíčku č. výsadu. Dělávají z nich pevné střenky na nože a jiné věci. Hlavním požítkem z jelena jest maso, loj a kůže.

Jelen žije u nás obyčejně v oborách. Žere trávu, listí, osení, zeleniny, houby, mech a kůru se stromů. Laně a kolouchové (mladí jeleni) chodívají pohromadě. Nejstarší laň vodívá tlupu. K večeru táhnou v huštinách na místa travnatá a v soumraku vycházejí na lučiny i na pole, kde se po celou noc pasou; na úsvitě vracejí se zase do lesa. Podivu hodna jest opatrnost vedoucí laně; ustavičně na všechny strany se ohlédá, často se zastavuje, poslouchá a větrí, co zatím ostatní tlupa pokojně a důvěrně za ní kráčí.

K jelenu podobní a spolu s ním přeživavci i dvoupaznehtníci jsou: *srn, daněk, los, sob.*

56. Sob a velbloud.

Sob i velbloud jsou nám cizozemci. Velbloud v horkém suchém jihu, sob pak ve studeném severu služby své obětuje člověku. Mnohý z nás již viděl hrbatého, dlouhokrkého a dlouhonohého, asi 6 i 7 stop vysokého velblouda. Podivný tento tvor v písčitých pouštích Afriky i Asie sám jeden jest tím, čím jsou nám ovce a kůň i kráva vespolek. Bohatství Arabovo záleží na množství velbloudův. Velbloudi poskytají mu mléka i masa. Kloboučníkovi dávají chlupy, koželuhovi kůži. Arabové velblouda nazývají *korábem pouště*; neboť bez něho nemohli by žádných cest konati po nesmírných pouštích písečných, kdež ani kapky vody, ani zelené travičky široko daleko viděti nebývá. Velbloud ujde denně až 10 mil s nákladem sedmi set liber, a bez nákladu uběhne za den i 35 hodin cesty. Prsty jeho na koncích opatřeny jsou paznehty, vespod masitými mozoly, z čehož vysvitá, že stvořen jest velbloud, aby chodil jen po sypkém písku; nebo kdyby po tvrdé, kamenité cestě musil takový náklad nésti, brzo by zahynul. Arabové se na cesty přes daleké pusté krajiny vydávají jen ve větší družině, i berou s sebou mnoho set velbloudů. Takovou putující společnost nazývají *karavanou*.

Velbloud naučí se klekati, když naň zboží nakládati chtějí; stává se však zarputilým, jestli že jej bijí a týrají; chlácholením, zpěvem a hudbou se rozveseluje a bývá povolný. Smysly jeho jsou bystré; z daleka čije vodu a pastvu, zrychluje svůj krok i ku předu natahuje krk, a potěšuje tím poutníků, kterých již pojímá strach, aby zízni nezhy-

nulí na poušti. Jsa žízniv, vypije velbloud 120 mázů vody na jednou, a může pak 8 dní i déle bez nápoje zůstat. Po 8 i 10 dní přestává na suchém bodláci neb jiných trnovitých rostlinách, které rostou na poušti. I když nedostává lepší potravy, běží nicméně trpělivě dále, ale trati skorem všecken tuk, jímžto hrb jeho na zádech jest vyplněn. Jednohrbý velbloud žije na afrických pouštích; dvouhrbý, jenž slove *drabař*, domovem jest ve středních krajinách Asie.

Sob velikostí svou podoben jest k jelenu. Parohy má dlouhé, položené na zad, větvnaté, na konci lopatkovité. Bývá jediným bohatstvím chudých Severanů. V zimě žere sprostou píci, totiž lišejník, jež si sám nohama i parohoma z podsněží vyhrabuje. Člověk sebe chudší stává se svým pánem, jak mile si zjedná několik sobů; bohatý má jich veliká stáda, někdy až 18—20 tisíc kusů. Kromě dohlídky sobi od hospodáře nežádají žádné jiné péče. Nejhůře jim bývá v zimě, když země tvrdou ledovou korou se potahuje, tak že potravy dohrabati se nemohou. — Sob dává husté, mastné a záživné mléko i dobré maso. Z kůže jeho dělají oděv, stánky, lůžka, ze šlach provázky a nití, z kostí a paznehtů rozličné nádoby. Do sani zapřažen jsa, uběhne sob za den až 30 mil.

Tak velice Bůh o člověka pečoval, že i na věčný severní led i do krajin horkem prahnoucích postavil tvory tak způsobené, aby mohli všeliké nesnáze těchto končin snášeti. Bůh člověku, miláčkovi svému, všude cestu proklestil. Vědomí to vybízej nás, abychom poznali a velebili moudrost dobrotivého Stvořitele.

57. Zajíc a srnec.

Zajíc jest zvíře nad míru bázlivé a lekavé; při sebe nepatrnějším šustu plaší se a dává se na útěk. Totéž víme o srnci, jakož i o mnohých jiných zvířatech, která proto nazýváme *plachou zvěří*.

Zajíc v předu úst nahoře a dole má po dvou dlátovitých zubech, ježto jsou působily ke hlodání; zajíc jest *hlodavec*. Srnec jen v dolejší čelisti má osm řezacích zubů; hořejších zubů, jako všickni jiní přeživavci, ovšem nemá žádných. Zajíc zadní nohy má delší předních; na předních pozorovati jest čtvero, na zadních patero prstů s dosti ostrými drápy. Srnec však, jako všickni přeživavci, má na každé noze po dvou paznehtech; jest *dvoupaznehtník*. Zajíc má jen jeden žaludek, srnec jich má čtvero jako ostatní přeživavci. Zajíc po celé jižní a střední Evropě jest domovem, živi se obilím a zelinami, zimního času ohlodává i kůry stromové. Srnec žije u nás nejvíce v oborách. Časem nadělá jeden i druhý dosti škod na mladém stromovi.

58. Medvěd.

Liné, mrzuté a mlsné zvíře jest medvěd. Tělo má asi pět stop dlouhé, srst hustou, tmavohnědou. Živi se masem koz, jelenů, srnců, i koňů, jež tlapami omračuje a uskrcuje; proto jej počítáme k šelmám, t. j. ke zvířatům masožravým, dravým, divokým, litým. Medvěd žere také kůru, ovoce i mravence; slídí po medu, a proto naň léčeji na dutých

stromích, v kterých se usadily lesní čili brtné včely. Za dne spi, v noci vychází na lup. Zimu přespává. Dovede choditi po zadních nohách, a jako opice naučí se tancovati. Maso medvědi se jídá; lahůdkářům chutnají zvláště jeho tlapy. Kožešina jeho jest výborná; dělají se z ní kožichy, čabraky na sedla, pokrývky na saně, matrace a jiné věci.

59. Liška.

Myslivci mnoho vypravují o liščí chytrosti a úskočnosti. Známa jsou přísloví: Lišky dvakrát neošidíš. Když liška dřímá, hled se kohoute! O chytrém, podvodném člověku říká se: Jest to lišák! Je liškou podšitý. — Kolik je pravdy v těchto a podobných slovech, určití nelze. S jistotou víme o lišce, že v lesnatých krajinách za obydlí mívá doupata, na způsob rour zpořizovaná, a skalné rozsedliny. Někdy také jezevce vyžene z doupěte a sama se tam uhostí. V noci vychází na lup, udavuje mladé srnky, zajíce, králíky a lesní pernatou zvěř. Nečije-li nebezpečí, anebo má-li hlad, přichází i do selských statků a dává drůbež. V nouzi za vděk bere myšmi, krtky, červy, ještěrkami, ano i sladkým ovocem. Pakli má potravu na vybrání, dává víc nežli třeba. Co nemůže sežrati, odnáší a zahrabává na bezpečném místě.

Liška postavou velmi jest podobna ke psu. I skolení její podobá se ke štěkotu psímu. Hlava její prodlužuje se v ostrý čenich. Ohon má chvostnatý, při chůzi jej po zemi vleče, v běhu

však přímo nese vztýčený. Barvy jest červeně hnědé, někdy světlejší, někdy tmavší. Hrdlo a pysky má bílé, prsa popelavá; uši a nohy její jsou na koncích černé.

Dravostí svou nadělá liška dosti škody, a proto ji chytají do zvláštních želez, aneb jinak jí nástrahy činí. Kůže liščí vážena bývá co dobrá kožešina.

60. Krtek.

Památný jest to podzemský rozrývač, strůjce trubkovitých chodeb pod pažití i drnem na lukách i v zahradách. Kdoby neznal krtin, jimiž posety bývají lučiny a pastviny? Veliké to zajisté dílo zvířátka tak malého! Tělo krtkovo není delší 5—6 palců. Srst jest do modra černá a lesklá, velmi hustá a měkká, ocásek šupinatý se řídkými chlupy. Rypáček jest špičatý, oči malé, zrak slabý, ale sluch dobrý. Nejpamátnější jsou přední nohy krtkovy, které, majíce pět prstů se silnými nehty, podobají se rukám lidským; jimi vykonává krtek podzemní svou práci, k čemuž dostatečnou má sílu v předku svého svalitého těla.

Pelech krtkův bývá vystlán mechem, listím, suchou travou. Na světlo denní nevychází. Živí se hmyzem, zvláště pondravami; jest zajisté hmyzožravec. Mýlí se tedy, kdo myslí, že krtek škodí rostlinám; naopak jest spíše užitečný tím, že čistí pole a luka od hmyzu škodlivého. Lépe tedy učiní rolníci a zahradníci, když nechají krtkův na živě, a přestanou na tom, aby jim rozházeli krtiny.

61. Chlapec a krtek.

Krte, krte, krtečku!
 děláš mnoho kopečků:
 na zahradě, na pažitě
 kaziš trávu, maříš květi,
 podrýváš jim kořínek.

Hochu, hochu, hošíčku!
 ty se mylíš trošičku:
 já jen chodím na žízaly,
 aby škody nedělaly,
 nehubily bylinek.

62. Křeček a sysel.

V mnohých krajinách spatřujeme na polích tu a tam do země díry, něco větší nežli od myši. Bývají dvě vedle sebe: jedna jde kolmo, druhá šikmo pod zem. Díry ty jsou vchody do podzemního bytu domácího pána — *křečka*. Kolmou děrou sestupuje dolů, když nese nakradené obilí: šikmou vychází ven.

Křeček podoben jest k morčeti. Jsa jen as 12 palců dlouhý, nožky má krátké a na krku tři bělavé skvrny po stranách i dvě černé na hřbetě; pod břichem jest celý černý. Zvláštní u něho jsou dvě torby čili kapsy vnitř luby. Do těchto kapes nacpe si obilného zrní, jež pilně na poli shromažďuje a potom odnáší do svého brlohu. Obilí ukládá do zvláštní komory; každé zrníčko, aby neklíčilo, nakousne. Mimo to má pro své pohodlí komůrku s teplým lůžkem, ano mívá prý

i zvláštní místo na smeti. Komory křečkovy jsou uhlazeny jako by je vysoustroval.

Křeček jest sice malý tvor, ale srdnatosti předčí nad leckteré velké zvíře. Jde-li s plnými kapsami domů, a potká-li se na cestě s nepřítelem, rychle předníma nohama obilí vytlačí z kapes a dá se se sokem do rvačky. Boj se obyčejně končí tím, že jeden z rváčův padne. Křeček nebojí se ani člověka; stává se před ním nadutě a zpupně na nohy, skáče, prská a kousá až ku podivu. Proto se říká: Stává se jako křeček.

Z obilí nastrádaného tráví křeček na podzim a z jara; v zimě spí. Nastane-li obleva, probouzí se na čas, jako lenoch protahuje se, a brzy na tu, brzy na onu stranu se provaluje, jak mile přituhne, hned zase usne.

Kde mnoho křečkův, tam chudí lidé časně z jara je vykopávají a zabíjejí, a obilí z brlohů vybrané sami spotřebují.

Sysel ve mnohém podobá se ku křečkovi. Utlý a svižný je jako lasice. Srst má šedivou, nažlutlou, pod břichem bělavou; ocásek krátký a zbarvený jako hřbet. Žije v mezích a stráních u polí, z nichž obilí sobě snáší do brlohu jako křeček. Také žere kořínky. Sysel a křeček náležejí k hlodavcům.

Známo jest příslovi: Kolik děr, tolik syslů, kolik syslů, tolik smyslů, a není kudy ven.

63. Ssavci.

Poznali jsme vlastnosti krávy, pak jelena, srnce, soba a velblouda; také zajíce, křečka a sysla, ano spatřili jsme i vlastnosti mno-

hých dravých zvířat, jako jsou medvěd, liška, krtek. Pamatovati sluší u nich u všech, že z mláďi mléko matek svých ssají, a za tou příčinou ssavci slují. Nadto krev u všech jest červená a teplá, také u všechněch pořádně plícemi dychání.

Ssavce dělíme obyčejně na tři řady: na polní, na dravé a na vodní. Polní ssavci žijí se rostlinami, draví ssavci zvířaty, a vodní ssavci rybami, hmyzem i řasami.

Polní ssavci nejvíce na pastvách chodmo trhají rostliny a pohlcují je do svých pander; napotom ležíce přežívají, t. polknuté rostliny do úst z pandera vracejí, aby jich třenovnými zuby rozetřeli a do ostatních dvou neb tři žaludků k zažití navrátili. K tomu mají z předu silné řezací zuby, zadu pak veliké třenovce. Někteří z těchto zvířat jsou těla tlustého a nemotorného, jako: kráva, ovce, velbloud; jiná pak mají tělo štíhlé a svižné, jako: srnka, jelen, sob.

Jiného těla jsou dravci; utíkat před nimi jich potrava, nestojí jako bezděčná rostlina před krávou a ovci. Proto zrak dravců bystrý jest, ba i omamující; čich výborný, tělo mrštné, štíhlé, lehounké; zuby po stranách bodavé, místo třenovnic trhavé; pazoury na nohách ohnuté, často i skryté, rázem vysunutelné. Oči někdy v noci svítící, nohy a tělo jsou jako do větru. Žaludek mají jednoduchý, krve a masa žádostivý, až i kosti zažívají, ba ani chlupů ani peří se neštítí. Chytrost jejich bývá nad pomyslení vyžralá.

Máme ještě třetí oddíl ssavců, totiž ve vodách, zvláště mořských; mezi ně patří na př. velryba.

64. Slavík.

Řikává se, že člověka nesluší posuzovati po kráse: a slavík dává na sobě příklad, že není hodno ani ptáka ceniti po perí. Perí slavičí jest šedé, rezovaté, neúhledné; ale hlas ze všeho ptactva má nejlíbeznější. Rád se hnízdivá okolo potoků v křoví a zpívá na jaře dlouho do noci, když jiné ptactvo již umklo, a časně ráno znova počíná. Po sv. Janu Křtiteli zpívati přestává. Každý rok se vrací obyčejně na své staré místo, do téhož křoví i do téhož hnízda, ač jestli mu nebylo pokaženo, a jestli v loni tam nebyl pronásledován nebo znepokojován. V kleci mu dávají mravenčí vajíčka, moučné červy i sekané maso s mrkví; na svobodě žere hmyz, totiž brouky, motýly, červy a jejich vajíčka, pupy i larvy, i jest proto velmi užitečný. Tak pěkně Stvořitel v slavíkovi lahodu spojil s užitečností! A přece bývá člověk tak nesmyslný, že tohoto milého zpěváčka, tohoto ochránce stromů a zelin pronásleduje! Zlý jest člověk, jenž mláďata jemu z hnízda vybírá, pro mrzký zisk léčky jemu klade a ze svého okolí jej vypuzuje. Vstávejme raději časně ráno a poslouchejme, kterak slavík v háječku z pluého hrdélka oslavuje dobrotu Boží. Přejme všemu ptactvu svobody, nechejme hnízd jejich na pokoji, aby staří neopustili jich pro strach, že bychom jim ublížili; a sami se obveselíme, kdy-

koliv ptáčka spatříme, an bez bázně a radostně vůkol nás poletuje, poskakuje a ze svého žívoty se raduje.

65. Skřivánek.

*Ten skřivánek malý
Pána Boha chválí,
vznáší se tak vysoko;
poletí-li stále
ještě výš a dále,
nebude as míti
do nebe již daleko!*

*Již ho vidět není,
a přec jeho pěni
slyšeti jest až dolů:
a snad se v té výši
prozpěvovat slyší
Svaté a Světice
s anděličky pospolu.*

66. Kukačka.

Hned z jara, dříve ještě, nežli se stromoví úplně zazelená, slyšeti po lesích hlas: kukuk! kukuk! Kdo to jest, uhodnouti lze z hlasu samého; jest to kukačka č. zezulka.

Kukačka jest pták velmi plachý; nesneseť, aby se k ní kdo příliš přiblížil. Velká je as jako holub, peří na křídlech a po stranách má hnědošedé, na břiše a na prsou bílé s hnědými páskami. Vyhlíží jako krahujec, a to bývá příčinou, že se lidé domnívají, jakoby i kukačka byla dravým ptákem.

Kukačka obývá nejraději v zeleném háji. Jiní ptáci milují společnost, ale kukačka chce býti samotna. Převeliká hltavost svádí ji k nedružnosti. Sedíc obyčejně na suché větvi, bedlivě se ohlíží po celém okolí, zdali tam jiná kukačka nezabloudila. Les považuje za svůj majetek, i netrpí v něm ani hosta ani nájemníka. Nalezne-li ve svém okresu soka, hned počne tuhý boj, a kdo slabší, tomu třeba ustoupiti.

Tato povaha kukaččina dá se ovšem omluviti. Má žaludek veliký a vždy hladový. Živíc se hmyzem, zvláště chlupatými housenkami, potřebuje jich velmi mnoho, aby se nasýtila; i není tedy divu, nechce-li dopustiti, aby se s jinou družkou o stravu musila dělit.

Kukačka má ještě jinou zajímavou vlastnost, že se totiž nestará o hnízdo pro svá mláďata. Jiní ptáci dávno již hnízda vystavěli, dávno snad již sedí na vajíčkách, ale kukačka se potlouká ještě po lese, jakoby hnízda ani nepotřebovala. Když však má vajíčka snést, potutelně z křoví do křoví litá a slídí, kdeby některý jiný ptáček, na př. pěnice neb konipásek, na vajíčkách seděl. Jakmile některý z nich opustí hnízdo, již se mu do něho vloudí, a snesší jedno vajíčko rychle zase uletí. Desátý den podělí opět jiné hnízdo, a tak šidí ptáčky po několik neděl. Vyhlhlé mládě má se jak náleží k světu; spotřebuje samo tolik potravy, co všeckna ostatní písklata ve svém vlastním domě. Mimo to jest mladá kukačka veliká neposeda; ustavičně křičí, pořád sebou vrtí, až někdy i některé mládě z hnízda vyhodí.

Ubohá pěstounka musí se pracně namáhati, aby toho hladového křiklouna utišila.

Kukačka náleží mezi *stěhovavé* ptáky, a v srpnu měsíci od nás odletává do krajín teplejších.

67. Vrabec.

*Čoś pak to ten vrabčik asi
naproti tam štěbetá?
Neni-li to zase jenom
na vlaštovku kleveta?*

*Onehdy ji z hnízda vyhnal,
jako by tam páncem byl;
potom jiným vypravoval,
že se s ní tak umluvil.*

*Tedy také mezi ptáky
lidské zloby panujou:
jen že ptáci nepoznali,
že to zloby — křivdy jsou.*

68. Jestřáb.

Nejkrutější zuřivec mezi ptactvem je *jestřáb*. Hruža před ním jde, kdekoli se okáže; plen svůj pronásleduje tak divoce a vášnivě, že se za ním druhdy jako slepý až do obydlí lidských přizene. Ptactvo, jak mile jestřába slepičího spatří, hned jme se volati na poplach. Krkavci polní, vrabci a pěnkavy i sýkory strachem jen sykají a piští, oznamující lupičův příchod. Toliko třasorítka zpívá ještě vesele, jakoby se ho nebála. Je-li jestřáb ve střelu, aj tu křepelky, skřivani, koroptve, vrabci

k zemi se tlačí; pokřovky a drozdi zabíhají do křoví a do plotů; holubi a špačkové letí vzhůru do povětří. Vrány, havrani, sojky, vlaštovky jeho se nebojí, ale neustále jej obletují, naň dorážejíce.

Jestřáb jest veliký jako slepice; na zádech má peří popelavé a napřed bělavé s pěti černými pruhy. Zobák má krátký a silný; hořejší čelistí ostrou a hákovitě dolů zahnutou; nohy má též krátké a silné s třemi ku předu naměřenými prsty a s jedním prstem do zadu obráceným; drápy má ostré a srpovitě zahnuté. Celé tělo jestřábovo tak zřízeno jest, aby mohl lovit svou kořist. Loví hlavně slepice, holuby, koroptve a zajíce; lítá rychle a vysoko. Jestřáb jest *dravý pták*.

Známi v našich krajinách jsou ještě jiní dravci, jako: *sup, orel, krahujec, sokol, ostříž, káně, luňák, sova*.

69. Vrána a liška.

*Na vysokém dubě
sýra dršíc v hubě
paní vrána seděla,
sýr ten snísti hleděla.
V tom jej liška uctívši,
honem z doupy běžela
a se k vráně přiblíživši,
tuto řeč jí držela:
„Jak jsi pěkná, sestro zlatá!
jak jsi všecka pěknouňka!
žlutá, modrá, kropenatá,
červená a bělouňka!*

*Kdybys hlas jak peří měla,
věz, to bych ti věřit chtěla,
žeš ty nejpěknější ptáček,
v lesích našich ohniváček.“*

*Vrána, již ta marná chvála
pravdivá se býti zdála,
chutě zazpívati chtěci,
sýrec z huby pustila,
jejšto liška uchopěci,
takto k vráně pravila:*

*„Ne tvůj, bloude, hlas a peří,
ale sýr mi libě voní!*

*Pochlebníku kdo co věří,
věz, že pozdě bycha honí;
po druhé ty, majíc sýra,
střež se lišky hůř než výra!“*

70. Ptáci.

Slavík, kukačka, jestřáb jsou *ptáci*. Na všech pozorovati jest, že mají zobák, dvě křídla a dvě nohy s prsty i drápy. Dále víme o nich, že snášejí vejce, z kterých se líhnou mláďata; ptáci dýchají plicemi a krev mají červenou i teplou.

Rozeznáváme ptáky kolikeré. *Draví* jsou: orel, jestřáb; *zpěvaví*: slavík, pěnice, drozd; *šplhaví*: datel, žluna, zezulka; *holubovití*: holub, brdlice; *hrabaví*: kury, krocán, bažant, koroptev, křepelka; *brodiví*: čáp, volavka, sluka; *plovaví*: kachna, husa, labuť, pelikán. Velemoudrý Tvůrce každého tvora takovým opatřil tělem, aby mohl vykonávati práci a živiti se tam, kam vůlí Původce svého postaven.

71. Losos.

Známe ptactvo stěhovavé; že by však i ve vodě byli živočichové stěhovaví, to jistě mnohých tajno jest. Cestující takový vodní host jest *losos*. Domovem lososovým jest severní a baltické moře. Z jara berou se lososové na dalekou cestu. V dlouhých řadách, v tříhran zpořizovaných, táhnou do všech řek, které se v ta moře vylévají. Plovouce neustále proti vodě, přemrštují se přes jezy, tu a tam i přes malé vodopády, až konečně přijdou do čistých vod horských, odkud, vypustivše tam jikry, opět se vracejí do moře. Druhého roku navštěvují táž místa v horách; ale i mladí lososové, kteří se zatím byli v horách vylihli z jiker, putují s nimi do moře, a pobyvše tu nějakou dobu, vracejí se znova do svého rodiště. Tím během je stěhování lososů ve vodě as takové, jako při vlaštovkách a jiných tažných ptácích ve vzduchu.

Losos jest vzácná ryba; maso její má barvu růžovou a vůbec ze všeho rybiho pokládá za nejchutnější. Losos jest mezi rybami tolik, co srn, jelen, los mezi zvěři. Tělo lososovo na hřbetě jest do černa zelené s černými skvrnami, na bocích a na břiše do modra červenavé. Hřbetní ploutev jest malá a stojí nad ploutvemi břišními. Ocas vykrojen jest na způsob půlměsíce. V čelistech, na jazyku a na patře má losos zuby. Mezi rybami roste nejrychleji a dorůstá k tíži až 16 i 30 liber,

72. Štika.

Štika ve zlé paměti jest u rybníkářů pro hltavost, ale v dobré pověsti při hostinách pro chutné maso. Na pohled nezdá se býti zlou rybou, neboť vyhlíží jako jiné ryby; ale v hubě své široké a v hrdle má všudy množství zoubků háčkovitě nazad obrácených: malá rybka snadno jí do tlamy vylouzne, ale vylouznouc, ven již se nedostane. Štika od mnohé své hltavosti mívá velké břicho, není tudíž dosti mrštná ani obratná. Aby se ryby v rybnících nasazených sesílily, anebo od chorob uchránily, bývá tam pouštěna štika, která, nedadouc jim lině dřepěti, do čilosti je prohání a zároveň vodu čistí od žab, čolků, plžů, pijavic.

Štika má tělo skoro válcovité, na hřbetě poněkud smačknuté, pokryté malými šupinami. Hlava její jest široká a ploská, dolejší čelist delší než hořejší. Dle stáří a obydlí má rozličnou barvu. Obyčejně bývá na zádech olivohnědá, žlutě neb červěně mramorovaná, na břiše bílá, černě tečkovaná; štíci ploutve mají červené skvrny. Štika dosahuje délky až čtyř stop, tíže až 40 liber. Štika jest vodní dravec.

73. Ryby.

Prohlídne-li si dobře lososa, spatříme, že celé jeho tělo upraveno jest k plování; jest to živá loďka. Spičatou hubou rozděluje vodu, ploutvemi ve vodě se posouvá, ocasem obrací se v pravo, v levo. Po stranách hlavy pod skřelema leží žábry, totiž řady lupinků čilí

kartáčků, jimiž losos dýchá. Tělo jeho pokryto jest šupinami. Krev má sice červenou, ale studenou. Losos a živočichové s takovými neb podobnými znaky slovou ryby.

V řekách žije veliké množství ryb rozličného druhu, totiž: kapr, štika, okoun, pstruh, lín, bělice, parma, karas, sumec, úhoř, lupice. V moři pak žijí: sled', sardele, treska, žralok, pak vyza a jesetr, kteréžto dvě kromě moře i ve větších řekách, jako v Labi, Dunaji, Volze atd. pobývají.

74. Želva.

Kdo ještě neviděl želvy, může si ji v mysli představití co velkou žábu, která svrchu i ze spodu skryta jest ve dvou koštěných tvrdých štítech. Tělo želví jest okrouhlé a má čtyry nohy. Hřbetní i prsní štít jsou spolu spojeny. Po stranách, tam kde se štíty scházejí, jsou otvory, jimiž želva hlavu, nohy i ocas prostrčíti může. Hlava želvina pokryta jest malými štítky a nohy šupinatou koží.

Želva pohybuje se na suchu zvolna, ve vodě plave hbitě. Živí se rostlinami, hlemýždi, červy a malými rybičkami; vejce snáší do důlků, které si sama v písku vyhrabuje. Vejce želví podobají se ptačím. Masa i vaječ lidé požívají.

Rozeznáváme želvy *zemní, říční a mořské*. Největší jest želva *obrovská*; dosahuje délky víc nežli šesti stop a tíže as osmi centů; žije y mořích indických a amerických.

75. Ještěrky.

Ještěrka obecná nahání strachu více nežli třeba; není jedovatá, aniž může člověka uštknouti. Probíhajíce se po mezích a v křovinách, množství škodlivého hmyzu polapá; na zimu zalézá hlouběji do země a tuhne.

Ještěrka má čtyry nohy, špičaté zuby v čelisti i na patře, ocas dlouhý, k tělu tlustý. Hlava, břicho i ocas její pokryty jsou malými šupinami barvy šedé neb zelené.

Čolek jest ještěrka vodní; vidáme jej v zahradách, na lukách, v močálech, v struhách. Mnozí čolkové krásnými barvami jsou pruhováni. Vodu čistí od rozličného hmyzu.

Největší a nejstrašlivější ještěrky jsou *krokodil* a *alligator*; onen nalézá se hlavně v řekách afrických, zvláště v řece Nilu, tento v řekách amerických.

Příbuzný ještěrce jest *slepýš*, kterýž, nemaje noh, valcovitým tělem svým hadu se podobá, a také obecně za hada pokládán bývá.

76. Hadi.

Již pohled na hada naplňuje nás strachem. Beznohé oblé tělo, plazení se po břiše, šlehání trupem a ocasem v pravo i v levo, vidličatý jazyk, jež jako nějaké žihadlo vystrkuje: to vše působí nemile na diváka. Strach ještě se zvyšuje pomyšlením, že by had, před nohama našimi se vinoucí, nám mohl ublížiti svým jedem.

V krajinách našich může to býti jedovatá *zmíje*, která by nám škoditi mohla. Hlavní znaky,

po nichž zmijí poznatí lze, jsou: široká šupinatá hlava na šedohnědých zádech tmavý klikatý pruh, nebo po různu tmavé skvrny, na šiji barevný skoro křížový nákres, tělo as dvě stopy dlouhé.

Z uštknutí hadího může člověku skutečně vzejítí nebezpečí. Jedovatí hadové mají totiž dva zuby duté, které stojí na pohyblivých a jedem napuštěných žlázách; zmije aneb kterýkoli jedovatý had, když někoho uštípne, vtlačí zuby do těch žláz, z kterých pak jedovatá tekutina dutinou zubní vystříkne do rány, a s krví se smísí, může i smrt způsobiti. V žaludku lidském zůstává jed bez účinku, a protož se může rána taková vyssáti, aniž by co škodilo tomu, kdo to učinil. Jinak pomáhá se proti hadímu uštknutí hlubokým vypálením a vyřezáním rány.

Mnohem nebezpečnější hadi jsou *chřestýš* a *brejlovec* čili *baraž*, z nichž onen žije v Americe, tento v Indii.

Had nejedovatý jest u nás *úžovka*; v jiných dílech světa *hroznýš*, který bývá až i 30 stop dlouhý.

Hadi živí se jen živými zvířaty, jež celé s kůží i s kostmi pohlcují, obalující je přitom slinami, aby je snáze mohli polknouti. Tlamu mohou roztáhnouti ku podivu, tak že mnohem větší zvířata v strašném jejich jícnu hrob svůj nalezají, nežli by se na pohled možné býti zdálo. Zažívání děje se u hadův velmi zponenáhla; veliký had nebrává potravy častěji než jednou za měsíc neb za dva. Nažraný had bývá neobratný, a lidé snadno jej chytí. Hadi žijí nejvíce v hustých

lesích v děrách pod kořeny stromovými, v skalách i v hromadách kamení; někteří přebývají v dutých stromích, někteří i ve vodě. Na výsluní rádi se vyhřívají. Pokožku svlékají každého roku.

77. Plazi a obojživelníci.

Poznali jsme želvy, ještěrky, hady; zvířata tato musí se plaziti, vinouti, kroučiti po zemi na nohách nízkých, často nemotorných, anebo i také bez noh. Některá pokryta jsou tvrdými šupinami neb i štíty. U hadů pozorovati jest, kterak se protahují úzkými místy, aby se lstivě dostali k svému lupu. Všecky vůbec nazýváme plazy.

Dověděli jsme se dále, že některá z těchto zvířat obývají brzy ve vodě, brzy na suché zemi, žijí tedy ve dvou živlech, a proto nazývají se obojživelníci.

78. Chroust.

V máji, někdy ještě dříve, jak mile nastane soumrak, jmou se *chrousti* čili *babky* v celých hejnech obletovati okolo stromů, vesele si přitom bzučíce; za dne sedí klidně na listech. Žravostí svou nadělají na stromích mnoho škody. Obvyčejně ku konci máje zahynou; velikou část vyhubí ptactvo a jiná zvířata. Samičky, nežli za své vezmou, nasnesou do země vajíček; z těch líhnou se červíkové zvaní *pondravy*. Pondravy, živíce se pod zemí rostlinnými kořínky, tři neb čtyry léta rostou a tučnají. Potom promění se v *kukly*

č. *pupy*, z těch pak, když nastává jaro, vylézají chrousti, aby za krátkého života prováděli veselé své rejdy. Pondravy škodí tím, že ožirají kořinky. Krtkové a vepřový dobytek jsou hlavní jejich nepřátelé. Také ptactvo je pilně sbírá na polích nově zoraných.

Chroust má krátká tykadla, na konečku vějířovitě rozložená, kousavé čelisti, rohové krovky a kožnatá křídla, kteráž, když nelítá, pod krovkami jsou složena. Zadek těla ukončuje se v ostrou, dolů zahnutou špičku. Krovky jsou barvy rudohnědé. Břicho skládá se z kroužkův černých, ježto po stranách mají trojhrané bílé skvrny. Chrousti dýchají průduchy, ve krovkách se nalezajícími.

Chroustu podobá se: kaloval, nosorožec, roháč, bedrnka č. zlatohlávek, majka, sluněčko. Tělo všech těchto zvířátek dvěma vroubky rozděleno jest na tři díly: hlavu, hrud' a břicho; každé má tři páry noh. Tato a podobná zvířátka vůbec slovou *brouci* a náležejí k *hmyzu*.

Včely, vosy, mravenci, motýlové, moli, komáři, mouchy, blechy, cvrčkové, kobylky, šídla, jepice patří též k hmyzu; tělo jejich též jest malými vroubky na tři části rozděleno, ale rohových krovek jako brouci nemají.

79. Můra.

*Můra u večer se vloudila
do přibytku lidského,
i v tmavém se koutku ukryla.
Aj, tu vidí cosi lesklého.
Co to? na myslí přemítá,
snažně kolem toho lítá.*

*Jaká to krásota!
 Jaká to jasnota!
 Chvátá tu do lesku milého,
 chce požit jasna libého:
 v oheň vlitne —
 mrtvá slitne.
 Vězte, že co krásné nám se zdá,
 často záhubu jen v sobě má!*

80. Pavouci.

Kdo pozoruje pavučinu, bezděky se podivi mistrovskému pletivu, jež pavouci tkají na průletných místech. Zbytky usmrcených much a jiného hmyzu v pavučinách svědčí, že mistrní tkadlečkové zároveň jsou kruti loupežníci. Pavučina jest jim síť, do které chytají svou kořist. Číhajíce někde v úkrytu, vyrazi na oběť, která v pavučině uvázla, aby ji udávili. Zavinuvše ji do pavučiny, jen z ní vyssají šťávu, kůže a ostatních částek nechávajíce.

Paměti hodno jest slyšeti, jak pavouci dělají pavučinu. Tělo pavoučí skládá se ze dvou částí: hlava a prsa činí jednu část, břicho jest částí druhou. Na prsou má pavouk čtyry páry noh. Břicho jest vejčité neb kulovaté; na zadním konci břicha jsou bradavičky se zvláštními žlázami. Z těch se vylučuje lepkavá hmota, kterou pavouk nožkami v tenouká vlákénka spřádá, uměle z ní tkaje síť svou. Po vlákenkách takových spouštějí se pavouci s hůry dolů, a do nich i vajíčka svá zaobalují.

Nejznámější pavouci jsou: pavouk *domáci*, pavouk *křížový*, pavouk *vodní*, pavouk *baběleták*. Pavučiny baběletáků za pěkných podzimních dnů roznášívá vítr po krajinách co bílé jemné a táhlé zámotky, ježto slovou *babi léto*.

V Americe nalezají se velicí pavouci, kteří chytají a zadušují malé ptáčky, zlaté kolibříky č. medossávky.

81. Hlemýžď zahradní.

Hlemýžď č. šněk jest jméno malého domkáře, který si domek sám staví a všude je s sebou nosí. Nedělá toho však z hrдости, jako by se chtěl chlubit, že sám sobě dostačí, ale činí to z potřeby. Má zajisté tělo velmi měkké, sliznou koží pokryté; sebe menší poranění mohlo by mu způsobiti smrt. Hned jak se vylíhne z vajíčka, počne stavěti domek. Velemoudrý Tvůrce dal mu potřebné stavivo; hlemýžď vypouští totiž sliznatou, vápenitou hmotu, která na vzduchu ztuhne ve tvrdou závitkovitou skořápku. S tělem hlemýždím roste i skořápka, takže se celé zvířátko skrýti může pod její přístřeši. Skořápka jest hnědošedá, skoro kulatě vypouklá, a má po závitcích rudohnědé pruhy. Na hlavě má hlemýžď dva páry tykadel. Za nohy jest mu břicho, ježto svrašťuje a tím se plazic dále pohybuje.

Hlemýžďové žijí v zahradách, ve vinicích, na stráních, v lesích. Na zimu zalezou do měkkých děr, které si sami dělají; ukryjí se pak do skořápky, zalepíce ji vápenitými víky. Na jaře víčka rozmočí a znovu žiti počnou. Na podzim

lidé sbírají jídelné hlemýždě, po zahradách rozlezlé, i dávají je do jam aneb do schránek k tomu připravených a potravou opatřovaných. V zemi upravují hlemýždě k jídlu; polévka z nich vychvaluje se zvláště co posilující krmě.

Pro měkké tělo nazýváme hlemýždě měkkjší. K měkkýšům náležejí též: plže, mušle, škeble, ušřice, perlovice.

82. Dešťovka.

Kopáme-li někde v zemi, často se nám ze hlíny provalí zvířátka těla válcovitého, jako brk tlustého. Horní pysk jejich jest rypákovitě prodloužen, ocas poněkud sploštělý, kůže bledě červená a kroužkovitá; na každém kroužku mají po dvou párech krátkých štětinatých nožiček. Zvířátka ta slovou *dešťovky*. Nejraději zdržují se v dobré zemi zahradní; neboť žíví se zemí a látkami rostlinnými i zvířecími. Drobným rostlinkám škodí tím, že kořínky jejich tělem svým obvinují a do země zatahují. Tím rostlinky chřádnou, až i zahynou. Světla se dešťovky štítí; nebo když se náhle vynesou neb vykopou ze země na světlo, hned se počnou ukrývat, křečovitě se při tom svíjejíce. Při pěkném počasí bývají až na dva lokte hluboko v zemi; v noci a po dešti vylézají na povrch. Rybám a slepicím jsou lahůdkou. Též krtek a mnozí ptáci dešťovek vyhledávají a je sežirají.

Dešťovky, pijavice, škrkavky, motolice, tasemnice atd. slovou *červi*.

83. Zvířata nedokonalá.

Četli jsme o chroustu, o pavouku, o hlemýždi a o dešťovce. Jsou to zvířátka drobnoučká, která dlouho netrvají. Tělo mají jednodušší nežli ssavci, ptáci, ryby a obojživelníci. Co jim schází na dokonalosti těla, to nahradil Pán Bůh náramným jich všudy po světě množstvím. Společná jejich síla jest ohromná. Kdo nezná mraveniště, velikých to hromad, jichž nanesli malíci mravenečkové? Kdo neslyšel, kterak stěhovavé kobylky celé krajiny pustošivají? Kdo neví, že květorosté krakatky celé stromy korálů v moři vystavují? A což ti pramáli nálevníci, jichž bývá v kapce vody třeba milion? Kolik mohou ti společně vykonati!

Kdybychom si tato nedokonalá zvířátka zase tak chtěli rozdělit, jako jsme učinili u zvířat dokonalejších, napočítali bychom až 19 neb 20 řad. Měli bychom pak: hmyz o šesti nohách, pavouky o osmi, raky o desíti nohách; dále napočíteli bychom mnoho měkkýšů, červů atd. Místo 20 řad pamatujme si jen dvě, totiž, že některá z těch zvířátek jsou jen asi tak dokonatá jako zvířecí vejce, pročez i vejcovitá slují, jiná pak že mají tělo z mnoha článkův složené, ježto jako na šňůrku jsou navlečeny; ta slovou členovitá. K členovitým patří všechny housenky a pondravý i vyvinující se z nich motýlové a brouci, pak dešťovky, pijavice, škrkavky; k vejcovitým náležejí plže, hlemýždi, nálevníci atd.

84. Dub.

Většího a mocnějšího stromu v našich zemích není nad dub; dosahuje 20 až 30 sahů výšky a může přečkati i tisíc let. Kmen bývá až osm stop tlustý, koš homolovitý, větve silné. List po krajích několikrát jest vykrojen na způsob zářezu čili chobotu vodního. Ovoce dubu jsou známé žaludy. Dříví dubové pro svou pevnost zvláště hodí se k stavbám vodním a jest dobrým palivem. Z kůry, jmenovitě mladých stromů, dělá se tříslo na vydělávání kůže. Žaludy jsou dobrým krmivem vepřovému dobytku; upražených užívá se též místo kávy.

Kromě žaludů vyrůstají na dubu *dubinky*. Tyto dělají se kolem vajíčka, kteréž hmyz, nazvaný žlabatka, píchnutím byl vložil do stopky neb do listu dubového. Z dubinek některých dubů připravuje se inkoust a černá barva.

Před dávnými věky bývaly Čechy a Morava na rovinách a v nížinách hojně pokryty dubovými lesy č. doubravami, zvláště v krajinách blíže jezer a velikých řek. Dosud mocné duby hlubokými kořeny svými ochraňují hráze mnohých rybníků, jako na př. rybníka rožmberského; dosud chová Polabí v Čechách a Dyje na Moravě na svých březích starošíslavné doubravy.

Zvláštní strom jest dub *korkový*; kůru jeho vždy po osmi neb desíti letech loupají se kmenu, aby z ní dělali známé korkové zátky do láhví. Dub korkový roste v krajinách teplého podnebí.

85. Stromy.

Dub má pevný, mnoho let trvající kmen, který se rozkládá u větve; kmen jeho strmi vzhůru, dub jest strom. Dub roste v lese a má listi, jest listnatý lesní strom. Známe ještě jiné listnaté stromy v lesích, jako: buk, břizu, olši, javor, habr, topol, osyku, kaštan, lipu, jeřáb, akác. — Mimo listnaté stromovi rostou v lesích stromy jehličnaté čili sosny; k těmto počítáme: jedli, smrk, borovici, modřín. — V zahradách a v sadech se stromy pěstují hlavně pro ovoce, jsou to stromy ovocné. Mezi ovocem rozeznáváme ovoce jaderné: hrušku, jablko, kdouli; ovoce peckovité: slivu, třešni, merunku č. marhuli, broskev; ovoce skořepnaté: ořech vlaský a liskový, kaštan dobrý, mandli; ovoce malinové: moruši.

86. Šípek.

Jdi k šípku! říkávají lidé, když někoho chtějí pokárat za malé provinění aneb za nějaký žertík. A vskutku se lidé na cestách vyhýbají šípku, aby rukou neb šatem oň nezavadili. Máť plno zahnutých ostnů, a zachytí-li koho kolem jdoucího, bud mu šat roztrhne, aneb ho popíchá. Trhati a bodati nejsou sice vlastnosti chvalné, ale šípek nemůže býti beze zbraně, nebo na něm vychovává se královna všech květin, totiž vzácná růže stolistá.

Planá růže má se k plné růži as tak, jako planý strom k štěpnému. Při růži jde všechna síla do květu, odtud ta plnost jeho; ovoce je zakrnělé a odpadá s květem. Šípek má květ jednoduchý; ovoce na něm jsou známé šípkovíce, podobné džbánčkům. Šípky, zbavené zrnkem semenných a chloupkův je obalujících, berou se na povidla a na dělání omáček; též se do cukru zadělávají pro nemocné.

Šípek roste v plotech, při cestách, na pokrajích lesů. Listky jeho jsou vejčité, krátce přišpičatělé, zpilované a hladké.

Při šípku pozorovati jest, že hned od kořene vypouští několik prutů a že jen málo roste do výšky; všechny podobné rostliny nazývají se *kře* č. *křoviny*. Ke křovi počítáme: lísku, brslen, trnku, rybíz, angrešt, jalovec, hloh, mišpuli, dřín, lykovník, dřišťál.

87. Ušchlá růže.

*Škoda růže, krásné růže!
povzdechla si Běla;
včera ještě pěkně květa,
dnes již vadne cela.*

*Otec právě k tomu přišel,
slyší její hlasy:
Dcero má, dí, hle tu vidíš
obraz lidské krásy.*

*Růže v sadě, růže v lici,
obě snadno hynou;
ctnosti jen a srdce čisté
nikdy nepominou.*

88. Kukuřice.

Žito čili rež, pšenice, oves, ječmen, proso jsou rostliny obilné; k nim náleží též *kukuřice*, jen že jest nad ně mohutnější. Kukuřice mívá stéblo přes sedm stop vysoké, půl až i dva palce tlusté, šfavnatou dřeví vyplněné; klas čili sulek její jest tlustý, palicovitý, mnohými pochvami zahalený, i stojí po stranách stébla; zrno jest hranatě kulaté. Na jednom stéble bývají obyčejně dva neb tři klasy a na každém klase as 240 zrn.

Kukuřice přinešena byla k nám z Ameriky. Mouky kukuřičné užívá se jako mouky z jiného obilí; chléb z ní pečený jest sice bílý ale suchý, a proto se mouka kukuřičná míchá s moukou pšeničnou neb žitnou. Ve Vlaších z mouky kukuřičné dělají *polentu*, t. kaši vůbec oblíbenou; nezralé palice pekou nebo ve slané vodě vaří. Též je zavařují do cukru anebo jako okurky do octa nakládají. Stéblo kukuřičné obsahuje šťávu sladkou, která v některých končinách Ameriky zavařována bývá na syrup. Z rozmačkaných stebel kukuřičných pálí se dobrý lih. Kukuřice mladistvá jest dojnému dobytku za výbornou píci, která i v suchých a horkých letech, když ostatní byliny parnem hynou, vydatná bývá. Pochvami z palic semenných naplňují se slavníky; za novější doby dělají z nich i papír. Stebel užívá se též za palivo, nati za mrvu.

V přírodnických knihách se rostliny obilní též nazývají *travami*. Všecky trávy vespolek mají velikou podobnost. Na obilí i na obyčejné

trávě pozorovati jest *stéblo*, t. dutý stonek s kolinky, pak dlouhé úzké *listky s pochvou* u dolejšího konce. Na stéble svrchu sedí *klas* s moučnatým zrním. Rozdíl jest ten, že obilí jest za potravu lidem, a obyčejná tráva jen za píce zvířatům; ale jedno i druhé prospěšno jest člověku.

Mimo obilí a obyčejnou trávu, která co zelený koberec pokrývá větší část povrchu zemského, počítáme k travám ještě: proso, rýži, rosičku, voňavou trávu č. voňavku, jilek, pýr, sítinu, rákos, třtinu, sveřep, ostrici.

89. Chudobka.

Nesnadno jest dohodnouti se pravého jména chudobčina. Každému se líbí, a každý národ ji tak, jak o ní smýšlí, jmenuje. Vlach a Francouz zove ji perlou, Latiník krasavicí, Chorvat krasuli a ovečkou, Němec tisícikrásou, ano i kvítkem Panny Marie; Čechové pak v ní spatřili chudobnou mezi kvítím Popelku, kteráž ozdobena jest sedmi krásami.

Že chudobka pro prostotu svou hodna jest jména krásy, kdož by toho popíral? Vždy má jen malý trs lžičkovitých listků, vždy jen dvě a dvě květných stopiček, a na každé stopičce vždy jen jednu hlavinku. Pohlédneš-li lépe na hlavinku, spatříš v ní podobu k zlatému sluněčku, lemovanému kolem paprsky stříbrnými a měňavými. Stranou-li pohlédneš, objeví se ti co rozmilý košíček, všecek čistý jako na sloupku. V košíčku sedí 50—60 kvítek pohromadě, a kolem nich září

se samá nevinnost. Hlouběji-li pohlédneš, aj každý ti kvíteček jest jako ze zlata s pěti hvězdičkami. Že chudobka po celý rok neustále kvete, zůstává krása její vždy novou. Vede-li se jí dobře, zardívá se radostí.

Chudobka tedy, ač neoplývá nádherou, přece skrývá v sobě sedmero krás, a proto právem slove také *sedmikrásou*.

Zahradníci chudobkou obrubují záhonky, aby ostatní květinčky příliš se nerozlézaly. Přitom všem jest chudobka i nevinným lékem: dává se s mnohými jinými jarními zelinkami do polévky.

Užitku takového, jako ze stromů a z obilí, ovšem z chudobky nemáme; avšak upříti se nedá, že nás na rozprostřeném zeleném koberci právě tak těšívá, jako bujné květy na stromovém koši.

Podobných kvítků, kterým se obdivujeme pro krásu a obyčejně též pro vůni, jest bez počtu; na lukách i na polích, v zahradách i v lesích, všude s nimi se potkáváme. Pničky jejich jsou obyčejně šťavnaté, a větší část jich přečkává jediné tolíko léto. Rostlinky takové zovou se *kvítky*. O těchto květinčkách mluvil Pán Ježíš, an pravil, že ani král Šalomoun ve vši slávě své tak oděn nebyl, jako jedna z nich.

90. Skromná fialka.

*Nemožno se skvěti dokonalou ctností,
schází-li nám svatá květina skromnosti.
Nizko v listí kryje fialka se tichá,
ale vůni libou vůkol hájem dychá,*

*nepyšni se krásou při své spanilosti. —
 Budiš nám obrazem tiché, svalé ctnosti!
 Dobře jednajíce, pyšniš se nechtějme,
 v tichosti jen dobře vůkol prospivejme!*

91. Kdy a kde.

*Synu, jinde konvalinka,
 jinde čistá lilie,
 jinde skromná violinka,
 jinde sléz si libuje.*

*Jindy kvete kamelie,
 jindy útlá pomněnka,
 jindy růže věnce víje,
 jindy pyšná jirínka.*

*Ten, jenž kázal kvítkům růsti,
 kázal jim též, kdy a kde:
 a tak má též každá z ctnosti
 dobu svou a místo své.*

92. Bolehlav.

Řikává se: Všude koukol mezi pšenici, všude lidé zlí mezi dobrými. To platí též o rostlinách; i mezi rostlinami vyskytají se mnohé, před nimiž se třeba míti na pozoru. Takový zlý škůdce jest *bolehlav*. Samé jméno napovídá o jeho zlém účinku. Za letního vedra již zdaleka páchne, nejvíce však čpí, když lístky třeme mezi prsty. Totoť jest hlavní známkou, čímž se rozeznává od petržele. I jest nám tudíž příčina, abychom bolehlav dobře poznali. Nevědomostí může se

snadno státi, žeby se ho do polévky neb k jinému jídlu užilo místo zeleniny. Bolehlav, byv požit, dělá bolení hlavy a může býti nebezpečný našemu zdraví, ač nehledí-li se hned pomoci požíváním mléka, oleje neb octa.

Bolehlav roste v zabradách, na rumišťích, v křoví, při plotech a při cestách; dosahuje výšky tři až šesti stop, má lodyhu dutou, modře ojiněnou a krvavě tečkovanou. Lístky jsou lesklé, zpilované a na koncích zoubků bílé. Semeno podobno jest k anýzu, kořen k petrželi.

K bolehlavu podobají se *rozpuk* a *kozípysek*; obě tyto rostliny jsou jedovaté. Mimo to známe ještě jiné rostliny jedovaté, jako jsou: rulík, blín, durman, náprstník, oměj, vranovec, brambořík, pryskyřník, koniklec, ocún, jilek mýlný č. matonoha, psí víno černé i červené, hadí mléčí č. pryšec, vlaštovičnick čili celdoň.

93. Muchomůrka.

Od starodávna známa jest houba na umorování much. V létě neb na podzim, když se mouchy rojí, bývá na drobno sesekána a vařeným mlékem polévána. Mouchy, tekutinu tuto ssajíce, brzy se tak opojí, až zůstanou po zemi jako mrtvé.

Muchomůrka ukazuje se v mechu lesním napřed jen jako kulička v bílé plachetce. A jak houba rychle vzroste, plachetka se rozpuká a kousky její zůstanou naposled jako bílé tečky rozptýleny na červeném kloboučku. Hloubek jest bílý jako sníh, ano i když se rozřízne, nezmění

v průřezu své barvy. Ostatní jedovaté čili prašivé houby na místech, kde je prořízneme, buď sezelenají, zmodrají anebo zčernají.

K jedovatým houbám počítáme: ryzec kravský, koloděj, pečárku jarní.

Mimo jedovaté houby nalezáme v lesích množství hub jedlých. Hned z jara rostou *smrže*, brzy potom *pečárky* č. *šampiony*, pak *klouzky* a rozhlášené *hříby* č. *doubravníky*. Dále nalezáme jedlé *holubinky* s rozličně barvenými kloboučky; potom *prstičky* č. *kuřátka*, *ryzce* a pravé *lanýže* č. *tartofle*, *kozibrady*. Také na stromích roste houba, z níž se připravuje hubka zapalovací. Včeláři jí užívají k podkuřování včel.

94. Rostliny.

Poznali jsme stromy, kře, obili, květiny, houby; všechny tyto přírodniny rostou ze země, všechny jsou rostliny. Rostliny mají kořeny v zemi rozložené, aby z ní braly potravu; ve vzduchu rozkládají svá ramena a haluze s velikým množstvím listů, aby ssály i ze vzduchu potřebné plyny. Potravné částky neměly by však přístupu, kdyby nebylo buniček a ceviček v rostlinách, kterými životvorné síly přecházejí, probíhají a odcházejí. Děje se to nejinak, než jako v těle zvířecím. Mezi rostlinami a zvířaty jest rozdíl takový, že rostliny rovně zvířatům z místa na místo volně pohybovati se nemohou. Rostliny kořením svým upoutány jsou jen na jedno místo, na kterém toliko bráti mohou potravu svou ze země a ze vzduchu.

95. Sůl.

Skoro všecka naše jídla musejí býti slaná, sic jinak by byla bez chuti; a jako lidé tak i mnohá domácí zvířata touží po soli. Sůl nutnou jest potřebou v domácnosti. Dobrotivý Otec nebeský postaral se, aby po celé zemi byla rozšířena. V rakouské říši jsou veliká ložiska soli. V Haliči láme se ve světoznámých dolech Věličských sůl v krušcích. Mimo to jsou solné doly v Uhrách a Sedmíhradech. V hořejších Rakousích, v severním Štyrsku, v Salcbursku a Tyrolích, pak v Haliči a Uhrách jsou i slané vody v pramenech a jezerech. Jen v Čechách a na Moravě není solných dolů; a proto sem přivážejí sůl z okolních zemí. Mimo to nalezá se sůl i v mořské vodě.

Sůl lámaná čili krušná nebývá čista, ale rozličně zbarvena, jsouc barvy šedé, nažlutlé, cihlové, načernalé, i také namodralé. Aby se vyčistila, rozpouští se ve vodě, a roztok č. rapa odpařuje se ve velikých železných pánvích. Tak též postupuje se s slanou vodou. Sůl takto nabytá rozesílá se co obyčejná kuchyňská sůl v prosticích čili bečkách anebo v homolích. Soli dobývá se též z mořské vody; voda mořská totiž napustí se do mělkých jam, a odpařuje se slunečným teplem tak dlouho, až je rapa dosti silná, aby se mohla vyvařiti.

Soli jsou také: *draslo, soda, ledek č. sanytr, skalice zelená a modrá, kamenec, salmiak*; všech těchto solí užívá se v rozličných továrnách.

96. Křemen.

Každé dítě zná malé oblé kamínky, barvou nejvíce bělošedé, ježto se naskýtají na cestách, u potoků a řek; jsou to kamínky *obláskové* č. *křemeny*. Nejmenšími kousky objevuje se křemen co malá zrnka v písku, největšími kusy viděti jest jej ve skalách. Křemen, který jest průhledný anebo pěkně zbarvený, pokládán bývá za polovičný drahokamen. Nejhlavnější takové drahokameny jsou: bezbarvý *prohleden* č. *křišťál*, dýmošedá *záhněda*, žlutý *citrín*, fialový *ametyst*, zelený *chryzopras*, rozličně zbarvený *jaspis*, *chalcedon* barvy mléčné, červený *karneol*, pestrý *agát*.

Jmenovaných zde drahokamenů užívá se na dělání šperku a ozdobnického zboží, jako jsou: misky, vázy, poháry, knoflíky, pečetní kameny. Jindy ozdobovali jimi chrámy, jak to viděti v kaplích sv. Václava u sv. Víta v Praze, a na Karlštejně blíže Prahy.

Z obecného křemene dělá se sklo; pískovec běře se na stavbu, křemenec na dlažbu. Z písku a z vápna připravuje se malta.

Kromě zde jmenovaných polovičných drahokamenů máme ještě pravé drahokameny: granát, topaz, opál, safír, rubín, hyacint, smaragd, diamant. Diamant jest z drahých kamenů nejvzácnější, nejdražší a nejtvrdší. Malinkých odštěpků diamantových užívá se k řezání skla. Pravými drahokameny ozdobují se monstrance, kalichy, koruny, žezla, prsteny.

97. Kovy.

Co kovy jsou, projevuje již jméno jejich; mohou se zajisté na kovádně kouti, na plech neb na tenké listky rozklepávati, aneb na drát táhnouti. Nejtenci listěčky udělati lze ze zlata, ze stříbra a z platiny; listěčků těch potřebuje se k pozlacování a postříbřování.

Zlato, stříbro a platina jsou kovy nejvzácnější; nejužitečnější kov jest železo. Bez železa neobešel by se ani rolník, ani průmyslník. Ocel jest nejtvrďší, litina jest nejkřehčí železo; z ocele dělají se nástroje řezací, sekací neb struhací; z litiny máme hrnce, kamna, podstavce, pomníky. Měď jest též kov důležitý; dělají se z ní kotle.

Kovy nalezají se málokdy čisté; obyčejně jsou smíšené neb sloučené s rozličnými kameny, zeminami a jinými lmotami, z kterých je třeba ohněm vypuditi. Takové smíšeniny neb sloučeniny slovou *rudy*. Každá ruda nazývá se po kov, jakýž v sobě chová; známe rudu *cínovou*, rudu *měděnou*, rudu *železnou*, rudu *olověnou* a j.

98. Uhlí a rašelina.

Před sto lety nebylo hrubě slýchati o kameném uhlí ani o rašelině; naši předkové vytápěli kamna i peci měkkým a tvrdým dřívím. Jen kováři a kovolitci brávali uhlí dřevěné od uhlířů, kteří v mlířích dříví pálili na uhlí. Nyní skoro všude topí se kamenným uhlím a na mnohých místech i rašelinou.

Uhlí původ svůj má v časech předvěkých. Nesmírnými převraty kůry zemské octnuly se celé lesy do hloubi země, a tam se dříví pohříbených stromů proměnilo v uhlí. Rozeznáváme uhlí *černé* a *hnědé*; černé jest starší. Kromě toho, že se uhlí kamenného užívá za palivo, dobývá se z něho také osvětlovací plyn a dehet. Koks jest vypražené uhlí, jehož se též za palivo užívá.

Tuha není nic jiného, nežli jemnější uhlí; dělají se z ní tužky, černé kelímky č. tygle; tuhou natírá se též litina a kuchyňské černé nádoby.

V mnohých krajinách se na povrchu zemském nalezá *rašelina*. Jsou to rostlinné částky, které v bařinách zahnívají.

V zemích rakouských jsou bohatá ložiska uhlí a rašeliny; Čechy a Morava chovají mnoho toho paliva. Uhlím ušetří se mnoho lesů. Obtížné i nebezpečné jsou práce v uhelnách. Horník, sedě v hlubokém dole, při světle kahance svého láme kus po kuse z vrstev uhelných. V dole nastrádá se někdy škodlivého plynu, z čehož světla hasnou a lidé se dusí. Někdy vyvinou se z uhlí i třaskavé plyny a zapálí se s ohromným bouchnutím.

99. Horniny.

Praha, hlavní město země české, vystavěna jest po kopcích, po stráních, na rovinách i v dolinách. Ptáme-li se, jaké jsou to skály a zeminy, na kterých Praha se rozkládá, řeknou nám, že Praha stojí na *břidlici*. Stoupáme-li výše na Petřín, přestává břidlice, i počínají skaliny *plškovcové*. Nejvýše na Petříně spatřují se hluboké lomy na

opuku, z které v Praze všechny skoro domy jsou zbudovány. Brno, hlavní město na Moravě, rozloženo jest na *zelenci břidlicovém* a na *červeném pískovci*. Břidlice, pískovec, opuka a zelenec činí celé hory a dalekosáhlá pohoří, a proto nazývají se *horninami*.

Horninami, mimo tuto jmenované, jsou: žula, rula, svor, čedič, mramor.

Některá břidlice dá se štípati, i užívá se jí na tabulky psací a k pokrývání střech; z některé dělají brousky. Pískovec a opuka k stavbě se dobře hodí. Z pěkného mramoru dělají se sochy, sloupy, zábradlí a všeliké okrasy; obyčejný mramor vypaluje se na vápno. I jiných hornin užívá se s prospěchem k všelikterým potřebám.

100. Minerály.

Sůl, křemen, kovy, uhlí, horniny se patrně liší od zvířat i od rostlin; nemajíť ani buněk ani ceviček se štávy, nejsou k zemi připoutány kořáním, aniž se mohou volně pohybovati z místa na místo; potravu do sebe nepřijímají, aniž rostou z vnitřka svého jako zvířata a rostliny; ale na jejich povrchu ukládají se stejnorodé částičky, a tímto přibýváním se zvolna rozšiřují. Takové a podobné přírodniny nazýváme *minerály*. Mnohé z nich objevují se v tvarech, rozmanitým způsobem vyhraněných, a ty slovou *hrané* č. *krystaly*. Malou zkoušku o hranění možno si takto udělati: V teplé vodě rozpustíme si kamenec; roztok schladí se znenáhla, a kamenec se na vyniklejších místech nádoby usadí v pěkných krystalech.

101. Lomy.

Lomy naše poskytují
 pevně, pěkně stavivo;
 jámy také zahalují
 grafitové kreslivo,
 porculánku, lesklou slidu,
 alabastr, tučný slín,
 mořskou pěnu, psací křidu,
 kropenatý serpentín.
 Čeho třeba, všecko máme,
 k nádherným i budovám:
 z mramoru si natesáme
 sloupův na velebný chrám.

102. Roucho země.

„Patřte na kviti polni, kterak roste; nepracuje ani přede. Pravím pak vám, že ani král Salomoun ve vsi slávě své tak oděn nebyl, jako jedno z nich.“ Těmi slovy sám Syn Boží ukázal na krásné roucho země naší, kterým ji oděl Otec jeho, všemohoucí Stvořitel. A zajiště milé jest podívání na krajinu, zvláště času jarního, s nějakého vyššího místa, odkud viděti zelené a květované koberce luk a poli vedle tmavých lesů a zelených hájů, jež oživuje pestré ptactvo a plachá zvíř! Ano i skály v chladu pokryty jsou zeleným mechem, hebkým jako aksamit. V dolinách blyští se vody jako dlouhé stříbrné pásky, a v dálce se modré hory povznášejí v pěknou obrubu.

Alé ani zimní doba není bez své krásy. Podívejme se jen na stromy jinovatkou obalené, jako

sekaným stříbrem ozdobené! Za jasných, mrazivých dnů celé pole se leskne, jako by poseto bylo měňavými křišťály a diamanty. A jak rozmanité květy kreslivá třeskutá zima na okna nedotopené světnice!

Všecko to hlásá moc Stvořitelovu, moc nade všeliké umění!

103. Vzduch.

Vzduch obklopuje naši zemi do značné výšky a proniká jí do jisté hloubky. Vzduch jest pružný plyn bez barvy, bez chuti a bez zápachu, a tím hustší, čím bližší je povrchu zemského. Tlačí na všechny hmoty takovou měrou, jako sloupec rtuti 28" aneb sloup vody 32' vysoký. Stroj, kterým se měří tento tlak, slove *tlakoměr*.

Vzduch skládá se z kyslíku, z dusíku, z kyseliny uhličité a z vodní páry. Kyslík slouží k hoření, k dýchání živočichům, a proto jest třeba, prostory takové, kde žije pohromadě mnoho lidí, provětrávati, aby se strávený kyslík čerstvým nahrazoval. Dusíkem se mírní účinky kyslíku. Kyselina uhličitá slouží k obživě rostlinám. Vodní pára jest příčinou, že ve vzduchu vznikají vodní srážky, totiž: mlha, déšť, sníh a kroupy. Není-li ve vzduchu par, jme se vše, co se koli na povrchu zemském nalezá, vysýchati a prahnouti. Pakli vzduch všude rovnou měrou teplý není, povstává

v něm proudění. Teplejší vzduch počne vypuzovat studený, a tím vzniká pohyb, kterému v příbytku říkáme *průvan* čili *průvěj*; v širé přírodě pak podle toho, jak jest silný, jmenujeme rozruch takový *vánkem*, *větrem*, *vichrem* č. *vichřicí*.

104. Voda.

Voda jest tekutina, na zemi nejrozšířenější, prýští se z pramenů, teče v potocích, běží v řekách a vtéká do rybníků, do jezer anebo do moře. Čistá voda jest průhledná i nemá ani chuti, ani zápachu. V přírodě nikde zcela čisté vody nenalezáme; každá má v sobě nějaké přísady. Voda dešťová, voda z potoků, z řek a z rybníků má v sobě méně zemných přísad, než voda studničná; za to však chová v sobě pohlčený vzduch, a proto v ní žiti mohou živočichové. Vodu takovou nazýváme *měkkou*. Voda ze studánek a studní má v sobě kyselinu uhličitou, vápenité a jiné soli, i nazývá se *tvrdá*. Měkké vody užívá se k vaření pokrmů a k praní. Tvrdá voda poskytuje sice občerstvujícího nápoje, ale k vaření pokrmů a k praní se nehodí. Tvrdou vodu možno vařením proměnit v měkkou. Někde vyřínuje se ze země pramen *teplý* neb *vřelý*, jako v Teplici, v Karlových Varech; jinde zase, jako v Bělině v Čechách, v Luhačovicích na Moravě prýští se voda *kyselá*, kterou nazýváme *kyselku*; opět jinde vynikají prameny *hořké*, z nichž se dobývá hořká sůl. Všeliké takové vody slovou *mineralní*, a užívá se jich co léčivých prostředků proti nejjedněm nemocem.

Zahříváním se z vody vytvořuje *pára*. V létě za velikého parna vzniká v přírodě nejvíce par, jichž není viděti, dokud jsou ve vzduchu rozptýleny. Jest-li vzduch při zemi teplý, vystupují páry naporád do výše, kdežto se ochladí a ochlazením v drobné vodní bublinky promění. Takovým během vznikají *oblaky*.

Pak-li páry, prvé nežby se do výšiny povznesly, blízko při zemi ochladnou, udělá se z nich *mlha*. Mlha není nic jiného nežli oblak, okolo nás na zemi spočívající. Teplem slunečným se mlha rozprchne, promění se v páru, ze kteréž byla pošla.

Dostanou-li se oblaky na své povětrné pouti do vzduchu vlhkého anebo do studenějšího, tu se drobné jich bublinky jmu vespolek slévati v krůpěje, které pak dolů co *děšť* padají. Zimního času krůpěje tyto v oblaku mrznou a sypou se na zemi ve způsobě *sněhu*. Každý kloček sněhový má podobu hvězdičky, velmi jemně utvořené.

Oblaky, jsou-li hustší a tmavší, slovou *mračna* nebo *chmúry*. Silnějšímu dešti říkáme *liják*, *lijavec*, slabšímu *prška*, *přehánka*. Když se sníh v chomáčích sype, pravíme, že se *chumelí*.

Rosa vzniká v létě za jasné oblohy a po klidného vzduchu. Tu zajisté země po západu slunce rychle stydne, a tím se i páry, které jsou k zemi nejbližší, náhle ochladí a co krůpěje rosne dolů spadnou. Nejrychleji chladnou rostliny, proto také nejhouštěji posety bývají rosou. Rosa se v paprscích ranního slunce co perly třpytí, dokud se teplem slunečným zase v páru neobrátil. Když

je obloha zamračena, tu se země tou měrou neochlazuje, a tudíž také rosy nebývá.

Jíní čili *jinovatka* není nic jiného nežli rosa, která z jara nebo na podzim, spadnouc na povrch zemský a na věci tu jsoucí, pro přílišnou jich studenost přimrzává.

Krupobití bývá obyčejně jen za letního parna, při bouřce a hřímání. Kroupy jsou ledová zrna, která vnitř mají neprůhledné jádro, a druhy úžasné velikosti dosahují.

Když na jedné straně prší a na druhé zároveň slunce svítí, objevuje se před zapršenou stranou *duha*. Někdy jest viděti okolo měsíce světlé, jako duha barevné *kolo*. Z úkazu toho soudívá se, že nastane změna v počasí. Podobného cosi spatřujeme také ve světlici, kdež vzduch nasycen jest parou, okolo hořícího světla. Za jitra před východem a z večera po západu slunce objevují se na obloze *červánky*.

105. Teplo, jeho původ a účinky.

Teplo jest po celé zemi rozšířeno. V létě míváme tepla nejvíce, na jaře i podzim méně a v zimě nejméně. Rozličné stupně tepla jmenujeme *teplotu*, kteráž se měří *teploměrem*. V obyčejném životě říkáme větší neb menší teplotě: parno č. vedro, horko, vlahno, chladno, studeno, zima, mrazivo.

Hlavními prameny tepla jsou *slunce* a *ohně*. Teplo vzbuzuje se též, když se jedna věc tře o druhou, jako ruka o ruku, knoflík o podlahu, pila a hoblík o dřevo. Náprava u vozu rozpálí

se při rychlé a dlouhé jízdě někdy tak silně, že plamenem vzhoří. Také silným a delším tlučením vyvinuje se teplo. Sekera neb palice bývají teplé, když jimi po delší dobu sekáme nebo něco zatloukáme. — Vlhké seno anebo mokrá hnůj zapařují se, když leží na hromadě. Při hašení vápna vyvinuje se takové horko, až voda vře.

Mnohé věci mění v teple svou podobu. Tak se voda mění v páry; sníh a led taje; máslo a vosk rozpouštějí se; ano i kovy roztápějí se u velikém horku č. žáru. — Hlína naopak v horku tvrdne; cihly a hrncířské nádoby jsou toho důkazem. Dříví v ohni proměňuje se v uhlí a popel.

Teplem nabývají věci většího objemu. Rozpálené železo nezapadá do cihličky tak volně, jako studené; dvířka u kamen snáze se zavírají, když jsou studená, nežli když jsou rozpálená. V létě rukavičky oblékáme těžce, nežli v zimě.

Teplo má do sebe ještě tu památnou vlastnost, že všemi hmotami proniká, a že se ničím nedá úplně zavřítí. Z kamen zatopených prochází teplo do světlice, necht' jsou kamna ze železa nebo z hlíny. Ano pozorujeme, že se kamna železná oteplují dříve, nežli kamna hliněná. Železením se tedy teplo propouští rychleji, anebo, jak říkáme: železo je snadno *průteplivé*, železo jest *dobrý vodič* tepla. Držíme-li současně drát a louč stejné délky tak, aby ležely jedním koncem v ruce a druhým v ohni, brzy ucítíme, že nás bude drát pálit do ruky, čehož při louči pozorovati není, byť louč na druhém konci již i hořela. Toť důkaz, že se teplo drátem rychleji rozšiřuje,

nežli loučí, že jest železo průteplivější, anebo že je lepší vodič tepla nežli dřevo. Dobrymi vodiči tepla jsou *kovy a kameny*; k špatným vodičům počítáme: *slámu, mech, srst zvířecí, vzduch, sníh, led*.

Chceme-li, aby věc nějaká tepla nepozbyla, obkládáme ji špatnými vodiči. V zimě odíváme se šatem vlněným aneb šatem z kožešin, aby teplo z těla neodcházelo; v kostelích pokládáme kamennou podlahu prkny, aby studená dlažba neodnímala tepla našim nohám. Z podobných příčin obalujeme v zimě stromky slámou nebo mechem, kašny a vodní trouby obkládáme slámou a prkny. Tak si lze i vyložití, proč osení pod sněhem nezmrzne; proč železná dvířka u kamen a u ploten mívají dřevěný knoflík, cihlička dřevěnou rukověť; proč se voda v železném hrnci dříve vaří nežli v hliněném; proč v zimě pod doškovou střechou více bývá tepla nežli pod střechou cihelnou, a zase naopak; proč stavíme záslony do oken a před kamna; proč se led obaluje slámou, když jej v létě někam převážejí.

Jak mocně teplo působí, vidíme času jarního. Sotva že jarní slunce počne hřáti, již travička zelená se, holé stromy dostávají nové roucho, a veškeré živočišstvo raduje se, že jim Otec nebeský připravuje slavné hody.

106. Světlo.

Jako bez tepla, tak by se i bez světla ne-dařilo ani rostlinám ani živočichům. Světlo pochází hlavně od slunce, ode hvězd, od ohně,

od blesku; také od některých živočichů, jako od svatojanské mušky, pak od zpráchnělého dřeva, od sirek kostíkových. Světlo slunečné a světlo ohňové jeví se zároveň s teplem; od jiných svítících těles, jako od měsíce a od svatojanské mušky, tepla cítiti není. Světlo jest příčinou, že vidíme. Kam světlo vniknouti nemůže, tam jest tma. Svítící hmota rozesílá paprsky světelné na všechny strany. Paprsky světelné, padají-li na plochu vyleštěnou, hladkou a bílou, bývají zpět odráženy, z čehož pochází, že se plochy takové stávají nad jiné jasnější. Plochy drsnaté a černé pohlcují paprskův, které na ně padají, a proto zůstávají temné. Jsou také hmoty, skrze něž paprsky světelné pronikají; slovou *průzračné*. Hmoty neprůzračné, když na ně s jedné strany svítí světlo, na druhé straně dávají od sebe stín. Světlem více se osvěcují blízké nežli vzdálenější věci.

Ve vodě nevidáme věci na pravém jich místě. Tak ku př. ryba nenalezá se zúplna na témž místě, kde se nám býti vidí; protož sáh-neme-li po ní tam, kde ji spatřujeme, mineme se s ní. Rostliny a živočichové vůbec, jak mile se jim nedostává světla, blednou a chřadnouce živoří. Tak je i s člověkem, a ne nadarmo se říkává, kam slunce nemůže, tam že chodí lékař. Ale jsou také živočichové i rostliny, ježto si libují ve stínu nebo v temnotě. Některým rostlinám také schválně světlo odnímáme, aby zjemněly; na př. chřestu, salatu karfiolu.

107. Síla magnetická.

Jest jistá ruda železná, říkáme jí *ruda magnetová*, která do sebe má tu podivuhodnou vlastnost, že drobné částice železa, jako jsou k. p. piliny, k sobě přitahuje a je při sobě drží. Tuto vlastnost snadno lze převést i na ocel; děje se to zvláštním potíráním ocele magnetovou rudou, což slove *magnetování*. Taková pak zmagnetovaná ocel nazývá se *magnetem strojním*. Největší přitažlivost jeví se na protivných sobě koncích magnetu, kteréžto konce *protivami* čili *póly* slují. Strojný magnet obyčejně mívá podobu podkovy. Jiným magnetům dává se podoba jehly, která se volně pohybuje na kolmé tyčince, ukazující jedním koncem k severu a druhým k jihu. Takováto magnetická jehla plavcům na moři a horníkům v dolech k tomu slouží, aby poznali, kde je která strana světa. Přístroj, ve kterém se magnetická jehla chová, nazývá se *kompas*.

108. Síla elektrická.

Potře-li se pečetní vosk nebo skleněná tyčka koží, vlněnou neb hedvábnou látkou, a pak se ten vosk nebo sklo přiblíží k malým kouskům papíru, tedy se papírky tyto hned jmou k vosku neb k tyčce přiskakovati a zase od nich odskakovati. Přitom zároveň, ač je-li vůkol suchý vzduch, za temna spatřiti můžeme slabé zajiskření a uslyšeti slabý praskot. Příčina toho přiskakování a odskakování jest jistá síla, kteráž slove síla *elektrická* č. *elektrina*. Ne na všech hmotách se třením elektrina v rovné míře vzbuzuje. Mimo

sklo a vosk pečetní jeví se nejpatrněji síla tato na síře, na hedvábi, na kafru a na některých jiných hmotách. Hmoty, které elektrinu zdržují na témž místě, kde byla zbužena, dále ji nerozvádějíce, slovou *špatní vodičové* elektřiny. K takovým náleží sklo, pryskyřice, suchý vzduch atd. Hmoty pak, které tu sílu z místa, kde byla zbužena, po celém povrchu svém rozšiřují a dále ji převádějí, nazývají se *dobří vodičové* elektřiny; jsou to vůbec kovy a tekutiny. V přírodě vzniká elektrina, když se dělají mračna, a jeví se nám bleskem, kterým provázeno bývá hřímáním. Blesk bije do věcí vysokých, jako do věží, do stromů takovou mocí, až je zapaluje, ano často i roztrhává. Není tedy radno, stavěti se v čas bouřky pod vysoké stromy nebo ke zdem vysokých budov, anebo k věcem kovovým. Zastihne-li nás hromobití v širém poli neb na ulici, střežme se běžeti anebo rychle ujížděti. Aby se zlý účinek blesku zamezil, zřizují na budovách *bleskosvody*.

Na magnetismu a na elektrině zakládá se zřízení *telegrafů*. Na telegrafických stanicích vyvinují zvláštním způsobem mnoho elektřiny, kterou úředníci k tomu ustanovení pouštějí po drátu, kam a kdy koli chtějí. Elektrina, rozletíc se po měděném drátě za sekundu přes 20 tisíc mil, narazí v stanici, kam od prvního vysilatele byla naměřena, na připravené tam železo, které se v okamženi stane magnetem. Zmagnětelé takto železo přitahuje a odstrkuje zvláštní páčku. Páčka tato jedním svým ostrým koncem na připraveném papíře dělá tečky a čárky, které buď jednotlivě anebo ve spojení s jinými vyznaménávají písmeny abecední.

Úředník, jsa v čtení známek těchto velmi zběhlý, sestavuje z nich slova a věty. Takovým během se dávají zprávy telegrafické čili *telegrams*. V nejnovější době vynalezli zdokonalený přístroj telegrafovací, který místo teček a čárek sám hned písmeny na prouhu papírovém vytiskuje.

Díl čtvrtý.

Čtení hospodářské.

109. Rolnictví.

Role vzdělávati, na roli užitečné rostliny pěstovati, užitečná zvířata odchovávat: toť hlavní práce rolníkův. Rolnictví č. polní hospodářství již v nejstarší době bylo pěstováno i váženo. V písmě sv. čteme: „Byl pak Abel pastýř ovcí a Kain oráč.“ — O Slovanéch dočítáme se, že si od dávna hleděli orby. I za našeho věku spatřujeme osoby vznešené, kterak se přičiňují o zvelebování rolnictví. S velikým nákladem dávají skounati všeliké nálezy a výmysly ku prospěchu polního hospodářství. Co se koli shledá býti za prospěšné, může i menší hospodář obrátiti k užitku svému. Na dobře zřízeném hospodářství spočívá blahobyt člověčenstva; kde kvete hospodářství, tam je hojná výživa, tam zvelebují se

průmysl i obchod. S hospodářstvím počali národové poznávati přírodu a v ni moudrost i lásku Boží; s hospodářstvím počal spořádanější život lidský.

K moudrému hospodaření potřebí jest mnohých vědomostí i zkušeností. Především má znáti rolník povahu půdy na roli, i jak by se dala půda zužitkovati a slabá zlepšiti. Dále musí znáti práci polní se všemi prospěchy, jichž dosíci lze rozličným nářadím. Potřebí jest mu, aby znal všechny druhy polních a zahradních rostlin i způsob, jak se pěstují. Musí věděti, kterak se mají střídati polní rostliny, aby co možná nejvíce z půdy vytěžil. Konečně má také věděti, kterak se odcho-
vávají domácí zvířata.

Rozumný hospodář poznamenává si do zvláštní knihy, kdy kterou práci má počíti, kdy kterou vykonal, co kdy přijal, a co kdy vydal. Čítá též staré i nové hospodářské spisy, aby poznal nejlepší prostředky, jimiž hospodářství zvelebiti by se dalo.

110. Půda.

Povrch země, pokud bývá pronikán vzduchem, vláhou a teplem, nazývá se *ornice*; pod ornici jest země mrtvá. Země č. půda na roli bývá rozličná. Má-li v sobě mnoho písku neb kamení, pravíme, že jest *písečná* neb *kamenitá*. Písečná půda jest sypká a lehká, a rychle vysychá; napravuje se navážením hlíny. *Vápenitá* půda také jest lehká, kyprá i teplá; vodu hltavě do sebe přijímá, a vlaha se z ní rychle vypaří. *Hlinovitá*

země mnoho vody do sebe propouští a pomalu vysychá; vodou jsouc napita, maže se: vlhká jsouc, za suchého počasí velmi tvrdne a puká, a tím pukáním kořinky obilné přetrhuje. Nalezá-li se pod ornici *masná hlina* č. *jíl*, nemůže voda hluboko prosáknouti a dělá mokřiny. Za mokra pro svou mazavost, za sucha pro svou tvrdost těžko se dá vzdělati, a proto jí říkáme *těžká půda*. Voda z mokřin odvádí se *trativody* otevřenými neb podzemními. Nejvhodnější k tomu jsou tak zvané *drenáže*, t. z hlíny vypálené trouby.

Úrodnosti nabývá půda drobnou zemí č. *prstí*, která pochází ze spráchnivělých ostatků zvířat a rostlin.

111. Příprava půdy.

Příprava polí záleží hlavně v *mrvení* a v *orbě*. Nejlepší a nejlacinější mrvu máme od domácích zvířat. Hospodář shromažďuje mrvu na hnojišti. Výbornou mrvou jest *i hnojnice*, která se nesmí vypouštěti ze dvora, ale má se sváděti do vyzděných nádržek blízko hnojiště. Odtud vyváží se pak v sudech na pole a na luka, anebo se jí polévá hnůj, aby dobře zahrnil. Hnojiště vždy by mělo býti stranou a nikoliv prostřed dvora, natož pod okapem anebo před okny hospodářova bytu. — Hnojiti může se též sadrou, popelem a strojnou mrvou. Ne každá mrva se hodí na každé pole, ani ke každému druhu polních rostlin.

Čím zahradníkovi hrábě a rýč, tím jsou rolníkovi *brány* a *pluh*. Pluhem země se rozrývá,

proměšuje a kypří, branami se hroudy rozdrobují, pole se rovná a plevel vyvlačuje. Na těžké půdě brává se *válec* k rozdrobování hrud, které se branami rozdrobiti nemohou. Válcem stlačuje se též sypká země, zavaluje se po zasetí semeno, a z jara upevňují se jim kořínky, které v osení mrazem byly vytaženy.

112. Setí a žeň.

Když pole připraveno, nastane *setí*. K setí brává se semeno vyzralé, čisté a zdravé. Kdo plevy seje, plevů navěje. Seje se buď rukou neb rozsévacím strojem. Zaseté semeno zadělává se pak do země branami, válcem, pluhem neb podobnými nástroji, dle toho, jaká jest která půda aneb jaké jest semeno. Po této práci zbožný hospodář svěřuje pole Pánu Bohu, jehož vůlí semeno klíčí a roste, až vzroste v bohatý klas. „Ne kdo símě zaorával, celou práci vykonal: než kdo zrůst a časy dával, ten vrch díla dokonal.“

Když obilí dozraje, nastanou *žně*. Ženci zralé obilí žnou srpem, sekáči sekou je kosou nebo hrabíci; také zvláštních strojů užívá se k požínání. Požaté obilí snášejí pak sběrači na prostřená povřisla, aby je vazači roubíkem vázali v snopy. Obilí, po strništi roztroušené, shrabuje se velkými hráběmi č. pohrabačkami. Útrpný hospodář rád takových paběrků dopřává chudému lidu. Snopy i pohrabky se za pěkného počasí nakládají na řebřinový vůz, aby se odvezly do prázdné stodoly.

113. Stodola a sýpka.

Již přede žněmi pořádný hospodář vyklízí a opravuje stodolu. Přivezené obilí skládá do perny (přistodolku), méně vyschlé a luštiny dává na patro. Na mlátě (humně) všude dobře upěchovaném mlátí se obilí cepem nebo strojem mlátcím. Vymláčené obilí shrabují mlátcí na řad. Větší řad shrnou na hromadu, odkud se pak zrní věje, aby se oddělilo od plev a od prachu. Nejtěžší a nejpěknější zrní padá nejdále a nazývá se *přední*; špatnější obilí zůstává za ním pozadu a slove *zadina*; nejbliž zůstávají plevy a prach. Plevy se pak od zrní odvívají věječkou, jiné smetí odmítá se peroutkou neb pometlem (koštětem). Naposled podsívá se obilí na říčici (toky), na řešetě neb na žejbrovadle, aneb čistí se na mlýnku. Čisté zrní dávají do pytlů a odnášejí na sýpku. Slámu vážou v otepi a šity.

Sýpka má býti opatřena dobrou a suchou podlahou. Aby ptactvo nemohlo na obilí, dělají se u sýpek okna hustě mřížkovaná. Na sýpce třeba obilí čas po čase přehazovati, aby neztuchlo, aneb aby se tam neusadil škodlivý hmyz.

114. Hospodář a čeledě.

Oeládku když ku pomoci
ve svém hospodářství máš,
ať se o potřeby její
svědomitě postaráš.
Nechtěj jen, by uloženou
práci věrně konala;
pečuj také, aby mravem
v duši zkázu nevzala.

Čeled' ať má na paměti,
 by se Bohu líbila,
 hospodáře svého ctíla,
 věrně jemu sloužila.
 Když se pilnost a pořádnost
 k nábožnosti přivine,
 tehdy Boží požehnání
 na tom domě spočine.

115. Louka.

Nejlepší píce pro dobytek roste na lukách. Časně z jara vyklizuje pečlivý hospodář louky ode všelikého plevele. Bodláčí, přesličku a jiné škodlivé rostliny hubí, jámy vyrovnává dobrou zemí, nanešený písek a štěrk odnáší, dobrý náplav a krtiny po louce rozhazuje. Veliký zhoubce lukám jest mech, jehož třeba pilně vyhrabovati anebo zvláštními branami vyvlačovati.

I luka mrví se hnojnicí, popelem, sadrou, náplavem, bahnem z rybníků, z louží, blátem z cest, z ulic. Velice prospívá zavlažování čili podhánění luk z blízkých řek, z potoků neb z rybníků; také jest užitečné, když mokřiny vysušujeme stokami, jakož se děje na mokřích polích. Na mokřinách roste píce kyselá.

Když tráva na lukách kvete, čas jest, aby byla posekána. Sekání toto děje se kosou. Ranní doba za rosy jest k senoseči nejvhodnější. Posečená tráva rozhazuje a obrací se hráběmi anebo zvláštním strojem. Před večerem, prvé nežli padne rosa, dávají trávu do malých kup, a druhého dne, když oschla, opět ji rozhodí a ještě ji zobracejí

tolikrát, až je dosti suchá. Dobře usušené seno podávkami nakládají na vůz, ku kterémuž je přitahují pavuzou, aby nepadalo. Z vozu skládají seno na půdu č. senník. Jako při obilí musí i tu hospodář býti opatrný, aby si nenavozil vlhké píce, která by se zapářením zkaziti, anebo snad i v plamen se vzejmouti mohla.

Po seně naroste ještě jedna tráva, a ta slove *otava*. Sklízí se podobným způsobem jako seno.

Mimo seno a otavu pěstuje hospodář také na poli ještě jiné krmivo pro dobytek. Sem náleží: jetel, vojteška, víčenec č. ligrus, vikev, hrách, bob, kukuřice, pohanka a j. — Krmivem bývá též: sláma, chrast, lupení, zrní, šrot, otruby, pokrutiny (záboj), výpalky, řepa, brambory.

116. Chov dobytka.

K polnímu hospodářství nevyhnutelně potřebí jest dobytek. Mnohých prací polních nemohl by hospodář bez dobytka ani vykonati; bez dobytka neměl by potřebného hnojiva; bez dobytka byl by zbaven mnohého jiného výtěžku. Mléko, maso, tuk, vlna, kůže atd. všecko to zpeněží se. Hojného užítku lze se nadíti jen tehda, když si hospodář hledí dobytka. Čistotnost ve stájích a na dobytku, dobré a zdravé krmivo, čistý nápoj a vzduch, vlidné zacházení činí dobytek zdravým a pěkným, a přináší užitek.

Koně, voly, krávy, kozy, brav skopový a vepřový, pernatou drůbež rozličného druhu odchovávají ve dvořích rolnických. Každý druh

dobytku potřebuje jiné stáje, jiného krmiva, jiného ošetřování. Jak se všemu tomu vyhovuje, učíme se nejlépe od zkušených hospodářů a hospodyň. Dítka, pomáhající rodičům pracovat, měly by si všimati všech prací, jimiž se budou snad samy jednou živiti.

Dobytěk bývá vyháněn na pastvu. Není to obyčej venkonce m chvalitebný. Hospodář lépe si poradí, když rostliny pění pěstuje a dobytek jimi ve chlévě krmi. Ale pokud jest pastva obyčejem, třeba při ní šetřiti některých pravidel. Pasáci buďtež velmi opatrní, abyste nepouštěli dobytka nikam, kde by dělal škodu. V mýtinách č. pasekách nesluší dobytek pásti, aby vrškův a větviček mladým stromkům neokousal. Také se nesmí pouštět na místa, kde by mu pastva mohla škoditi; na př. mokrá tráva škodí ovčím, mladým jetelem se ovčí a hovězí dobytek nebezpečně nadýmá.

S dobytčím třeba zacházeti vlídně. Vlídností více pořídíme nežli hrubostí. Tvrdé srdce k zvířatům bývá tvrdé také k lidem. Nemáme toho dopouštět, aby dobytče trpělo hlad neb žízeň; jestiť naším služebníkem a zaslужuje mzdy, buď si to již zapraženy tahom, aneb uvázaný střezivý pes.

117. Zahradnictví.

Zahradník pěstuje rostliny všelikerého druhu k užitku i k vyražení. *Štěpař* ovocná semena v semeništi klade do země, stromečky, v semeništi vyrostlé, přesazuje do školky, kde je štěpuje, štěpné pak vysazuje do štěpnic, do sadů a na

širé pole. — *Zelinař* pěstuje všeliké zeleniny. Aby vychoval ranné sazeničky, zasévá jich semeno do paříště. — *Květinář* vychovává rozličné domácí i cizí květiny na záhonech a ve skleníku.

Nejdůležitější i nejprospěšnější jsou nám stromy ovocné. Z nich máme chutné ovoce, zdravý nápoj a užitečné dříví. Stromovím se suchá krajina stává úrodnější, krásnější a zdravější. Na stromích rádo pobývá ptactvo, jehož zpěvem se obveselujeme. Vysokými stromy chráněny bývají příbytky naše před hubícím požárem. V stínu košatých stromů hovi si umdlený poutník. Vůni, kterouž květy jarního času vydechují, okřívá mladík i stařec, chudák i bohatec. Na květoucím stromovi živi se medonosný roj. Užitek tak mnohonásobný měl by polnouti každého člověka, každou obec, aby tam, kde ještě stromů není, stromy se snažili vysazovati; aby tam kde pilná ruka stromy již vypěstovala, jich šetřili a jich nekazili. Sázejme stromovi netoliko v zahradách a v sadech, ale na každém prázdném pozemku. Návsi, stráně, pastviny, cesty, hráze, stromovím-li jsou posázeny, hlásají obyvatelům příčinlivost a u vzdělání pokročilost.

Jak se pěstování stromů děje, jakých nástrojů a jaké opatrnosti přitom jest třeba, tomu všemu nejlépe se od zkušených lidí naučíme pilným pozorováním. Stromy trojím způsobem mohou se štěpovati, totiž: *roubováním*, *kopulováním* a *očkováním*.

118. Planá a štěpná jabloň.

Štěpná jabloň honosila se krásným svým ovocem, tupic pláni nedaleko stojící. Planá jabloň zahanbila ji, říká: „Tys pláne jako já; neb co máš nade mne lepšího, pěkné, chutné ovoce, to vlastně nenáleží tobě, nébrž zahradníkovi, kterýž tebe štěpil.“

Přestal by člověk vynášeti se nad jiné, kdyby pilně považoval, že, cožkoli má nad ně dobrého, nic toho nemá sám od sebe.

119. Ošetřování stromů a ovoce.

Na podzim stromy okopáváme. Na jaře, pokud strom ještě mizy nemá, vyřezáváme ostrým nožem neb pilkou všechny suché, zmrzlé, poraněné neb zbytečné větve. Když prší, neb když je silný mráz, stromů řezati nesluší. Příliš husté koruny, odnoží a vlků na stromích nemáme trpěti. Mech se stromů oškrabuje se škrabačkou neb nožem, a rány zamazují se zahradnickou mastí, zahradnickým voskem neb kytem. Aby zvěř, zvláště zajíci, mladých stromků v zimě ohryzovati nemohli, obvazujeme stromy na zimu slamou, rákosím, trním, šípčím, neb je obundáváme košíky, anebo je natíráme hlinou s pískem smíšenou. Největšími hubiči stromů jsou housenky. Na podzim, když listí spadne, neb záhy na jaře třeba housenek pilně sbíratí houseňákem. Housenčí hnízda dáváme do košíku a spalujeme je. Ptactvo všelikého druhu, zvláště zpěvavé, sežirá vajíčka housenčí i vylíhlé housenky, a vyslídí je i na takových místech, kdeby jich člověk ani spatřiti nemohl.

Odměnou za své namáhání bere člověk *ovoce*. Když ovoce dozraje, česáme je. Za deštivého počasí, anebo když je na ovoci rosa neb padlý mráz, nemá se ovoce česati. Česajíce trháme ovoce opatrně i se stopkami, a dáváme je do košíka. Nemůžeme-li ovoce rukou dosáhnouti, přistaví se řebřík obyčejný neb dvojatý č. *dvoják*, aneb pomáháme si *česáčem*. Z košíka vysypujeme ovoce do nůšek, do košů neb do pytlů opatrně, aby se neporanilo; poraněné nedá se chovati. Štrásáním anebo srážením otlouká se ovoce. Načesané ovoce opatrně sypeme ve hromadu po půdě na rozloženou žitnou slámu. Nežli ještě mrazy uhodí, odneseme ovoce do suchého sklepa neb do komory, kde nemrzne; tam je klademe na prkna, na kozách položená. Uložené ovoce musíme pilně prohlížeti, a cokoli je nahnílého, ihned odkliditi, aby se jím ovoce zdravé nenakazilo. Ovoce nahnílého lze užiti na ocet. Aby se ovoce i na léta dalo chovati, sušíme je v sušárnách nebo v pekárnách na lisách. Třešně i na slunci se suší. Některé ovoce zavařuje se v páře a tak se schovává; jiné zase vyvařuje se na povidla. V krajinách, na ovoce úrodných, připravují z hrušek a z jablek zdravý nápoj, zvaný *mest*.

120. Sady.

Vlachům nezávidím fiků,
 oliv, ani melonů,
 ani čínských rýžovníkův,
 ani zlatých citronův.

Svestky naše se turaučům
italským vyrovnají;
jabka naše pomorančům
chuti nie neoddají.
Ořech daří se po stráni,
třešně i strom višňový;
tuhým mrazům se ubrání
jabloň i strom hruškový.

121. Réva vinná.

Vino neroste ve všech krajinách. V Čechách jsou vinice u Mělníka, u Žernosek; na Moravě mají rozsáhlé vinice v jižních krajinách; v Rakousích a v Uhrách mnoho vína se pěstuje.

Révu vinnou rozvádí vinař a slámou nebo proutím ji přivazuje k týčkám neb k latím; ona pak zvláštními úponkami sama se připíná. Réva, kvetouc, libě voní. Hrozny, když dozrají, sbíráme, a šťávu ze zrněk jejich lisem vymačkáváme do kádi. Vytlačená šťáva čili most vykvasí se pak v čisté víno, které se spílá do sudů. Ve sklepích, kde víno kyše, vyvinuje se nezdravý plyn; lidé takové sklepy pilně provětrávají a s opatrností vstupují do nich. Víno, čím déle leží, tím lepší chuť mívá a tím je vzácnější. Lidem starším je víno, když ho mírně požívají, nápojem posilovacím. Přísloví jest, že starci víno jest mlékem, mladíkovi mléko vínem.

Vino rozeznáváme bílé a červené; barvu tu přijímá od slupek. Hrozny mohou se též sušiti; sušená zrna vinná v obchodu známá jsou co hrozinky. Z vína můžeme dělati také ocet. Vinný

kámen, který se prodává v lékárnách, vyvinuje se z vína a v sudě po stěnách se nasazuje.

O víně se v písmě sv. na mnohých místech zmínka činí. Vínem, neznaje síly jeho, opojil se Noe; vyslaní Israelité do zaslíbené země přinesli vinný hrozen neobyčejné velikosti; Pán Ježíš v Káni Gallilejské vodu proměnil ve víno.

122. Včelařství.

Vosk a med jsou výrobky včel. Pracovitost, čistotnost a všecka vůbec úprava nepatrných těchto zvířátek pozorovateli k nemalému bývá podivení. Včelaři toto o včelách vypravují:

V každém oulu rozeznáváme trojí včely: 15 až i 30 tisíc *dělniček*, 800 i více *trubců*, a jednu *matku* č. *královnu*. Když se včely usadí v oulu, počnou dělničky podivuhodnou stavbu svou. Především stěny oulové potáhnou *dluži*, kterou sebraly na poupátech topolových, kaštanových, na stromích jehličnatých a jinde. Po této přípravě jnou se dělají *plást*, skládající se ze šestihraných *buněk*.

Co jedny včely dělají z vosku plást, jiné do buněk snášejí med. Med ssají včely z květů medonosných a ústy jej opět ze sebe vydávají.

Jistá část buněk medem nebývá naplňována; do těch matka snáší vajíčka, do každé buňky po jednom. Za tři dny vylíhnou se z vajíček *larvičky* (červi). Dělničky krmí je včelním chlebem, jež připravují z pelu a z medu; potom pak, když larvička asi za pět dní dospěla, buňku zalepují. V buňce

larvička promění se v pupu, a z té vyvine se dokonalá včelka, která ze svého lůžka vyleze. Celé to proměňování trvá 19 až 20 dní.

Snešených vajíček bývá bez mála ke 40.000; tím se velmi rozmnoží včely v oulu. Stává se, že i mladá královna se vylíhne, i poněvadž se obě královny s takovým množstvím včel v těsném oulu nemohou směstnati, opustí stará královna se svými poddanými oul, i vyletí si hledat nové vlasti. Stěhování to nazývá se *rojení*. Bývá to obyčejně v měsíci květnu až do července. Tou dobou musí včelař velmi býti opatrný, aby mu roj neodletěl. Obyčejně se vylétající roj postříkává vodou; jiné prostředky buď nic neprospívají, anebo dokonce škodí. Jakmile se roj někde usadí, sejme jej včelař a dá do oulu proň připraveného.

Při vybírání medu k tomu třeba hleděti, aby se mnoho včel nezmařilo, anebo aby se nebralo pláství, ve kterých jsou již červi. Jen silnému roji ubíráme medu, slabému nic, ano raději jemu přidáváme, kteroužto půjčku roj za pohodlnějšího léta vynahradí. Na jaře nesmíme bráti medu dříve, pokud jarní slunko na rostlinách nepřipraví nové pastvy.

Včely libují si na výsluní, na blízku luk, lesů, blíže polí osetých pohankou, řepkou, bílým jetelem a p. Místa, která leží blízko řek nebo velikých rybníků, anebo kde prudké větry vějí, nehodí se k pěstování včel. Ouly jsou rozličného druhu, ze dřeva i ze slámy.

123. Včely.

Patř, ó synu, na ty včely,
co je pudí z oulu ven?
Což je vábí z klidné cely
ku květkám sterých jmen?

S nimi pestří motýlové,
každý skvostně ozdoben,
letí jako průvodcové
na luh, sad i květný len.

Takto sem tam poletují,
jak mile zasvitne den,
sbírají a nelenují,
až vše klesne v tichý sen.

Ty pak nebuď motýlovi,
ale včele podoben:
včela ta každému loví,
ale motýl — sobě jen.

124. Hedvábnictví.

Hedvábi máme od hedvábníčků, t. od jistého druhu housenek. Hedvábníčkové č. bourci žijí se listím morušovým. Kdo pěstovati chce hedvábnictví, musí se především starati, aby měl stromy morušové. V tu dobu, když se počnou moruše zelenati, dají se vajíčka hedvábníčků, která do té doby v chladném a v suchém místě byla chována, do světlice dosti teplé. Po 8 neb 12 dnech housenky se líhnou. Tehdáž položí se na vajíčka papír děrkovaný neb kousek řídkého mušelínu s rozsekaným listím morušovým, a housenky as jako nitky tenounké prolézají děrkami na listí a

počnou se jím živiti. Lístí s mladými housenkami dáváme pak na lísy, kam se jim několikrát za den předkládá čerstvá potrava. Malým hostům dobře chutná a na těle jich přibývá. Pátého dne přestanou žráti a usnou; za 24 hodin probudí se a kožku svrchní se sebe svlekou. Nyní počnou s velikou chutí znova žráti. Spaní a svlékání opakuje se potom ještě třikrát v dobách 5 neb 6 dnů po sobě; pak se teprv housenky zapřádají. Před zapředěním přestanou žráti, velmi jsou nepokojny a mají tělo do žluta průsvitné. Tehdáž rozestaví se blízko nich metličky z březového proutí nebo z řepkové slámy i z podobných věcí. Housenky vylézají na metličky, natáhnou na způsob pavouků několik hrubších vláken a mezi těmi zapřádají se, vypouštějíce ze sebe látku, která tuhne, činí nit tenounkou, 600—1200 loket dlouhou. Tím vznikne *zámotek* č. *kokon*, podobný holubímu vejci. Stává se, že se zapředou někdy dvě housenky v jediný složený kokon; kokon takový nedá se snadno svítí, i náleží mezi odpadky. Vnitř zámotku ještě jednou se housenka svlekne a potom promění se v *kuklu*, z které za 16 dní vylézá motýl. Celé to vyvinování trvá až 32 dní.

Zámotky nechají se na místě ležeti 7—8 dní; pak je sbíráme a zbavujeme vrchních hrubých vláken č. *houry*. Slabé a porouchané dáváme mezi odpadky, ostatní roztředujeme dle hodnoty anebo dle barvy. Když se kukly v horké páře usmrtí, nastane svíjení hedvábných vláken. Zámotky hodí se do horké vody, konečky vlákenek se šesti nebo s osmi kokonů seberou se v jedno a svíjejí se vijákem. Svinuté hedvábí slove *surové*

a jest barvy bílé neb žluté neb nazelenalé. Takové hedvábi se pak odvíjí a konečně se souká na zvláštních sukadlech, odkudž se bere na děláni hedvábných látek. Z odpadků nabýváme hedvábných niti, ježto se hodí k šití nebo k pletení.

Hedvábnictví jest zaměstnání příjemné i také výnosné. V krátké době mnoho se dá vytěžiti. Z jednoho lotu vajících možno obdržeti skoro 50 liber zámotků a z těch až 8 liber čistého hedvábi v ceně asi 160 zl. Kéž by hedvábnictví ve vlasti naší došlo zaslouženého povšimnutí!

125. Chmelařství.

Chmele užívá se při vaření piva. Prášek mezi lístky květovými jest to koření, jímž pivo nabudouc chuti přihořklé, chráněno bývá před brzkým zkysáním, a tudíž se stává nápojem zdravějším. Nejznamenitější chmelnice nalezají se v Čechách v Zatecku, pak u Ouští a u Falknova.

Chmel miluje teplo; stráně povlovného površí, proti poledni neb proti východu nakloněné, jsou chmelnicím nejlepší polohou. Však i rovina, chráněná proti severním větrům, hodí se na chmelnice. Vysušené rybníky, luční půda, říční a potoční naplaveniny jsou výborná půda k pěstování chmele. Půda ve chmelnicích kypří se hlubokým kopáním, rytím neb oráním, aby se kořeny volně mohly rozložiti.

Révy chmelové vinou se kolem tyček, které proto rozestavujeme po chmelnici. Zbytečné větvičky a odnože uřezáváme, spodní lupení odlamujeme, aby slunce a vzduch měly přístup. Mimo to třeba rev pilně okopávati.

Okolo sv. Jakuba chmel kveto. Jak mile větší část hlaviček uzrá, nastane česání; bývá to obyčejně na začátku září. Révy uříznou se as půldruhé stopy od země, týčky se vytáhnou a chmel shrne se s týček. Na mlatě neb na jiném příhodném místě hlavičky se pak očesají a suší, a usušené pěchují se do žoků neb do sudů. Listím chmelovým krmíme skopový a hovězí dobytek; révy hodí se za palivo.

Po měřici pole lze skliditi jeden až deset centů chmele v průměrné ceně po 80 až i po 200 zlatých; výtěžek to pozemkový, jemuž není rovného. Škoda, že v Čechách i na Moravě chmelnic ubývá!

126. Lnářství.

Švadleny za rok rozestřihají mnoho kop plátna, a sotva která pomyslí na *len*, na tuto krásnou, ztepilou, modrokvětou rostlinku, z níž pochází plátno. Lidé na tisíce potřebují provazů, lan, sítí a plachet, a málo kdo ví, že rostlinou, z které ta náčiní bývají dělána, jest *konopě*. Chtěl zajisté Bůh, aby v těchto rostlinách vyvínovala se pevná, dlouhá, tenounká vláčenka: ta by však přišla na zmar, kdyby Bůh člověka nebyl obdaroval důvtipem, aby vlastnost tu zpozoroval a obrátil k užítku svému. Mnoho pak rozličných prací člověk vykonati musí, nežli len tak připraven jest, aby se z něho příze napřísti a z příze utkati mohlo plátno. Nejprvé len dospělý se vytrhá, hlávky se na drhlenu odrhnou, stonky se na rosu prostrou anebo se umočí ve vodě, aby se dřevnaté

částky oddělily od vlákna. Potom suší se len na slunci nebo ve vytopených pazdernách, a usušený se *trlicemi* (chřastačkami, ohybačkami, klepačkami) i *mědicemi* (potěračkami) tře, až pazdeří oprchá; dále se češe na *vochlí*, a tím se hebký a vláčný len odděluje od hrubé a rozcuchané koudele. Z očištěného takto lnu přadleny teprv přizí předou buď na niti neb na plátno.

Ze semena lněného tlačí se olej, pokrutin užívá se dobytku za krmivo. Pazdeří bere se buď za stelivo anebo přidává se do hlíny na dělání vepřovic. Z lněných látek, když se rozpadnou v hadry, dělá se papír.

Z konopných vláken přede se přize na sítě, na provazy a na lana. Plátno z konopí není tak tenké jako ze lnu, zato je však pevnější, a zvláště se hodí na plachty lodní. Konopné semeno nazýváme semencem: z něho tlačí se olej, i ptáky jím krmíme.

Velmi jemného plátna nabytí lze z *kopřiv*.

Setí a předení lnu, tkalcovství a bělicství, obchod se lnem a lněným zbožím bývala před lety jedna z nejrozsáhlejších a nejvýnosnějších živností v Čechách, na Moravě i ve Slezsku. Miliony vydělávaly se tím, a obyvatelstvo v horách dostatečnou z toho mělo obživu, ale nyní se věci poněkud změnily, i třeba hledati napravení, v čem bylo pochybeno.

127. Olej řepkový.

Semeno mnohých rostlin chová v sobě *tuk rostliný* č. *olej*. V olejnách vytlačuje se olej zvláštními stroji. Známe olej dřevěný č. *olivový*,

olej ořeškový, mandlový, mákový, lněný, kónopný, olej ze semen slunečnicných a j. U nás nejznámější jest olej řepkový. Záhy na jaře spatřujeme po polích mezi zeleným osením rozsáhlé žluté prouhy kvetoucí řepky. Zasetá byla již minulého podzimku do půdy dobře vyhnojené a připravené. Řepka seje se zvláštním rozsévadlem do řádek, aby se mohla oborávat. Dříve nežli počnou žně na obilí, řepka dozraje. Luštiny zralé řepky jsou nahnědlé a zrnka v nich barvy temnější. Řepka žne se ostrými srpy, požatá váže se v malé snopky, a když proschne, nakládá a odváží se. Aby při nakládání a odvážení zrní na zemi nepadalo, pokládají vůz vnitř po žebřinách plachtami. V stodole, kde se řepka mlátí, musí býti dobrý mlat, aby zrní nezapadalo do šterbin. Čisté zrno dává se na rozestřenou slámu.

Pěstování řepky nebývá prací nevděčnou; řepka sklízí se ještě přede žněmi, v době, když hospodář peněz nejvíce potřebuje. Má-li na sýpce dost řepkového zrna, nebude mu za těžko, na trhu opatřiti se penězi. Po jednom jitře pole možno skliditi, když se řepka zdaří, až 24 měric zrní; počítáme-li 1 měrici po 6 zl., dělá výtěžek jednoho jitra č. dvou korců 144 zl.

Velikými hubiteli řepky jsou jistí drobní broučkové.

Mimo svítilí olej těží se z řepky v olejnách pokrutiny č. výtlačky, kterých se s prospěchem užívá za krmivo pro dobytek. Řepkový květ výbornou jest včelám pastvou.

128. Cukrovka.

Cukrovka jest druh řepy, z které se vyrábí cukr a sirup. Před léty užíváno bývalo jen cukru třtinového, jež do našich krajín přiváželi ze zemí zámořských. Teprv od Napoleonských válek začali větší měrou dobývati cukr z evropejské řepy. Pole, na kterém hospodář pěstovati chce cukrovku, třeba hned po žních dobře pohnojiti a dost hluboko zorati. Na jaře takové pole opět zorají, pak je uvláčeji a uváleji, by hrudy se rozmělnily. V měsíci dubnu, když se není co báti mrazu, počne setí nebo sázení řepového semena. Setí děje se zvláštním strojem rozsévacím, což do sebe má tu dobrou stránku, že se práce vykoná rychleji a laciněji. Není-li však rozsévací stroj dobrý, tu se práce po vůli nedařívá, a v případě takovém přednost dávají sázení rukama. Do brázdiček nadělají se kolkem jamky as 1 nebo 1 1/2 palce hluboké a 1 neb 1 1/2 stopy od sebe vzdálené. Do jamek pustí se pak dvě neb tři seménka i zahrabou zemí; zaseté semeno ještě zvláštním válcem zatlačí.

Semena buď všechna se ujmou a klíčí, anebo některá z nich zahynou. V prvním případě byla by řepa hustá, v druhém zůstalo by pole místem holé. Hustou řepu třeba tedy protrhati, holá pak místa zase vysázeti, a to těmi sazeničkami, které se z husté řepy vytahají. Když pak bylina vzroste as 1 1/2 palce vysoko, musí se pole pleti a okopávati anebo proorávati, kterážto práce za léto několikrát se opakuje.

Na podzim dobývají z pole řepu, dobytou pak okrajují, totiž zbavují ji chrástu a drobných mrcasů, i čistí ji od hlíny. Nesmí se však jedna o druhou otloukati, sice by hnily. Očištěnou řepu buď hned odváží do cukrovareň, anebo ji skládají do sklepů i jam, anebo ji dávají na hromady, odkud teprv, když jí v továrnách potřebují, odvážena bývá.

Pěstování cukrové řepy přináší hospodářům mnohonásobný užitek. V továrnách vyteží za ni peníze; chrást a okrajky, jakož i výtlačky jsou za výborné krmivo, zvláště dojnému dobytku. Mimo to se cukrovkou pole vyčišťuje a zkypřuje. Po měřici výsevu lze dostati do 200 centů řepy, která se prodává po 40 i 50 kr.

129. Rostliny barvířské.

Slyšeli jsme, že se dubinky brávají na dělání černého inkoustu; ale i ze dříví a z kůry dubové možno nabyti černé barvy. Jsou však ještě jiné rostliny, které poskytují barev, a které se proto pilně pěstují v hospodářství.

Pěknou a stálou barvu červenou máme z *barvířské mořeny* č. *krapu*. Kořen této rostliny, když se usuší a semele, vydává tu pěknou barvu, kterou nazývají *tureckou červení*. — *Žlutá* barva připravuje se z *obecného rýtu* a též ze *světlice* č. *safloru*. Rýt chová žluté barvivo v listech; světlice v květu. Žlutí světlicovou obyčejně se barví hedvábí. Lid prostý někdy toho květu místo šafránu užívá k ožlucení jidel. Ze semena světlicového tlačí se olej. —

Modrou barvu dělají z *borytu barviřského*; **modř** jest v listí, které se může až třikrát do roka požínati. Semeno borytové jest olejnaté. Nej-**pěknější** a **nejdražší** modř dělá se z *indychu*. Jest to rostlina, kterou pěstují v Indii; barvivo jest v lodyze i v listech, kteréž se do roka několi-**kráte** žnou.

Rozeznáváme tři hlavní barvy: červenou, modrou a žlutou; smíšením těchto tří lze dostati mnoho jiných barev. Tak na př. obdržíme barvu **fialovou** z modré a z červené; **zelenou** z modré a ze žluté; **černou** z červené, z modré a ze žluté. **Sedá** barva udělá se, když černou rozře-**díme** a s jinými barvami smícháme. **Hnědá** barva **skládá** se ze žluté, z červené a z černé.

Člověk z řepky olej tlačí,
z chmele piva naváří,
z buráku se jemu sladší
cukrový var podaří.

Barví hedvábí a vlnu,
niti, přízi, tkaniny,
vytiskuje na bavlnu
obrazy a květiny.

130. Pečení chleba.

Nejdůležitější náš pokrm jest chléb. Každého dne modlíme se: Chléb náš vezdejší dejž nám dnes. A zbožní lidé nazývají chléb darem Božím, pokládajíce za hřích, by kdo drobty jeho zmařil.

Chléb takto se dělá: V diži, kde chováno jest něco kvasu od minulého pečení, zadělá se mouka vlažnou vodou, aby z toho bylo těsto. Když bude těsto kopisti dobře promíseno, přiklopí se diže víkem, aby se v ní drželo více tepla, a též, aby vzduch přístupu neměl. Těsto počne kynouti. Po dvou nebo po třech hodinách těsto se přemísí, při čemž hospodyně tolik mouky přidává, až je těsto tak tuhé, že se ruky nechytá. Po jedné neb po půldruhé hodině počne těsto v zavřené diži na novo kynouti. Nyní vyndává se na vál, kde se válí v bochníky č. v pecny, které se odnášejí v ošatkách, a sázejí pak lopatou do vytopené peci. Při sázení do peci omývají se bochníky vodou; tím se spůsobí, aby se kůra stala hnědou a lesklou, i aby se nerozpukala.

Chléb dobře upečený musí vydati jasný zvuk, když klepneme prstem na spodní kůru. Dobrý chléb nemá míti velikých dutin ani ve střídě ani pod kůrkou; střída nemá býti ani mazavá ani drobivá, nýbrž lehká a pružná. Brousek č. sraženina mezi kůrkou a střídou, splesklost pecene, rozpukanost kůry jsou známky nedobrého chleba. Ztvrdlý chléb jest záživnější nežli novopecený. Plesnivý chléb škodí zdraví.

131. Kuchyňské nádobi.

V kuchyni užíváme obyčejně nádobi hliněného a železného; druhdy kupují nádobi měděné a cínové. Krom cínového všecko se ostatní nádobi vnitř polévá jistou skelnou hmotou, tak řečeným emailem, anebo se cínuje.

Hliněné nádoby polévá se, aby bylo **úhlednější**, aby voda a jiné tekutiny nemohly ven pronikati, a aby pokrmy v nádobě vařené **nedostávaly** příchuti od hlíny. Kovové nádoby polévá se z příčin ještě podstatnějších. V nádobách železných, nejsou-li polévány, pokrmy některé zčernávají. Nebezpečné bylo by, **schovávat** jídla v nádobách měděných neb mosazných. **Měd** i mosaz snadno se pokrývají rzi jedovatou. **Rez** tu každý viděti může na mosazném svicně. Když naň kápne nějaká mastnota neb kyselina, na př. ocet, utvoří se **zelené skvrny**, a ty jsou ta zdraví našemu nebezpečná **rez**, která nazývá se **plista**.

Byla by trestuhodná svévolnost, kdyby někdo okurky nakládati chtěl do nádob měděných neb mosazných, aby měly pěknou zelenou barvu.

Nádoby měděné neb mosazné, má-li se jich **beze škody** v kuchyni užívati, třeba, aby **náležitě** byly pocínovány; když pocínování místem se otře, nutno jest, aby hned bylo **obnoveno**. Nádoby železné s polevem rozpruskáním **vyměňuje** se za nové.

Cín, pokud jest čist, nic nebezpečného v sobě nechová; cínáři však přiměšují k němu **trochu** olova, které, když se ho přidá nad **potřebu**, v pokrmech snadno se rozpouští. **Třeba** tudíž, abychom s opatrností užívali **cínových** lžic, talířů, džbánů a jiných nádob. **Čistota** v kuchyňském nádobí mnoho přispívá **ke zdraví**.

132. Josiah Wedgewood.

(Čti: Džassie Uedž-uúd.)

Před nedávnem konala se v jednom anglickém městě velikolepá slavnost, t. odhalení velikého památníka mramorového. Nescíslné zástupy lidu shromáždili se z blízka i z dále, všude vlály prápory, odevšad zaznívaly hlasy hlučné hudby. Kdo byl ten muž, jemuž ke cti a památce socha ta byla postavena? — Nebyl to znamenitý vojvůdce, ani veliký učenec, ani mocný král, byl to — hrnčíř, *Josiah Wedgewood*.

Josiah Wedgewood narodil se r. 1730 v malé vesničce v Anglicku. Když mu bylo jedenáct let, zemřel mu otec, chudý hrnčíř. Josiah chodil po smrti otcově s jedním svých bratří do dílen hrnčířských, aby si skromnou mzdu vydělal. Po krátkém čase dostal osýpky, a nemoc tato měla tak zlé následky, že ubohému mladíkovi musili odejmouti nohu. Nemoha již do práce choditi, počal dělati doma rozličné věci z hlíny. Známí hrnčíři, vidouce to, smáli se mu, nazývajíce počínání jeho pošetilým a hloupým. Josiah, nedbaje takových úsměšků, pracoval odhodlaně dále. Důmyslným a neustálým zkoušením vypátral, že jistý druh hlíny v ohni zkamení. Počav z ní vyráběti nádobi kamenné, způsobil tím v hrnčířství veliký převrat. Malá jeho živnost dařila se, neboť byl pilný a šetrný, a nikdy nemrhal ani času ani peněz. Kupoval knihy, studoval lučbu, a rád byl ve společnosti mužů

učených, neustále vyhledávají, jak by práci svou zdokonalil. Příklad jeho nezůstal bez odměny.

Jednou udělal královně na stůl nádobi, které se jí tak zalíbilo, že Wedgewooda jmenovala královským hrnčářem. Od té doby rozšiřovala se živnost jeho velmi rychle; nebo dobrá práce jde vždy na odbyt a dobře se za ni platí. Z chudého chlapce Wedgewooda stal se muž, vládnoucí velikým jměním. Nikdy však v nádherném domě svém nezapomínal na chudobné své počátky. Ochotně se ujímal lidí nemajetných, rád jim poskytoval rady a pomoci, a pobádal jich k větší přičinlivosti a šetrnosti. Štědrá jeho ruka nasýtila mnohého chudého a pomohla mnohému přičinlivému. Wedgewood zemřel l. 1795.

Hrnčářství Wedgewoodovo podnes dává v Anglii obživu více nežli 60 tisícům lidí, kteří vyrábějí ročně za dva miliony zboží. I v našich zemích zařízeno jest mnoho továren na způsob anglických. He tak může prospěti i prostý, poctivý dělník nejen sobě, ale i vlasti a člověčenstvu vůbec.

Díl pátý.

Čtení zeměpisné.

133. Rodina.

Dítě přichází slabé na svět a bídne musilo by zahynouti, kdyby se ho neujali rodiče, opatrovníci a vychovávající je. Opatrování a vychovávání dětí stojí rodiče mnoho péče a starosti. Patřte na trpělivé matky, jak nemluvnátka dnem i nocí ošetřují, jak je živí a čistí, jak jich ochraňují, aby nepřišly k úrazu! He, takové péče a takového ošetřování dostalo se také nám od našich milých rodičů.

Ale péče rodičů nepřestává na pouhém vychovávání tělesném. Pečliví rodičové vedou dítky své k tomu, aby smyslů svých uměly užívat i jimi věci správně poznávat, aby se učily mysliti a mluvit. Od rodičů učí se dítky znáti Boha, Otce nebeského, k němu se modliti a přikázání jeho zachovávat.

Když dítky povyrostou, posílají je bedliví rodičové do školy a opatrovníci je všim, čehokoli jim k učení zapotřebí. A potom, když vyjdou ze školy, vedou je podle sil a schopností jejich k užitečné práci, aby někdy poctivě sobě dovedly vydělávat chléb svůj. Sami sobě odprou nejedno pohodlí a vyražení, jen aby dětem

svým něco zahospodařili a dopomohli jim k po-
ctivé živnosti.

Dobré děti ctí rodiče své a jsou jich po-
slušny ve všem, co není proti přikázání Božimu;
dítky neposlušné rodičům ztrpčují život a do-
pouštějí se nevděku za dobrodiní, která od nich
přijaly.

Otec a matka i s dětmi činí *rodinu*.

V rodině žije také čeládka, t. osoby **cizí**,
které se za mzdu najímají, aby rodičům v pra-
cech domácích byly nápomocny.

Dobrý hospodář a dobrá hospodyně vedou
čeleď svou k bázni Boží, k lásce a k ochotnosti,
i pečují o to, aby čeleď blaze se v domě jejich
cítila a povinností své ráda plnila.

Spravedlivá čeleď chová se k hospodáři
svému uctivě, věrně mu slouží a pilně vyko-
nává práce své.

Kdo se bojí Pána, ctíti bude otce a jako
pánům sloužiti bude rodičům svým.

Služebníci, poslušni buďte pánů svých.

134. Návrat z pole u večer.

Již se v tichu slavném
večer k zemi sklání,
zvoneček velebně
volá ku klekání;
otec starostlivý
práce v poli nechá,
domů odpočinout
ke svým drahým spěchá.

Naproti mu letí
 zástup jeho dětí,
 všickni ho obklopí:
 i malý synáček,
 ten jeho miláček,
 hned se k němu tulí,
 za ruce ho chopí,
 k sobě si ho shýbá
 a tatička líbá.

K večeri tatiček
 vesele si sedne,
 kolem něho dítek
 tváře přecúlledné.
 Ptá se o nich matky,
 a ona je chváli,
 a tu bývá hovor
 i ples neustálý.

On jim jíst podává,
 se všemi zahrává,
 ze všech se těší.
 Vždyť on je den celý
 ve své mysli choval,
 pro ně, duše drahé,
 úsilně pracoval.

Pro ně jemu práce
 vesele vždy minc,
 a v radosti samé
 žití jeho plyne.

135. Obec a školstvo.

Podle toho, jakou měrou lidé jsou vzděláni,
 řídí se i způsob jejich živobyti. Národové divocí
 přebývají buď v jeskyních anebo v hidných

chatrčích. Kočovníci žijí ve stanech, ježto sobě strojí z kůží zvířecích anebo ze větví stromových. Vzdělání lidé mají řádné obydlí v pevných domech roubených aneb zděných, a usedlí jsou ve vesnicích, v městysech, v městech aneb na samotách.

Obyvatelé vesnic a městyšů hlavně se živují hospodářstvím; v městech provozují nejvíce obchod a průmysl. Obyvatelé jedné osady činí společnost, která slove obec.

Všickni občané vespolek mají rovné právo k vzájemné pomoci a k ochraně, ale i také rovné povinnosti, aby nápomocni byli ku prospěchu obce.

Abyste se správa obecní po zákoně řádně vedla, zvolí občané ze sebe výbor obecních starších, a tito ze středu svého vyvolí představeného čili starostu. Starosta vykonává, oč se výbor uradí a usnese. Jemu náleží správa obecního jmění, dohlídka nad zachováním silnic a mostů, nad hasičím nářadím, a vůbec péče o bezpečnost osob a jmění; proto bdí nad veřejným pořádkem a nepripouští, aby se v obci pohývali lidé toulaví a podezřelí. On pečuje o čistotu ulic a náměstí, dohlíží k věcem potravním, aby se nic neprodávalo, co by zdraví mohlo býti na škodu. V čas nákažlivých nemocí a moru dobytkového činí opatření, aby se nákaza nemohla rozšiřovati. On se stará také o zaopatření chudých v obci, zvláště tehdá, když se nemocmi k práci a výdělku stanou neschopni.

Nejdůležitější v obci budova je kostel, a nejvážnější povinnost obce jest, o to pečovati, aby kostel podle posvátného účelu svého důstojně byl upraven.

Zvláštní péče občanův zaslouhuje také škola, kdežto se mládež učí nábožnosti, počestným mravům i všelikým vědomostem a uměním. Ve školách obecných učí se věcem pro život nejpotřebnějším. Zámožnější obce ochotně rozšiřují školy své, aby v nich mládež hojnějšího nabývala poučení, anebo zřizují si školy průmyslné. Ve větších městech jsou školy reální, v kterých se připravují žáci k průmyslu nebo k obchodu, aneb školy latinské č. gymnasia, které žakovstvo své cvičí k učení vyššímu.

Z reálních škol postupují žáci na ústavy technické, z gymnasií na university. Na ústavech technických vzdělávají se lučebníci, stavitelé, měřiči, strojníci a továrníci; na universitách duchovní správce, právníci, lékaři a učitelové pro gymnasia i reální školy.

Mimo to jsou zvláštní učiliště pro učitelstvo obecných škol, k vzdělávání duchovních, umělcův (malířův, sochařův, hudebníkův), pak učiliště obchodnická, průmyslová, hospodářská a podobná.

Do školy obecné povinen jest každý v jistých letech choditi.

136. Okres, země, říše.

Větší počet obcí spolu s krajinou, kde se nacházejí, spojeny jsou v *okres*, jehož společné záležitosti obstarává zvolené *okresní zastupitelstvo*. Záležitosti společné celé země vyřizuje *zemský sněm* anebo v některých ohledech místo něho *zemský výbor*. Zemský sněm radí se o zákony zemské, a uradiv se o ně, předkládá je Jeho Veličenstvu císaři a králi k potvrzení.

V každém okrese jest *soud okresní*. Soudové tito vyslychaji a rozhoduji rozepře, zapisuji nemovité statky do knéh veřejných, potvrzují smluv, projednávají dědictví a jiné věci, které se týkají práv soukromých.

Pro jeden nebo několik okresů zařizeno jest *okresní hejtmanství*, jenž vyhlašuje zákony a bdí nad tím, aby řádně byly vykonávány. Ve velkých městech, jako k. p. v Praze, v Brně a pod., místo hejtmanství okresního zastupuje městský *magistrát*.

Každý občan má právo dožadovati se od úřadu rady, ochrany a pomoci, domnívá-li se, že se mu v něčem děje bezprávi. Úřadové povinni jsou každou podstatnou stížnost náležitě vyšetřiti, a komu bylo uškozeno, tomu ku právu dopomoci.

Nad okresními úřady jest *místodržitelství č. zemská vláda*, a nad soudy jest *vrchní zemský soud*. Oba tito vysocí úřadové mají sídlo v zemském hlavním městě. K těmto nejvyšším úřadům může se odvolati každý, kdoby z podstatných příčin na rozhodnutí nižšího úřadu přestati nechtěl. Mimo tyto úřady jsou v zemi ještě jiné, jako úřady berní, hornické atd.

Všecky země i všickni národové, kteří jsou sjednoceni pod jedním panovníkem, činí *věspolek říši*. Říšské záležitosti spravují *ministrové*, z nichž každý má zvláštní svůj odbor. I jest tudíž ministr věci zahraničných, ministr vojenství, ministr vnitra, ministr duchovenských a učebných věcí, ministr financí čili peněžných věcí, ministr obchodu, ministr rolnických a hornických věcí, pak

ministr práv. Nade všemi soudy v říši jest *nejvyšší soudní dvůr*.

O zákonech pro veškerou říši rokuje zastupitelstvo říšské, a předkládá je skrze ministry panovníkovi k potvrzení.

U nás říšské zastupitelstvo slove *raddou říšskou*, i skládá se ze dvou *sněmoven*, totiž ze sněmovny *panské* a *poslanecké*. Poslance do sněmovny poslanecké volí občanstvo; členy sněmovny panské ustanovuje císař pán.

137. Zeměkoule.

Rozhlížíme-li se po okolí s nějakého vyvýšeného místa, zdá se nám, jakoby obloha nebeská byla nesmírné klenutí, kteréž, kolkolem spočívajíc na zemi, činí veliký kruh. Kraj toho kruhu, nazývá se *obzor*. Čím výše stojíme, tím větší bývá obzor náš. Vystoupíme-li na jinou výšinu, spatříme opět jinou krajinu; obzor náš se změní.

Kdybychom tak dále šli, poznávali bychom vždy nové a nové kraje, až bychom se konečně octnuli na břehu mořském. A kdybychom pak vstoupili na loď a plavili se po moři, brzy by se nám země ztratila s oči, a v obzoru našem nebylo by nic, než veliká rovina vod. Teprv po některém čase přistala by loď s námi opět k pevné zemi. I tu, kdyžbychom vystoupili, objevoval by se nám opět nový a nový obzor, až bychom se po opětované plavbě a po dlouhém putování konečně zase navrátili do vlasti. A na celé té cestě, ve všech neznámých krajinách,

viděli bychom, že se jednoduše klene oblaha nebeská nad širým mořem i nad pevnou zemí. Všude vychází a zapadá slunce; v noci ukazuje se týž milý měsíček prostřed nesčíslných hvězd. Odevšad ke slunci, k měsíci i k hvězdám rovně je daleko. Nikde není konce země; obloha nikde k zemi nepřiléhá.

Země naše je náramně veliká koule, která řizením Božím v nesmírné prostoře světa vznáší se bez všelike podpory.

Které místo (věž, vrch) v naší osadě je nejvyšší? Která města nebo které vesnice, které lesy, pahorky nebo hory, které potoky nebo řeky odtamtud spatřujeme? Jak se jmenuje nejbližší osada? Jak daleko je tam? Kudy se tam musí jíti? Od které strany přichází sem řeka a kterým směrem teče dále? Kdy říkáme, že jsou slunce, měsíc nebo hvězdy nad obzorem a kdy pod obzorem?

138. Slunce a země.

Slunce pevně stojí v prostoře nebeské, a země naše okolo něho se pohybuje. Nám se ovšem naopak zdá; neboť vidouce den co den za jitra ranního, že slunce nad obzor vystupuje, u večer pak pod obzor sestupuje, říkáme, že slunce vychází, že po obloze jde a zapadá, a země že stojí.

Jedeme-li rychle na lodi anebo po železnici a zahledíme-li se při tom na okolní předměty, zdá se nám, že stromy a domy, pole a lesy podle nás ubíhají, a loď anebo vůz že stojí bez

pohnutí. A přece nikdo nebude tvrditi, že by v skutku bylo tak. Rovněž tak jest i se sluncem a se zemí.

Ta strana obzoru, kde slunce z rána vidíme vycházeti, slove *východ*; ta, kde je u večer vidíme zapadati, nazývá se *západ*. Kraj světa mezi východem a západem, kde slunce stává o poledni, slove *jih*; protější strana, kde slunce nikdy nevidáme, jest *sever*.

Vrheme-li kouli nějakou na podlahu, bude se otáčeti sama v sobě čili o svou osu, a tím točením bude se zároveň dále posouvatí. Také zemská koule pohybuje se tímto dvojným způsobem okolo slunce.

K jednomu otočí o svou osu potřebuje země pro svou ohromnou velikost 24 hodin. Za dobu tuto všechny se její strany, jedna po druhé, jednou ke slunci obrátí, a jednou od něho zase odvrátí. Na stranách, které jsou právě ke slunci obráceny, je *den*; na těch, které od něho jsou odvráceny, je *noc*. Před východem slunce jest *svítání*, po západu nastává *sounrak*.

Země, otáčeje se takto o svou osu, pohybuje se obdélnou drahou okolo slunce. Za 365 dní projde celou tu dráhu, a tehdy říkáme, že minul *rok*. Kolikrát otočí se země za ten čas o svou osu?

Tím obíháním země okolo slunce vznikají čtyři roční časy: jaro, léto, jeseň čili podzim, zima.

Kdy se počíná jaro a kdy jeseň? Kdy nastává léto, kdy zima? Kdy bývá den nejdelší a noc nejkratší? Kdy bývá den nejkratší a noc nejdelší? Co je příčinou dne a noci? Co nastává před východem slunce? Co následuje, když slunce zapadne? Které práce se konávají v létě, které v zimě? Co se dělává na jaře a co na podzim? Které velké svátky připadají v zimě, které na jaře a které v létě?

139. Měsíc a hvězdy.

V noci svítívá na nebi měsíc čili luna. Jako se země otáčí okolo slunce, tak se měsíc otáčí okolo země; dráhu svou okolo země vykoná vždy asi za 29 dní.

Luna, měníc místo své, mění i svou podobu a to čtyřikráte za ten čas, než zemi jednou obejde.

Když celá tvář měsíce je osvětlena, říkáme, že jest *úplněk* ☉. Po úplňku měsíci světla ubývá, až po sedmi dnech jen levá polovice zůstane osvětlena, což se jmenuje *poslední čtvrt* ☾. Potom se světlo měsíce stále zmenšuje, až opět za sedm dní celý měsíc nám zmizí; tehdáž říkáme, že jest *nov* čili *nový měsíc* ☽. Když nov mine, spatřujeme na západním nebi měsíc jako uzounký srpek, jehož hřbet na pravo obrácen; po sedm dní mu světla přibývá, až se nám co *první čtvrt* ☽ objevuje.

Na obloze nebeské třpytí se v noci nečíslné množství hvězd větších i menších, které se nám jen proto tak malouneké býti zdají, že jsou od nás náramně vzdáleny. Některé hvězdy svítí

svým vlastním světlem; některé pak, jako měsíc a naše země, od jiných těles nebeských světlo přijímají. Všecky hvězdy pohybují se v prostoru nebeské drahami, ježto od Stvořitele jim jsou vykázány.

140. Pevná země a moře.

Povrch naší země z většího dílu pokryt jest vodou; jen na menší části jest *pevná země* čili *pevnina*.

Pevnina rozkládá se nad vodou buď u velikých souvislých spoustách, ježto *díly světa* slovou, anebo vyniká nad hladinu mořskou jako *ostrovy*.

Patero jest dílů světa: Evropa, Asie, Afrika, Amerika a Australie. Ostrovů jest nesčíslné množství. Mnohé z nich jsou velmi rozsáhlé.

Cestovatelé, přeplavivše se po lodích, prošli a proskoumali skoro všecky díly světa, i dali zprávy o svých cestách. Jen na nejsevernější a na nejjihnější konec koule zemské nikdo posud nepřišel pro velikou spoustu ledu, jenž tam pluje po moři. Mnozí domýšlejí se, že i tam je pevná země. Na pevné zemi jsou roviny, doliny a vysočiny. Vyvýšeniny na rovinách jsou buď pahrbky, nebo kopce, chluny a hory. Souvislá řada hor jest *pohoří*.

Moře jest náramně veliké, majíc mnoho tisíc mil z déli a šíři, tak že druhdy jest neděl i měsíců potřeba, nežli koráb některou část jeho přejeďe a k ostrovu anebo k jinému dílu světa přistane. Po moři může se celá země obejeti, jakož toho směli plavci nejednou již dovedli. Vyplavivše

se z Evropy, obeželi Afriku, Asii, Australii i Ameriku a zase do Evropy se vrátili.

Za starších časů, když měli jen lodě s plachtami a s vesly, trvala taková cesta kolem země dvě i tři léta. Od té doby však, co se lodě parou ženou, je ta cesta znamenitě ukrácena, ačkoli vždy ještě velmi dlouhá a s mnohým nebezpečenstvím spojena. Plachetní loď potřebuje z Evropy do Ameriky 60 i více dní; parník vykoná tu cestu za 12—20 dní.

Mořská voda jest do modra nazelenalá, na hlubinách modrá, na mělčinách světlejší. Při bouři zdá se moře jako ohnivé, tak že vlny rudě planou anebo jako stříbro se lesknou. Chuti jest mořská voda nepříjemně hořké a slané; i nehodí se tudíž ani k pití ani k vaření jídel. Plavci námořští vždy musejí zásobu sladké vody s sebou voziti.

Hlavní díly moře jsou: severní a jižní ledové moře; atlantické moře mezi Evropou, Afrikou a Amerikou, Tiché moře mezi Amerikou, Asií a Australií, moře indické mezi Afrikou, Australií a Asií.

141. Císařství rakouské.

Říše rakouská leží skoro prostřed Evropy. Na severu hraničí se Saskem, s Pruskem a s Ruskem; na východě s Ruskem a s Multanskem; na jihu s Valašskem, s knížetstvím srbským, s tureckými zeměmi Bosnou i Hrcegovinou, pak s Černou Horou a s Italií; na západu se Švýcarskem a s Bavory. K moři jen na jižní

straně pozemí rakouské dosahuje, kde se mezi Itálií a Dalmácií rozkládá veliký záliv mořský, jenž slove moře adriatické čili jadranské. V moři jadranském náleží mnoho ostrovů k říši rakouské, jmenovitě ostrovy kvarnerské: Kerk (Veglia), Cres (Cherso) a Lošinj, pak dalmatské: Pag, Rab (Arbe), Brač (Brazza), Chvar (Lesina), Vis (Lissa), Korčula (Curzola) a Mlet (Meleda).

Nejznačnější polouostrovy rakouské jsou: Istrie a Pelešec (Sabioncello).

Kdyby někdo celé pomezí rakouské chtěl obejít, musil by konati cestu více než tisíc mil. Od východních hranic přímo k západním jest 180 mil. Slunce vychází na východních hranicích o pět čtvrtí hodiny dříve než na západních.

Říši rakouskou prostupuje troje pohoří: na severu Sudety, na jihu Alpy a na východě Karpaty.

Podle těchto hor dělíme země císařství rakouského na země sudetské, kteréž jsou: *Čechy, Morava, Slezsko*; na země alpské: *hořejší a dolejší Rakousy, Salcbursko, Tyroly, Styrsko, Korutany, Kraňsko, Přímoří s Istrií, Chorvatsko, Slavonsko a Dalmacie*; na země karpatské: *Uhry, Sedmihrady, Halič a Bukovina*.

Obyvatelé rakouští náležejí ke čtyřem hlavním kmenům, totiž: k německému, k slovanskému, k maďarskému a k vlašskému. Slované se dělí na severní a na jižní, Vlaši na Italyany a na Rumuny.

Němci přebývají v severních krajinách alpských, t. v Rakousích, v Štyrsku, v Salcburku,

v Korutanech, v severních Tyrolích, v Sedmihradech (Sasi), pak na pokraji zemí českomoravských; mimo to jsou osady německé ve všech ostatních zemích, vyjmouc Dalmacii.

Ze severních Slovanův přebývají Čechoslované v Čechách, na Moravě a ve Slezsku; Slováci v Uhrách. Poláci žijí v západní části Haliče, Rusíni obapol Karpat východních, v Haliči a Bukovině, i v Uhrách.

Z Jihoslovanů přebývají Slovinci v jižních Korutanech, v jižním Štyrsku, v Kraňsku a z části v Uhrách i v Přímoří; Srbové a Chorvaté bydlí v jižní části Istriie, v Chorvatsku, ve Slavonii, v Uhrách, a v Dalmacii.

Maďari bydlí na rovinách uherských a v Sedmihradech.

Italiáni jsou v dolejší části jižních Tyrol a po různu na březích moře jadranského v Přímoří, na Istrii a v Dalmacii. Rumuni domovem jsou v Bukovině, v Sedmihradech, ve východních stranách Uher.

Ukažte na mapě hranice říše rakouské. Které země leží na severu, na jihu, na východě, na západě, a které prostřed říše? Ukažte, kterými zeměmi táhnou se Alpy? Kde se rozkládají Karpaty, a kde Sudety? Jmenujte země, kde bydlí Čechoslované, kde Poláci atd.

142. Království české.

Země česká tvarem svým podobá se čtyřúhelníku, jehož rohy ke čtyřem stranám světa jsou obráceny.

Od východu k severu táhne se na pomezí pruském co pásma *Sudetův Krkonoše*, z nichž *Sněžka* jest vrcholem nejvyšším.

Některé vrcholy *Krkonoš* jsou skalnaté a dlouho do léta bývají pokryty sněhem. Stromů na nich neroste, leč jen zakračlá kleč. Na hořejších stráních jsou travnaté lučiny, jichž obyvatelé tamnější pilně sobě hledí; seno, které v létě sklídí, v zimě dolů odvázejí. Někteří žijí po celé léto na horách u svých luk v boudách, a teprv na podzim i s dobytkem domů se stěhují. Prostřední i dolejší straně *Krkonošské* porostly jsou lesem. Na úpatí hor roste žito, oves a brambory. Len se tu také dobře daří, i poskytuje horanům v zimě zaměstnání a skrovný výdělek. Podél celého pohoří jsou průmyslná města. *Přádelny*, tkadlovny, bělidla anebo papírny jsou v *Náchodě*, v *Trutnově*, v *Hostinném*, ve *Vrchlabí* a v *Semilech*. Nejznamenitější osada v končině *Krkonošské* jest *Lábeec*. V městě tomto a v okolí jeho dělá se velmi mnoho zboží vlněného a bavlněného. Neméně důležitý jest *Rumburk*, město v nejsevernějším cípu *Čech*, plátenictvím vyhlášené.

Od *Krkonoš* směrem západním táhnou se po rozhraní mezi *Čechami* a mezi *Saskem* příkré *hory Krušné* čili *Rudohoří*. Široká, ale neúrodná výšina jejich skoro všude je obydlena. Obyvatelé vyživují se hlavně dobýváním kovů, pletením krajek, slaměných a žiněných pásek na ženské klobouky. Dělají tu také dřevěné hodiny, hudební nástroje a rozličné hračky. U paty *Krušných hor* dobývá se porculánovka a množství

hnědého uhlí. V *Jáchymově* jsou staré stříbrné doly; nyní se tam hlavně jen olovo těží. *Tolary*, které v městě tomto l. 1519 poprvé raženy byly, od německého názvu *Joachims-thal* jméno své vzaly. V *Kupferberku* dobývá se měď a u *Krupky* a u *Cinvaldu* výborný cin. Na jednom strmém výstupku *Krušných hor* stojí zříceniny starého hradu *Oseka*; opodál pod ním jest památný klášter cistercký téhož jména. V pěkném, širokém údolí leží lázenské město *Teplíce*, jehož teplé prameny, úlevy nemocným poskytující, od starodávna jsou známy.

Na západní straně *Čech* táhne se podle rozhraní *bavorského lesnaté pohoří Šumavské*, odkud se každého roku jednak do *Prahy*, jednak do cizích zemí mnoho tisíc sáhů dříví posílá. *Šumavané* chovají dobytek, zdělávají dříví na *prkna*, na *latě* i na *kolářské* a na *bednářské nářadí*. *Domažlice* jsou od starodávna znamenité město na pomezí českém. V okolí dělají rozličné tkaniny a vedou s nimi obchod. U *Sušice* a u *Vimberka* jsou slavné sklárny, z kterých se sklo do celého světa rozesílá. V nejnižší části *Šumavy* jest starobylé opatství *Vyšňobrodské*, které tu před 600 léty pán český, *Vok z Rožmberka*, založil.

Nejnižší z českých hor jest pohoří *českomoravské*, táhnoucí se od *Rakous* po celé délce hranic *moravských* až vzhůru ke *Krkonošům*, od nichž je odděluje planina *Třebovská*. Obyvatelé pohoří tohoto vyhledávají výživy v polním hospo-

dářství a zvláště v lnářství. U *Nových Hradů* jsou znamenité skelné hutě. V okolí *Třeboně* nácházejí se největší rybníky české, mezi nimiž nej památnější jest *Rožmberský*. V *Jindřichově Hradci*, v *Polné*, v *Německém Brodě* a v *Police* dělávalo se mnoho sukna a plátna; nyní průmysl ten velmi ochábnul.

Vnitř Čech na severní straně obapol Labe je *Středohoří* s *Milešovkou*, odkudž jest rozkošná vyhlídka do nejkrásnější krajiny české. Západojižně od Prahy táhnou se lesnatá *Brda* přes *Dobříš*, *Příbram*, *Rožmitál* až ke *Klatovům*. Chovají v lůně svém železo, stříbro a olovo.

Ukažte na mapě, kde a jakým směrem táhnou se Krkonošské hory? Povězte, čím se vyživují Krkonošané? Která města průmyslná leží podél Krkonoš? Jaký průmysl se tam provozuje? Kudy se táhne Krušnohoří? Čím se zaměstnávají Krušnohořané? Který zvláštní kov se dobývá v Krušných horách a kde? Mezi kterými zeměmi rozkládá se Šumava? Čím se vyznamenává před ostatními českými horami? Které se tam provozují živnosti? — Kde jsou hory českomoravské? V čem tamní obyvatelé vyhledávají výživy? atd.

143. Hory české.

Kol jsou Čechy ohrazeny
horami jak baštami,
k uhlům světa obráceny
svými čtyřmi stranami.

Odkud v létě slunce vstává,
 Krkonošský hřeben hor —
 a kde v zimě zapadává,
 hradbou nám Šumavský bor.

Krušné vrchy k Sasům stavi
 na obranu příkrý plot;
 Žďárské hory do Moravy
 k bratrům přejí volný vchod.

Dlouhé pásmo Středoohorské
 modrá se s Milešovem;
 k jihu Brda, Hvozdy borské,
 Javor s Černým jezerem.

Zděnou hradbou hlava šedá
 Bezděze jen věčena;
 Ještěd jako drak se zvedá
 Jizery blíž temena.

Niže Trosky, v šeré dáli
 skalné město Zámrské;
 blíže k nám Prachovské skály
 v před — pahorky zápražské.

V klínu jejich leží Praha,
 hlava, srdce matčino!
 Matko dobrá, Uechům drahá —
 zdráva buď, má otčino!

144. Řeky a města česká.

I.

Skoro všechny řeky české vznikají na domácí
 půdě a splývají v jeden hlavní tok, jenž pod Dě-
 činem vychází do Sas, odtud k Severnímu moři
 spěchá a do něho pod Hamburkem se vylévá.

Čechy mají tři hlavní řeky: *Vltavu*, *Labe* a *Ohři*. Vltava teče se v Šumavě a teče zpočátku podél hranic bavorských a rakouských k východu; od Vyšního Brodu běže se přes Budějovice směrem severním.

Nad Vltavou v lesnaté krajině leží město *Krumlov*, hlavní sídlo knížat Švarcenberských. V okolí Krumlovském dobývá se výborná tuha. Výše k severu v úrodné krajině jsou *Budějovice*, sídlo biskupské s pěkným chrámem. Jest tam hlavní sklad soli, která se z Rakous po dráze Linecko-Budějovické přiváží do Čech. Vltava tu počíná býti splavná, čímž se velmi usnadňuje obchod s Prahou, kam se po lodích dováží sůl, obilí, dříví a majolikové nádoby. Budějovicemi jde železná dráha na Plzeň a na Vídeň. U *Vltavotýna* se do Vltavy vlévá Lužnice. Nad Lužnicí leží starožitné město *Tábor*.

Do Vltavy od západní strany přichází přes *Strakonice* zlatonosná *Otava*, ježto se pod *Zvíkovem* do řečiště Vltavského vlévá. Nad Otavou jsou *Horažďovice* s pěkným chrámem a s klášteřem školských sester; v řece se tam loví dobré perly. Nižěji leží *Písek*, úpravné a bohaté město. Od Sušice až k Písku druhdy bývala rozsáhlá rýžoviště na zlato.

Od Zvíkova vine se Vltava mezi skalnatými břehy dále k *Jílovému*, kde se doluje na zlato, a pojavši tu v sebe *Sázavu* a nižěji u *Zbraslavi* Berounku, dále se běže ku Praze. Nade *Mží*, která teprv u *Berouna* po městě tomto jméno své mění, leží staroslavná *Plzeň* s krásným

chrámem prostřed náměstí. Železnice od Prahy k Bavorům spojuje se tu se železnicí od Budějovic. Plzenský pivovár jest světoznámý. Na zdejší výroční trhy sjíždějí se prodavači a kupci ze všech končin říše.

Jedouce od Plzně na *Rokycany* ku Praze, projíždíme krajinou nejbohatší na uhlí a na železo. Nejrozsáhlejší uhelné doly jsou u *Radnic*, pak dále k severu u *Buštěhradu* i u *Kladna*. Železářny jsou v *Hořovicích*, v *Novém Jáchymově* a na *Kladně*. Staré hrady *Točnick*, *Žebrák* a *Karlštejn* jsou památníky dávné slavné minulosti.

Nakreslete jednoduchými čarami hranice jižních Čech a směr, kterým se proudí řeky v předchozím článku uvedené. Poznamenejte malými kroužky města, o kterých jste četli.

145. Tok Vltavy.

Hlavní řeka, jarotoká Vltava,
počíná se v jihu, tam kde Šumava.

V lesním temení se houští,
a pak v malém nejprv potoku
podle Bavor, Rakous v poskoku
v jihovýchod dál se pouští.

Za Frimberkem náhlý úpad béře,
hřmotně skalím k Vyššimu se Brodu děře;
z Brodu k Rožmberku na sever se zakřivuje,
a tím směrem stále pak již postupuje.

Z Rožmberku na Krumlov se táhne,
dále chodem křivým k Budějicům sáhne,

na Týn, Zvíkov, Orlík plyne,
hadovitě k Davlím dál se vine,
Zbraslav mine, Vyšehradské zlíbá skály,
a již srdcem slavné Prahy proud svůj valí;
přes Veltrusy spěchá tam, kde Mělník stojí,
a zde v jeden valný tok se s Labem pojí.

146. Praha.

Praha, hlavní město království českého, leží velmi příhodně obapol řeky Vltavy, téměř prostřed země, i jest podle svědectví zkušených cestovatelů jedno z nejkrásnějších měst v Evropě. Rozkládá se jednak v kotlině při řece, jednak vystupuje na pahorky a na vrchy. Nad městem na západ strmí hora Petřín, na východ Žižkov. Naproti Petřínu na zámecké hoře leží Hradčany s památným královským hradem, jehož rozsáhlá budova tři veliké dvory v sobě zavírá a k městu paterým poschodím se vypíná. Na třetím hradním dvoře jest velkolepý a slavný chrám sv. Víta se skvostnou kaplí sv. Václava, se stříbrným náhrobkem sv. Jana Nepomuckého a s hrobkami králův českých. Na západní straně jest vysoká věž chrámová s největším zvonem v Čechách, majícím 249 centů ztíží. Prostřed nádvoří chrámového stojí okrouhlá kaple s hrobem sv. Vojtěcha. Na východní straně jest prastarý chrám sv. Jiří s náhrobkem sv. Lidmily a chrám Všech Svatých s tělem sv. Prokopa, opata Sázavského. — Vedle nádherného paláce arcibiskupského a jiných paláců šlechtických památny jsou tu ještě svatý dům loretaňský s přebohatým pokladem,

klášter Strahovský na hoře Sion s nádherným kostelem.

Na Malé straně, která se rozkládá pod hradem, mimo mnohé jiné nádherné budovy jest krásný chrám sv. Mikuláše s vysokou bání.

Na pravém pobřeží Vltavy šíří se *Staré město* s *Josefovem* čili bývalým městem židovským, a kolem Starého prostírá se *Nové město*.

Na Starém městě vypíná se na velikém náměstí hlavní chrám Matky Boží před Týnem s dvěma krásnými věžema a na proti němu starožitná radnice se staročeským orlojem.

Na Novém městě nad jiné budovy vynikají nádherný chrám na Karlově a benediktinské opatství na Slovanech čili v Emauzích.

Břehy Vltavské spojeny jsou pěti mosty, z nichž nejstarší jest kamenný, ozdobený 28 sochami. Výše nad ním jest most řetězový a nížeji železná lávka pro chodce a ztepilý visutý most, pak dva mosty železničné.

U staroměstské mostecké věže stojí socha zvelebitele Prahy, císaře Karla IV., mezi kamenným a řetězovým mostem na nábřeží socha císaře Františka, pak na náměstí malostranském socha slavného vítěze nad Vlachy, hr. Radeckého.

Z ústavů učebních, ježto se v Praze nacházejí, jmenovati sluší: universitu, ústav technický český a německý, tři gymnasia, dvě vyšší realní školy, tři realné gymnasium, čtyry ústavy učitelské, průmyslovou školu, několik opatroven

a mnoho jiných ústavů ku vzdělávání mládeže. V několika nemocnicích nalezájí nemocní lidé potřebného ošetřování.

Praha náleží mezi nejprůmyslnější města v říši rakouské. Výrobky všeho způsobu přivádějí se tu v obchod a mají odbyt po celé Evropě, ano mnohé z nich i v jiných dílech světa.

Praha polohou svou jest střediskem obchodu českého. Se všech stran země sbíhají se tu silnice. Železné dráhy vedou odtud východně přes Moravu a jižně přes Tábor do Vídně, severně přes Děčín a přes Turnov do Sas i Prus, západně přes Plzeň do Bavor. Dráha Buštěhradská a Kladenská usnazují dovoz kamenného uhlí.

Na jižní straně města na skále nad Vltavou stojí *Vyšehrad*, kde před založením Prahy sídlívali knížata česká. Nyni jest Vyšehrad tvrzi a sídlem kapitoly kánovnické u kostela sv. Petra a Pavla.

Od paty Petřína podél Vltavy rozkládá se *Smíchov*, a na druhé straně pod *Zižkovem* *Karlín*. Obě tato města den co den se rozšiřují a četnými a rozličnými továrnami nad jiná města česká vynikají.

Napište z paměti, čemu jste se naučili z předcházejícího článku o Praze, jako: Kde leží Praha? Kde stojí královský hrad? Kde jest hlavní chrám sv. Víta, a co se v něm nalézá? Které z ostatních chrámů jsou tam nejznamenitější a kde se nacházejí? Kolik mostů vede přes Vltavu? atd.

147. Řeky a města česká.

II.

Labe prýští se na hlavním hřebeni Krkonošském. Až po Vrchlabí, kde vychází z hor, jest divokou bystřinou horskou, i přináší hojnou sílu továrnám, čistou pak vodu bělidlům i papírnám. U Pardubic obrací se k západu; tokem křivolakým zvolna se proudí krajinami úrodnými mezi květnatými břehy až k Mělníku. Odtud Labe, posílněno jsouc Vltavou, nosí lodě a ubírá se podle Litoměřic k pomezí českému.

Při ústí Orlice do Labe v pěkné úrodné krajině stojí opevněné město *Králové Hradec*, kdežto jest biskupství. V okolí pěstuje se mnoho zeleniny. Jižně od *Králové Hradce* leží na Labi *Pardubice*, kde se sbíhají železné dráhy. Nad *Chrudimkou* je město *Chrudim*, v jehož okolí nejpěknější druh českých koní se odchovává. Východně od *Chrudimě* jsou živná města *Vysoké Mýto* a *Litomyšl*, západně odtud v rozsáhlé a úrodné rovině je *Čáslav* s památným chrámem, a *Kutná Hora* s přebohatými druhdy doly na stříbro. Nádherný chrám sv. p. Barbory náleží mezi nejkrásnější budovy v celé zemi. Na blízku je *Malín*, v jehož okolí roste vyhlášený *Malinský křen*.

Od severu z přerozkošné krajiny *Jičínské* přitéká říčka *Cídlina*. Při vtoku jejím do Labe je ves *Libice*, rodiště sv. Vojtěcha, kde někdy stával hrad *Slavnickovicův*.

Nad *Jizerou*, která se vine rozsáhlými lučinnami, leží město *Turnov* s pěkným kostelem.

Zeleznice od Kralup spojuje se tu s drahou Libereckou. Na nedalekém vrchu Kozákově nalezají se mnohé vzácné kameny, které se v Turnově brousí a leští. Opodál od vtoku Jizery do Labe je *Stará Boleslav*, kde kníže Boleslav zavraždil sv. Václava u dveří kaple, která tu stojí podnes. Dále k severu, nad samým Labem, vypíná se na skále *Mělnický* kostel s vysokou věží, a odtud na západ viděti jest homolatý Říp blíž *Roudnice*. V krajině, na obilí i na ovoce přeúrodné, leží *Litoměřice*, sídlo biskupské. Opodál odtud jsou *Žernoseky*, kde pěstují dobré víno. Přes řeku na proti Litoměřicům je pevnost *Terezin*. U Terezína padá do Labe řeka Ohře, která, přicházejíc z Bavor do Čech, protéká krajiny bohaté hnědým uhlím. *Františkovy Lázně* u *Chebu*, *Mariánské Lázně* s kyselkou, *Karlovy Vary* s mnohými vřidly jsou mimo *Teplici* nejpamátelnější lázeňská místa v Čechách. Okolí *Zaatecké* vyniká úrodností půdy a jest vyhlášeno po celém světě pro výborný chmel.

Nazuačte čarami hranice severních Čech a nakreslete, kudy tekou řeky Labe i Ohře, a poznameňte přednější místa, která jsou poříčí jejich.

148. Kde domov můj?

Kde domov můj?

Tu kde Čechů slavné plémě
osedlo překrásné země,
zpěvem českým ctí se Bůh,
libě k druhu mluví druh:
a to jest ta krásná země,
země česká domov můj!

Kde domov můj?
 Tam, kde Boží věčná záře
 sluhů svatých blaží tváře,
 tam chce přijít duše má,
 až si ji Bůh povolá;
 a v té blahé nebes říši,
 tam jest pravý domov můj!

149. Morava.

Markrabství moravské leží mezi Čechami, **Slezskem**, Uhrami a Rakousy. Na západě, na východě a na severu Morava obklíčena jest horami; jen k jihu jest otevřena. Rozdil v podnebí mezi krajinami severními a jižními jest znamenitý. Kdežto na jihu víno roste a kukuřice dobře se daří, zraje na severu v Jesenických horách sotva **oves**. Žně počínají se na jihu obyčejně počátkem července na severu o tři ba i o čtyry neděle později.

Vrchy Jesenické táhnu se na severní straně podél hranic slezských. Nejvyššího vrchole dosahují horou **Pradědem**; nejnižší výšina jejich jest **Svatý Kopeček** v Olomouci. Jeseničané uenacházejí dostatečné výživy v polním hospodářství, i žíví se hlavně průmyslem. Nejživnější jest průmysl **plátenický**, který přední sídla svá má ve **Šternberce** a v **Šumperce**. V Šternberce na mirném vrchu stojí zámek, který vystavěl **Jaroslav**, slavný vítěz nad Tatary.

Na západě, podél hranic českých až k Rakousům táhne se pohoří **českomoravské**, které daleko do země se rozvětjuje a tam podivuhodné

propasti a jeskyně tvoří. V těchto horách před časy dolovali na stříbro; nyní jsou tu jen železné hutě, z nichž jsou nejpamátnější nad Svitavou v *Blansku*, v *Rajci* a v *Adamově*. V okolí *Žďaru* a *Jimramova* sejí nejvíce lnu. Na samých hranicích českých jest *Jihlava*, výstavné město s velikým náměstím. Vyrábění vlněného zboží a pěstování lnu jsou nejznačnější živnosti v celé krajině vrchův českomoravských.

Na východě, na pomezí mezi Uhrami a Moravou, táhne se pohoří nazvané *Beskydy*. V severní krajině Beskydské leží *Rožnov*, kde nemocní se léčí žinticí, t. ovčí syrovátkou. As hodinu odtud vypíná se staroslavná hora *Radhošť*. V okolí *Nového Jičína* hlavní živností jest chov dobytka. V *Novém Jičíně*, pak v *Místku* a ve *Frenštátě* dělají velmi mnoho vlněných látek, jež se i do jiných zemí odbývají. V pásmu Beskydském, které se západně vnitř do země táhne, jest památný kopec *Hostejn* s pěkným kostelíčkem. Pod *Hostejnem* leží město *Bystřice* s krásným zámkem a se zahradami. Tamní ústav k pítí žintice v létě valně hostů mívá. Nedaleko hranic uherských leží nad řekou *Olšavou* *Uherský Brod* se starým klášterem dominikánů. Něco dále leží *Luháčovice*, ves s farním kostelem a daleko široko známými léčivými lázněmi.

150. Propast Macocha.

Jedouce z *Brna* po železnici k severu něco přes půl hodiny, přijedeme do *Blanska*. Odtud as dvou hodin cesty vzdálí nalezá se vůbec známá propast, kterou národní pověst nazvala „*Macochou*“.

Ohromná tato kotlina propadá se na 75 sáhův zhloubí do země, tak že by nejvyšší věže v ní pohodlně schovati se mohly. Délka propasti svrchu je 50, šířka 30 sáhův. Před časy nebylo lze dohlednouti ke dnu jinak než ležmo; nyní na pokraji otvoru zřízena jest pevná pavlač se železným zábradlím, odkud každý bezpečně, ač ne bez hrůzy, dívati se může do děsné této hlubiny. Kámen, s pavlače hozený, teprv za sedm neb osm sekund s temným rachotem doletí dolů.

A přece vniká denní světlo až na dno Macochy, kdež trávu i křoví pozorovati lze. S pavlače viděti jest ve hlubině živý potok, který velikánskou skalní branou do Macochy vchází a na druhé straně opět pod skálu se tratí. Tekla delší čas pod zemí, potom vystupuje pod jménem Půnkvy na den, kdežto hned žene mlýny i rozličné stroje při dílnách železných.

Na dno Macochy není žádného přístupu, leč by se někdo spustil dolů po lanech; ale i tato cesta, ač dosti jest nebezpečna, byla přece již několikrát vykonána.

Kromě Macochy jest v krajině tammí ještě několik podzemních jeskyní, z nichž nejpamátnejší jsou: *Býčí skála* v údolí Josefově blíž Adama; *Výpustek* nedaleko Křtin; dále pak rozsáhlé jeskyně *Sloupské* a *Ochozské*. Co se dotýče původu těchto propastí, mají znalci za to, že vápenec, z něhož se okolní vysočiny skládají, spodem byl vymlet vodou, hořejší pak skály že se propadly do dutiny tím během povstale.

151. Brno a Olomouc.

Brno jest královské hlavní město markrabství moravského. Leží mezi řekami Švarcavou a Svitavou, které se u Přisenic spojují. Skládá se z vnitřního města a z mnohých předměstí, mezi kterými *Staré Brno* jest největší. Brno jest město průmyslné. Sukna a jiné látky vlněné odtud daleko po světě se rozvázejí. Na zdejší trhy přicházejí obchoduíci ze vzdálených krajín.

Brno jest sídlo místodržitele zemského a biskupa. Mimo biskupský chrám sv. Petra na vrchu Petrově a pěkný farní chrám sv. Jakuba je tu mnoho jiných výstavných kostelů i klášterů. Ze světských budov znamenitější jsou: dům místodržitel'ský, dům zemský a městská radnice, pak zemské museum. Z ústavů vyučovacích jsou zde školy bohoslovecké, technika, německé a slovanské gymnasium, vyšší reální škola a tři ústavy učitel'ských. Pro nemocné jest v Brně veliká nemocnice; také jsou tu ústavy pro slepé a pro hluchoněmé. K zotavení a k obveselení obyvatelův slouží veřejné sady, z nichž nejpěknější jsou Lužanky a Františkov. Na severozápadní straně od města jest hora Špilberk, na jejíž stráních též zřizují se pěkné sady.

Z Brna vede železnice údolím svitavským přes Českou Třebovou ku Praze, a západně poboční dráha k *Rosicím*, kdežto se nacházejí bohaté doly kamennouhelné. Před Rosicemi odděluje se jedna větev dráhy železné a vede přes *Evančice* a *Krumlov* do *Znojma*. Jiná pak dráha jde z Brna k *Přerovu*. Na silnici k Olomouci

jest městys *Rousinov*, kdež u blízké vsi *Slavikovic* císař *Josef II.* dne 19. srpna 1769 poctil stav rolnický, jakož šířeji na str. 48 vypravováno.

Olomouc jest starší hlavní město moravské a silná pevnost. — Leží prostřed úrodné krajiny na dvou pahorcích. Železná dráha vede tudy od *Prerova* dále směrem do Čech a spojuje se u České *Třebové* s drahou *Brněnskou*.

Olomouc jest sídlo knížete arcibiskupa, i má třináct kostelů. Hlavní chrám sv. *Václava* stojí na skalnatém pahorku. V městském ústavě zopatrovacím jest kaple blah. *Jana Sarkandra*, na místě, kde byl umčen. Z jiných budov vyniká palác knížete arcibiskupa, východní stranou na příkré skále stojící. Palác ten stal se památným v dějinach našich, že v něm císař *František Josef I.* dne 2. prosince 1848 nastoupil vládu. Vedle chrámu sv. *Václava* jest kapitulní děkanství, kdež l. 1306 král *Václav III.*, poslední *Přemyslovec*, úkladně byl zavražděn. Z ústavů vzdělavacích jsou v *Olomouci* školy bohoslovecké, slovanské a německé gymnasium, vyšší reálka a ústav učitelský.

Nedaleko *Olomouce* jest osada *Hradisko*, s velikou vojenskou nemocnicí.

K východu as 1 1/2 hodiny vzdálí stojí *Svatý Kopeček* s pěkným poutnickým kostelem *Panny Marie*.

Jižně od *Olomouce* leží pěkné město *Prostějov* s klášterem milosrdných bratří. Zde bývají hluché trhy na obilí. V okolí dělají mnoho syrečků, jež daleko bývají rozváženy.

152. Hana.

Mezi Kroměžiří a Kojetínem vlévá se do řeky Moravy malá říčka *Hana*, protékající úrodnou, as šest mil dlouhou rovínou, která se táhne od Olomouce až k Vyškovu a k Holešovu, a též *Hana* se nazývá. *Hana* vyznamenává se takovou úrodností, že náleží mezi nejplodnější pozemnosti v celé Evropě, a *Hanáci* sami ji nazývají pozeňnanou *Hanou*. Nejvýbornější plodina jest tam pšenice.

Obyvatelé živné této krajiny krojem svým podstatně se liší od ostatních *Moravanův*. *Nosíť* *Hanáci* červené kožené spodky až po kolena, v létě zelený špenzr, v zimě kožich, na hlavě kulatý nízký klobouk s pestrými pentlemi, v zimě beranici. *Hanačky* nosí košili s vydutými rukávci a šněrovačku z damašku, bohatě zlatem nebo stříbrem vyšívanou. *Sukně* mívají v létě bílé a v zimě černé, a střevíce červeně vyšívané.

Hanáci jsou lid dobrý a myslí veselé. *Vyznamenávajíce* se staroslovanským pohostinstvím, rádi přijímají k sobě pocestné. *Domy* a příbytky jejich jsou úhledné a čisté.

Mluva *Hanákův* činí zvláštní nářečí českoslovanské. *Bajku* o slunci a stromu vypravovali by as takto:

Stěžovale si jedné strome v leso na slonce a pravile: Te, královno nebes, osvicoješ hločny města, tichy dědine a órodný pola; z tvéchi teplých papršku těšijó se zeleny lóke, vinice a holy kopce; jenom lese stromovím porostlé necháváš v smotné tmě, ve vlhkotě a v chladnym stíno. —

El řeklo na toto žalobo slonce stromom: Ve sami ste hlavní a névěči přéčeno všecyho teho, z čeho mně viníte, a ne já; lebo svéma klostéma pňama, šerokéma halozama a hostém léstím paprškom mém bráníte, že zář jejich nemože k vám do lesa prorazet. A takto dělajó e mnozi ledi; só névíc sami sčesti svymo na překážce, ale nechcó to říct a rač reptajó proti módrymo řízeni Božimo.

153. Řeky a města moravská.

Jako řeky české, tak též i všechny řeky moravské vznikají na domácích horách. Kromě Odry, která po krátkém toku hned do Slezska přechází, splývají v jedinou hlavní řeku, a ve spolku s ní vytékají ze země. Hlavní ta řeka je *Morava*. Vzniká na Sněžníku v nejsevernějším zákoutí země na hranicích českých, protéká prostřed úrodné krajiny druhým hlavním městem Olomoucí, i teče přes Kroměžír a Uherské Hradiště k Hodonínu. Odtud plyne rozhraním moravskouherským. Opustivši zemi moravskou, pospíchá do Dunaje.

U *Tovačova* vlévá se do Moravy *Bečva*, nad níž jest město *Lipník* a dále *Přerov* při železné dráze Videnské, která se tu rozvětňuje jedním směrem k Olomouci a druhým do Slezska. Na pravém břehu Moravy v úrodné Hané stojí úpravné město *Kroměžír*. Mezi kostely Kroměžírskými vyniká chrám sv. Mauricia. Z jiných budov nejpřednější jest nádherný zámek arcibiskupa Olomouckého se znamenitou knihovnou a s překrásnými zahradami, — V nejbližším okolí

Uherského Hradiště, kde nyní vesnice *Staré Město* leží, stával staroslavný druhdy *Velehrad*, sídlo krále Svatopluka i sv. Metoděje. Blízko *Hradiště* jest vesnice *Velehrad* s poutnickým chrámem Panny Marie. Nedaleko odtud nalezá se památný hrad *Buchlov*. — Dále na jih jest město *Bzenec* v krajině, kde dobré víno se rodí.

Druhá řeka moravská jest *Dyje*. Do ní vtékají všechny řeky, které se prýstějí z hor českomoravských. *Dyje* sama krátce po výšti svém na půdu arciknížectví rakouského s Moravou se spojuje.

Na skalnatém vrchu nad *Dyjí* rozkládá se prastaré město *Znojmo* se starobylym zámekem a s několika pěknými kostely. V bývalém kostele minoritském, kde jsou nyní gymnasiální a hlavní školy, odpočívala po bitvě na Moravském poli mrtvola krále *Otokara II.*, než do Prahy byla převezena. V blízkých *Príměticích* býval farářem *Prokop Diviš*, rodic ze *Zamberka* v *Čechách*, kterýž ještě před *Franklinem* vymyslíl bleskosvod l. 1754. Celé *Znojemsko* jest krajina velmi úrodná na všelikou zeleninu. V okolí *Mikulovském* pěstuje se hedvábnictví a daří se zvláště dobré víno; lékořice čili sladké dřevo roste bujně okolo *Popic* až k *Pouzdránům*. V *Hustopeči* bývají valné trhy na koně. V *Lednici* u rakouských hranic je nádherný zámek knížete z *Lichtenšteina* s nejkrásnějšími sady v celé říši.

Od českých hranic přes *Jimramov* přichází *Švarcava* čili *Svratka*, která pod *Brnem* přijímá v sebe *Svitavu*, dále pod *Pouzdrány* *Jihlavku*, sama pak u *Mušova* do *Dyje* se vylévá.

Nedaleko českých hranic na příkré, lesinami otočené skále vypíná se starý, nyní zcela opravený hrad *Pernštýn*, vévodí nad celou krajinou, kudy se Švarcava vine. — V *Rajhradě* nad Švarcavou je opatství benediktinské, od knížete českého Břetislava I. založené. Nad Jihlavkou leží město *Třebíč* s památným chrámem někdy Panny Marie, nyní sv. Prokopa, a dvěma jinými kostely. Třebičané provozují značné koželuzství.

154. Vévodství slezské.

Vévodství slezské leží severně od Moravy a dělí se na dvě části. Západní část Slezska prostupují *Jesenické* hory, ve východní části rozkládají se *Karpaty*, ježto tam *Beskydy* slovou. Rovin tu není. Slezsko má mnohem drsnější podnebí než Morava, protože otevřeno jest studeným větrům severním. Slezsko není tak úrodné jako Morava; mimo brambory, žito, oves a len, které jsou nejhlavnější plodiny tamní, pěstuje se tu také moruše, a hedvábnictví se dobře daří. Zato má Slezsko dostatek železa a ve východní části v okolí *Ostravy* hojnost kamenného uhlí.

Obyvatelé slezští jsou pilní průmyslníci. Dělají mnoho plátna a sukna i železného zboží.

Řeky slezské tekou směrem k severu. *Odra* sem přichází z Moravy a přijímá v sebe *Opavu*, která od Praděda západním Slezskem protéká.

Hlavní město slezské jest *Opava* nad Opavou. Jest to město výstavné, mající několik pěkných náměstí, krásných chrámů a jiných znamenitých budov. Mimo to jest *Opava* sídlem zemských

úřadů, vyššího gymnasia, realních škol a dvou ústavů učitelských. Opavane provozují rozličná řemesla.

V okolí *Friedeberka* a *Freiwaldova* pěstuje se len, jimž se tamnější přádelny zásobují. Nad *Freiwaldovem* jest *Gräfenberk*, ves se studenými lázněmi, které zřídil sedlák *Priesnic*. V *Brun-tále* provozuje se tkalcovství, soukenictví a pun-čochářství. *Karlsbrun* nad Opavou leží mezi lesnatými vrchy; nacházejí se tu léčivé vody, a připravuje se žitice proti neduhům plicním.

Ve východním Slezsku vzniká řeka *Visla*, která odtud do *Haliče* teče. V *Těšíně* nad *Oleš-nici* provozuje se soukenictví a jirchářství; také se tu vede znamenitý obchod s vlnou a kožemi. Ve *Skočově* narodil se svatý *Jan Sarkander*. V *Bělsku* na hranicích haličských provozuje se znamenitý průmysl. Zde je hlavní sklad soli haličské pro Slezsko a pro Moravu.

155. Země alpské a karpatské.

Arciknížectví *rakouské pod Enži* čili *do-lejší Rakousy*, obapol *Dunaje*, jest země úrodná, zvláště na obilí a na víno. Nad *Dunajem* jest *Videň*, sídelní město císaře pána i císařské rodiny a všech nejvyšších říšských úřadů čili ministerstev. *Videň* jest město veliké, kdež více než půl milionu lidí přebývá. Ze všech ostatních zemí *rakouských* vedou tam železnice a telegrafy. *Videňský chrám sv. Štěpána* se svou vysokou štíhlou věží známý jest po vší *Evropě*.

Hořejší Rakousy, s hlavním městem *Lincem*, leží výše též obapol Dunaje; plodí hojně obilí a ovoce. V *Hallstadte* a v *Gmundenu* jsou solivary, z kterých se přiváží kuchyňská sůl po železnici z Lince přes Budějovice do Čech. *Ischl* je proslulé lázenské město.

Vévodství salcburské obstoupeno a prostoupeno jest Alpami, má mnoho ledovců, utěšená údolí a nejkrásnější vodopády v celé říši. Hlavní město je *Salcburk*. U *Halleinu* vyvaňuje se sůl z vody, která se dříve do hory *Dürrenberka* pouští, a soli se nasativši, odtamtud do solivarů teče.

Knižeci hrabství *tyrolské* jest nejhornatější země celé říše. Mnohé vrcholy Alp tyrolských tak jsou vysoké, že led a sníh nikdy se na nich nerozchází. Na nižších stráních jsou výborné pastviny, na které se Tyrolané z jara i s dobytkem stěhují a teprv na podzim zase domů se navracejí. Tyrolský hovězí dobytek je výborný. Uprostřed vysokých hor nad Innem jest hlavní město *Innsbruck*.

Vévodství štyrské, s hlavním městem *Hradcem* (*Gratz*) nad řekou Murou, leží jižně od Rakous. Dvě pásma Alp prostupují zemi tuto od západu na východ. Štyrsko má nesmírné množství výborného železa.

Jižně od Štyrska je vévodství *korutanské*, jež protéká řeka Drava. Západně od hlavního města *Celovce* (*Klagenfurt*) dobývá se z hory *Bleiberka* u města *Běláku* (*Villach*) výborné olovo.

Vévodství kraňské, jihovýchodně od Korutan, má skalnaté lysé hory, plné prohlubin, do kterých se tamnější řeky na mnoze ztrácejí

a na jiných místech opět na den vycházejí. Hlavní město jest *Lublani* (Laibach). Kraňsko má u *Ibrie* nejbohatší doly na rtuť.

Přimoří rakouské, při moři jadranském, zaujímá v sobě knížecí hrabství *gorické* a *gradištské*, město *Terst* a polouostrov *istrianský*. *Terst* (*Triest*) jest město přímořské, má znamenitý přístav, do kterého přichází ročně mnoho tisíc lodí ze všech moří. V okolí *Terstanském* daří se oliva; také citrony a fíky se tu pěstují.

Mezi řekami *Dravou* a *Savou* leží království *chorvatsko-slavonské*. V Chorvatsku hlavním městem je *Záhřeb* (*Agram*), ve Slavonsku *Osek* (*Esseg*).

Nejjihnější země říše rakouské, podél jadranského moře, jest *Dalmacie* s hlavním městem *Zadrem* (*Zara*). *Dalmatinci* jsou výborní námořníci. Vyzívují se také rybářstvím a vyráběním mořské soli.

Na sever od *Karpat* jest *Halič* s hlavními městy *Lvovem* a *Krakovem*. *Halič* jest studenější všech ostatních zemí rakouských, jelikož žádnými horami chráněna není před ostrými větry, které přicházejí od severu; nicméně plodí výborné žito, len a konoplí. Solné doly ve *Věličce* jsou nejpamátnější v celé Evropě.

Od *Haliče* na východ jest *Bukovina* s hlavním městem *Černovicemi*.

Karpatům na jih rozkládá se veliké království *uherské* s rozsáhlými pustami. Nad *Dunajem* leží hlavní dvouměstí *Pešť-Budin* (*Buda-Pest*). V úrodných rovinách uherských daří

se hojně obilí, na pahorcích výborné víno; na travnatých nížinách pasou se veliká stáda koní, ovec a hovězího dobytka. V horách dobývá se zlato, stříbro i jiné kovy a drahé kameny.

Uhrám na východ jest velkoknížetství *sedmihradské* s předními městy *Sibíněm* (Hermanstadt) a *Klausenburkem*. Sedmihrady jsou země velmi hornatá; v dolech se kopá a v řekách se ryžuje zlato. Medvědi a vlci jsou tu částí hosté, kteří v zimě bývají nebezpečni lidem i dobytku.

156. Palestina.

Kdybychom z Terstu vyjeli po moři jadranském, plavili se po něm k jihu a pak dále po moři středozezemním k východu, připluli bychom do *Palestiny* čili do *Svaté země*, kde se narodil, žil a smrt podstoupil Kristus Pán. Palestina je země neveliká. Na sever hraničí se Syrií, na východ s pouští arabskou, na jih s pouští Sinajskou a na západ s mořem středozezemním. Druhdy oplývala úrodností; údolí a roviny podobaly se zahradám. Stromy olivové a fíkové, štíhlé palmy a kře balšámové bývaly jí ozdobou. Nyní zanedbána jest velmi, nívy její leží ladem; kde jindy kvetly utěšené zahrady a vinnice, strmí nyní holé skaliny. Z plodin hospodářských sejí tam pšenici, kukuřici a rýži. Žito a oves rostou tam co zplanělé rostliny. V zabradách pěstují se olivy, fíky, citrony, pomoranče, mandle a moruše. Místo našich vrb roste u vod oleandr. Lesy všechny až na malé zbytky jsou vyhubeny.

Jordán, hlavní řeka palestinská, vzniká v pohoří libanonském, protéká jezerem *Genesaretským* čili *Tiberiadským* a vlévá se do *Mrtvého moře*. Voda v jezeře Genesaretském byla velmi čista a chovala mnoho chutných ryb. Okolí vynikalo úrodností i lidnatostí. Pán Ježíš rád tu pobýval. Zde, sedě na lodičce, učil, zde utišil bouři, zde chodil po vlnách, zde rozkázal učeníkům, aby rozestřeli sítě k hojnému lovu.

Pravý opak jezera toho jest moře *Mrtvé*. Voda jeho je nazelenalá, slaná a trpká. Na březích a na dně nachází se mnoho síry a asfaltu. V okolní pusté krajině žije jen nedrabně živočichů, ve vodě není žádných. Rostlin je tu po skrovnu. Na místě, kde nyní jest *Mrtvé moře*, stála někdy města *Sodoma* a *Gomorha*, která trestem Božím za nepravosti páchané ohněm byla zmařena a do země se propadla.

Za času Pána Ježíše nazývala se severní část Palestiny *Galilea*, jižní část *Judea*; mezi nimi byla *Samaři*. Krajina za *Jordánem* jmenovala se *Perea*.

Celá Palestina prostoupena jest horami. Severní pohoří slove *Libanon*, a bývalo porostlé hustým lesem cedrovým. Král Šalomoun dal odtud přivážeti dříví na stavbu chrámu Jerusalemského. V krajině galilejské jest pohoří *Neftali*; dále pak hora *Blahoslavenství*, na které učil Pán Ježíš osmeru blahoslavenství, a hora *Tábor*, kde se proměnil před svými učeníky. Na jih od hory *Tábor* táhne se pohoří *Karmel*, kde za starého zákona pohanští kněží obětovali modle *Bálovi* a prorok *Eliáš* Hospodinu. V *Samaři*

je pohoří *Efraim* s horou *Garizim*, na které sobě Samařané vystavěli chrám. V zemi judské blíže Jerusaléma nejpamátnější jest hora *Olivetská*. Tam Spasitel noci trávil na modlitbách, tam předpovídal zkázu Jerusaléma, odtamtud slavně na nebe vstoupil. U paty hory Olivetské byl osamělý dvůr zvaný *Getsemany*, což znamená olejný lis, poněvadž tam z oliv tlačili olej. U toho dvora byla zahrada, kde se Pán Ježíš modlil po poslední večeři. Blízko Jordánu jest hora *Pokusení*, kde se Pán Ježíš 40 dnů postil, a pak od ďábla byl pokoušen.

Podle zaslíbení, učiněného Abrahamovi, daroval Bůh zemi tu národu židovskému. Asi před tisíci léty zmocnili se jí Arabové čili Saraceni, a po nich Turci, kteří až podnes v držení jejím zůstávají. Křesťané nepřestali jí železi a dobývali ji po mnohé věky. I přicházejí podnes ze všech končin světa lidé bohabojní, aby, vidouce místa, kdež trpěl a oslavil se Spasitel, u hrobu Božího roznitili se láskou a čest vzdali Pánu svému.

157. Památná místa v Palestině.

V zemi galilejské nedaleko hory Tábor leží město *Nazarét*, bydliště svaté rodiny. Severně odtud bylo městečko, nyní vesnička *Kana*, kde Kristus učinil počátek divů svých, proměnuv o svatbě vodu ve víno. Při jezeře Genesaretském jsou místa: *Kafarnaum*, proslavené uzdravením služebníka setníkova; *Bethsaida*, ves rybářská, rodiště apoštolův Petra, Ondřeje a Filipa; pak *Tiberias*, kde se Pán Ježíš zjevil učeníkům při

lovení ryb; a *Naim*, jindy městečko, nyní nepatrná vesnice, kde vzkříšen byl mládenec, jediný syn vdovin.

V zemi judské leží hlavní město *Jerusalém*, rozkládajíc se na čtyrech výšinách, z nichž nejvyšší jest *Sion*. Část města na Sionu slula město *Davidovo*. Pak jest hora *Moria*, na které Hospodin Abrahamovi velel obětovati Isáka; později tu stál chrám židovský. Severozápadně od Jerusaléma byla hora *Golgotha* čili *Kalvarie*, kdež Kristus Pán byl ukřižován. Na místě, kde pněl kříž svatý, vystavěla sv. Helena slavný chrám. Mezi Jerusalémem a Olivetskou horou táhne se údolí *Josafat*, jímž protéká potok *Cedron*.

U paty hory Olivetské leží *Bethanie*, bydlíště *Lazarovo*, a opodál odsud *Betfage*, odkud Pán Ježíš, sedě na oslici, slavně vjížděl do Jerusaléma. Od Jerusaléma k jihu leží městečko *Betlehém*, nyní malá ves. Na místě, kde se Spasitel narodil, jest památný chrám narození Božího. Severovýchodně od Jerusaléma stávalo někdy slavné město *Jericho*. Nedaleko odtud byl Pán Ježíš v Jordáně pokřtěn od Jana Křtitele. Na místě, kde stávalo *Jericho*, jest nyní chatrná vesnice. K severozápadu od Jerusaléma jest městečko *Emaus*, kdež učenci při lámání chleba poznali mistra svého. V *Samaři* bývalo hlavní město téhož jména. U paty hory *Garizim* bylo město *Sichem*, v jehož okolí pásali stáda synové *Jakubovi*.

Díl šestý.

Pravidla života.

I.

Nejprv pilen buď služby Boží a pobožnosti. Ciňme od Boha počátek, i bude dobrý pořádek.

Cožkoli tě potká, buď štěstí neb nehoda, vždy zachovej mysl Bohu oddanou. Ať déšť přiši, neb sníh věje, vždy se vůle Boží děje.

Věř tomu, že nic tebe slušněji neozdobuje, než čistota, stud, spravedlnost a strídmost. U mládí pýření — dobré znamení. Při kom je stud, při tom i svědomí. Spravedlivá ruka celý svět projde, a ošemetná hanby dojde. Rozkoší mírně uživej.

Vyhledávej těch rozkoší, které jsou chvalitebné a počestné. Více se vyhýbej hanbě, nežli nebezpečnosti.

Všecky své věci tak konej, jako bys žádných tajiti nemínil.

Tak smýšlej, že mnoho uměti mnohem lépe jest, nežli mnoho peněz nashromážditi. Umělý plavec nesnadno utone.

Nelenuj se i daleko jíti k lidem, od kterých bys se něčemu dobrému naučiti mohl. Kdo chce co věděti a znáti, musí se pilně po tom ptáti.

Ke každému měj se přívětivě a ochotně, ale s dobrými toliko obcuj. Více nežli sečí, získáš vlídnou řeči. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.

Nekvap nikomu býti přítelem; pak-li v přátelství vejdeš, hled' v něm setrvati. Přítel každému, jistec žádnému. Ne ihned každému ruky podávej.

V oděvu miluj čistotu, nikoli skvostnost a nádhery. Třeba chudobně, jen když čistotně. Ne každý může mít skvostný oděv, ale čistě může chodit každý.

Cožkoli mluvit chceš, vše prvé bedlivě rozmysli. Dlouho se rozmýšlej a rad, ale oč se uradiš, rychle vykonej. Dvakrát měř, jednou řež.

Varuj se zahálky; zahálka všeho jest hříchu počátek. Boha vzývej, ruky přidej. Přijde čas, že se zima zeptá, co jsi dělal v létě.

Buď opatrný; dobře zpředu i zadu oči mít. Porad se s rozumem, než co učiniš; po účinku zlá rada.

Věci od neznámých a zvláště od podezřelých osob nekupuj; nehned každému cizinci věř.

Ne marnotratný buď, ale šetrný. Neutrácej více, nežli vyděláš. Dluhů se varuj, sice dluh s tebou z mísy jidati bude. Nehrej; první vyhrání z kapsy vyhání, a z kabátu svléká poslední prohrání.

Nestůj o cizí; kdo stojí o cizí, přichází o své. Cokoliv zle nashromážděno, toho neužije třetí koleno.

Nebuď lakomý, ale buď dobročinný. Lakomec žádnému dobře neučiní: leč když umře, statek poberou jiní. Za zdravého života číň dobře, po smrti času nebude.

Pomáhej sousedům, pomohou tobě. Měj dobrou vůli v domě i se sousedy. Dobrá vůle koláče jí, zlá hlavu tepě.

Nechoď mimo dům svůj po vyrazení; kdo doma radosti nemá, jinde jí darmo hledá. Každý je svého štěstí strůjce. Jak kdo činí, tak odplatu bere.

Nikomu na polích, v zahradách, ve vinicích
aneb kdekoli jinde na jmění a statku neškod.

Ve službě buď věrný a poctivý, i představených
svých poslušný.

Živ buď vlasti, přátelům, vzdají čest tvým po-
pelům. Bez veliké příčiny nehledej jiné otčiny. Pod-
dán buď právům od krále ustanoveným.

II.

Buď střídmy v jídle a pití, chraň se nezdra-
vých pokrmů a nápojů. Jez do polousyta, pí do po-
loupita, na plno ti vyjdou léta.

Horkých jídel nejez. Jsi-li uhřát, nepij, ne-
lehej do chladu, nestav se do průvanu. Plíce krm
větrem, žaludek zemí, kůži vodou, srdce ohněm, a
dobře ti bude.

Těsného oděvu nenos; chraň se oblékati oděv
po nemocných, anebo spáti v peřinách po nich, pokud
věci tyto nebudou vyčištěny.

Světnice a ložnice pilně provětrávej. Do bytů
nově vystavených, do vlhkých a do nečistých se
nestěhuj, ač nemáš-li toho nutnou potřebu. O čistotu
zvláště dbej: čistota půl zdraví; sám sebe bije, kdo
nečistě žije.

Do sklepů dlouho zavřených, neb do podzem-
ních dutin nechod, pokud nebudou provětrány.

Hrej si na místech dovolených a vykázaných,
kde bys nepřišel sám k úrazu, ani komu překážel
aneb škodil.

Na stromy, na zábradlí ani na jiná místa ne-
bezpečná bez příčiny nelez; na vůz, ani s vozu, když
jede, neskákej; chceš-li se koupat, do neznámé
vody nechod.

Kamením ani pískem házeti nechtěj; zanechej střelení z pušek a z klíčů, střež se zapalování střelného prachu; nechod' na místa, kde jiní kamením házejí, kde střílejí, nebo kde prachem skály trhají.

Se světlem, se žhavým uhlím a se sirkami buď opatrný. Veliké opatrnosti jest třeba, když se máslo převažuje, aby se nevžňalo.

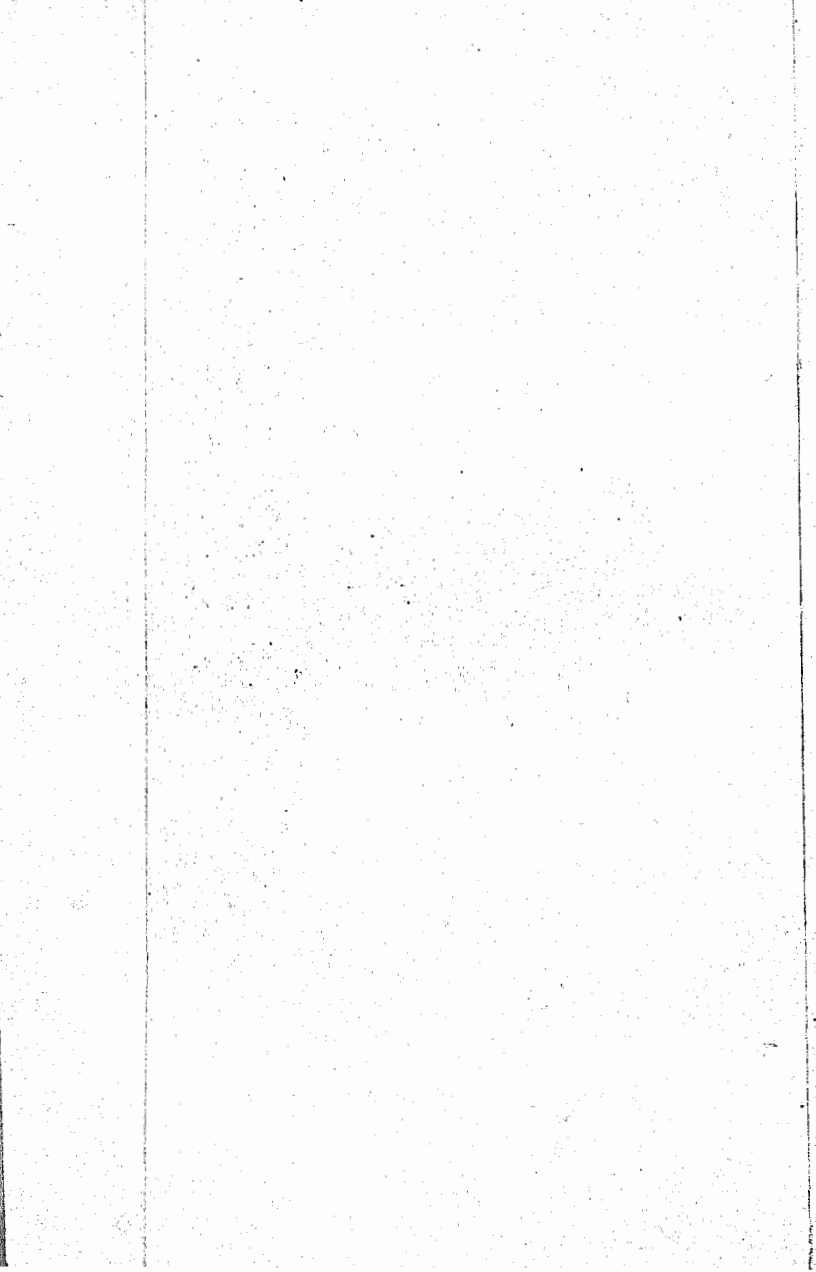
Do cesty nestav ničeho, oč by se lidé po tmě mohli uraziti. K vozům, k stavivu, jsou-li v cestě, pro výstrahu dáváme v noci svítilnu. Jámy, sráže ohrazujeme zábradlím, studny roubením.

Máš-li malé děti opatrovati, čiň to svědomitě. Když je chováš, dej pozor, abys jich neupustil. Nenos jich vždy na jedné ruce; nestav jich před časem na nohy, aby se jim nezkřivily; nevyzdvihuj jich za jednu ruku; nedávej jich do okna ani na vyvýšená místa, aby nespadly. Do tlačénice s nimi nechod'. Netrp, aby hrály s kočkou nebo se psem, aby strkaly hračky do úst, drobné věci do nosu, do ucha. Nenechávej děti samotných. Mluv s dětmi správně; ukazuj na věci, o kterých mluviš, i jmenuj je pravým jménem. Nebuď před dětmi mrzut, neškádli jich. Nebij věci, o které se dítě uhodilo. Nelekej dítek, ani je straš. Neuč jich ničemu zlému; Pán Ježíš pravi: *Kdo pohorší jedno z maličkých, lépe by mu bylo, aby byl zavěšen šernov osličí na hrdlo jeho a byl uvršen do hlubokosti mořské.*

MAPA
CÍSAŘSTVÍ RAKOUSKÉHO.

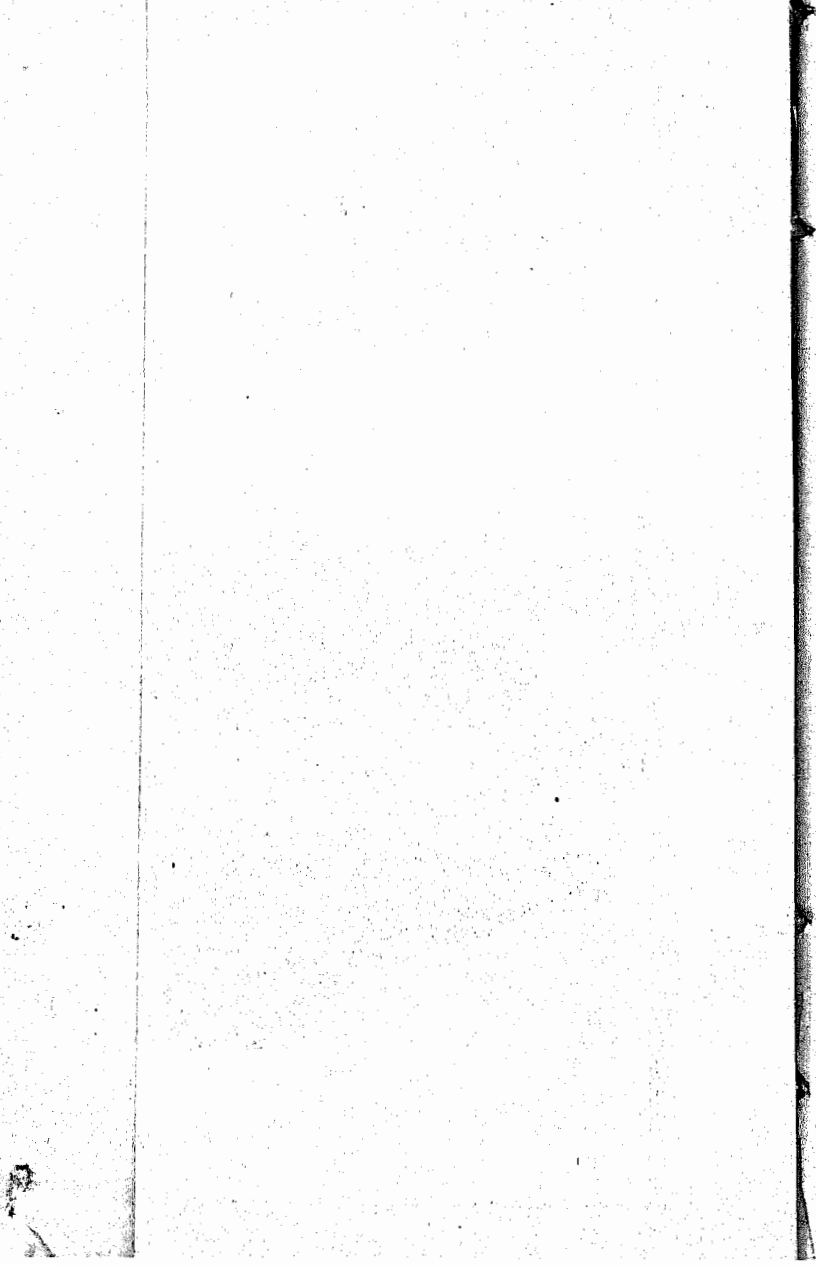
nie" akční společnosti pro výrobu papíru a průmysl tiskový v Praze.

MAPA
KRÁLOVSTVÍ
ČESKÉHO.

společnosti pro výrobu papíru a průmysl tiskový v Praze.

Mluvnice.

Ú v o d.

§ 1. Mluvití jest myšlénky své jiným projevovati řečí. Myšlénka, řečí projevená, slove *věta*; k. př. Tělem naším vládne duše nesmrtelná. Duše působí, že myslíme a že mluvíme. Bez duše tělo jest mrtvo.

Úloha. Přečtete pozorně druhý článek v čítance a vypište z něho patero vět.

§ 2. Každá věta skládá se ze slov, slova ze slabik a slabiky z hlásek; k. p.

věta: Po létě nastává podzim;

slova: Po | létě | nastává | podzim;

slabiky: Po | lé-tě | na-stá-vá | pod-zim;

hlásky: P-o | l-é-t-ě | n-a-s-t-á-v-á | p-o-d-z-i-m.

Úloha. Přepište následující věty a rozdělte slova v slabiky a v hlásky: V jeseni listí na stromech žloutne. V zahradách kvetou jirínky. Na lukách kvete jedovatý ocún. V sadech česají zimní ovoce, na vinicích sbírají víno. S poli sklízí se řepu zemčata a zeli.

Hlásky.

§ 3. Hlásky jsou jednoduché části řeči. Psaná neb tištěná znaménka hlásek slovou *písmena*. Jsouť v jazyku našem tyto hlásky: a, b, c, č, d, d, e, f, g, h, ch, i, j, k, l, m, n, ň, o, p, r, ř, s, š, t, t, u, v, y, z, ž. — Cizí písmena jsou qu, které se vyslovuje jako kv, x jako ks; k. př. Quido = Kvido; Alex = Aleks.

Hlásky dělí se 1. v *samohlásky*, 2. v *dvouhlásky*, 3. v *souhlásky*.

Samohlásky.

§ 4. Samohlásky jsou hlásky, jež samy o sobě jasně lze vysloviti. Dle vyslovení jsou:

krátké: a, e, i, o, u, y

dlouhé: á, é, í, ů, ú, ý.

Dle zvuku jsou samohlásky

široké: a, o, u, y

úzké: ě, i.

§ 5. Dlouhé samohlásky znamenáme v písmě čárkou; k. p.

prach, len, hřib, žalud, syn;

práb, lék, hříbek, žaludek, sýr.

Úloha. Vypište ze čtvrtého článku v čítance deset řádek a v každém slově krátkou samohlásku podtrhněte jednou, dlouhou samohlásku dvakrát.

§ 6. Místo dlouhého é vyslovujeme a někdy i píšeme dlouhé í; k. p. pramének — pramínek, znaménko — znamínko, lék — lík, létati — lítati, lépe — líp.

Dlouhé **ó** psáváme jen, když stojí samó o sobě před jiným slovem; k. p. **Ó** Bože! **ó** můj otče!

Jindy místo dlouhého **ó** vyslovujeme dlouhé **ů** a znamenáme je kroužkem; k. p. **ů**lek m. **dů**lek, **mů**stek m. **mó**stek, **mů**že m. **mó**že.

V nejstarších rukopisných knihách psávali: **ró**že, **stól**, **dóm**, **kó**ň; v prvních tištěných knihách staročeských psáváno obecně: **ruo**že, **stuol**, **duom**, **kuo**ň. Nynější **ů** povstalo tím, že z dvouhlásky **uo** hlásku druhou (totíž **o**) položili nad první (totíž **u**).

Místo dlouhého **ů** vyslovujeme a píšeme prostřed i na konci slov obyčejně **ou**, na začátku slov psáváme **ou** nebo **ů**; k. p. **vrub** — **vroubek**, **brus** — **brousek**, **kus** — **kousek**; **úřad** nebo **ouřad**, **údolí** nebo **oudolí**, **úhoř** nebo **ouhoř**.

Úloha. Změňte následující slova tak, aby se jimi znamenaly věci menší, a prodlužte v nich samohlásku: **prach**, **pas**, **hrad**, **had**, **sad**, **vak**, **mrak**, **drak**, **prsten**, **křemen**, **koleno**, **poleno**, **orech**, **měch**, **střep**, **spis**, **ves**, **střecha**, **péro**, **list**, **roh**, **plot**, **krov**, **ostrov**, **prut**, **sud**, **zub**, **kruh**.

Dvouhlásky.

§ 7. Dvouhlásky jsou dvě rozličné samohlásky, které vyslovujeme najednou. V jazyku českém máme dvouhlásku **ou**; v cizích slovech bývá **au**. K. p. **Only** se dělají ze dřeva anebo se **pletou** ze slámy. **Housenky** ožirají listí i květ stromový. — **Šv. Augustin** byl biskupem v městě **Hippo** v Africe. **Austrálie** jest pátý díl světa.

Úloha. Vypište z čítanky dvacet slov, ve kterých jest dvouhláska **ou** a připište k nim některé cizí jméno, v kterém je dvouhláska **au**.

. Souhlásky.

§ 8. Souhlásky jsou hlásky, které se samy o sobě jen s tíží pronesti dají, ale pomocí samohlásek zřetelně se vyslovují.

Souhlásky dle vyslovení jsou: 1. *tvrdé*, 2. *měkké*, 3. *obojetné*.

1. Tvrdé souhlásky jsou: h, ch, k, r, d, n, t. — Po tvrdých souhláskách píše se vždy široké **y** nebo **ý**; k. p. **h**ynouti, **h**ýbati, **ch**ybiti, **ch**ýše, **k**yselý, **k**ýchavka, **r**yba, **r**ýha, **d**ychtiti, **d**ýchati, **n**yni, unavený, pruty, týden.

Úloha. Napište pět a pět slov s tvrdými souhláskami, po kterých stojí široké y nebo ý.

2. Měkké souhlásky jsou: c, č, j, ř, š, ž, ď, ň, ť. — Po měkkých souhláskách píše se úzké **i** nebo **í**; k. p. **c**it, **c**ín, **č**ich, **č**íslo, **j**ilm, **j**ídlo, **ř**eřicha, **m**odřín, **š**iroký, **š**ípek, **k**ožich, **z**boží, **h**adi, **d**ílo, **n**it, **p**sání, **t**isíc, **t**íže.

Úloha. Napište pět a pět slov, kde po měkkých souhláskách stojí úzké i nebo í.

3. Obojetné souhlásky jsou: b, f, l, m, p, s, v, z. — Po obojetných souhláskách psává se někdy úzké **i** nebo **í**, někdy široké **y** nebo **ý**; k. p.

bidlo v kurníku,	zdravé obydlí,
zralé fíky,	železné ráfy,
ryšavá liška,	černá lyska,
kulatý míč,	šedá myš,
drobný písek,	hrubý pytel,
žlutá síra,	chutný sýr,
na vodě vír,	ušatý výr,
tuhá zima,	silné mrazy.

Úloha. Vypište z čítanky slova, ve kterých po **o**bojetných souhláskách jednou stojí úzké **i** nebo **í**, po **dr**uhé široké **y** nebo **ý**.

§ 9. Souhlásky **l** a **r**, když stojí místo **samohlásek**, slovou *polouhlásky*; k. p. **krk**, **prst**, **brk**, **srp**, **hrčeti**; **blbý**, **plný**, **plst'**, **slza**, **mlha**, **hltati**, **vezl**, **nesl**, **pohodlný**.

Souhlásky: **c**, **č**, **s**, **š**, **z** a **ž** jmenují se *sykavky*.

Proměňování souhlásek.

§ 10. Tvrdé souhlásky **h**, **ch**, **k** proměňují se obyčejně v sykavky, když by měly ve slově státi před měkkou souhláskou anebo před úzkými samohláskami **i** nebo **e**; měnit se

h v **z** nebo **ž**: **pstruh** - **pstruzi**, o **pstruzích**;
váha - **vážiti**, na **váze**;
drahý - **zdražiti**, **draze**, **dražší**,
dražba.

ch v **š**: **vrch** - **vršek**, **návrší**;
jinoch - **jinoši**, **jinošství**;
hluchý - **hluší**, **hlušší**.

k v **c** nebo v **č**: **pták** - **ptáci**, **ptáče**, **ptáčník**;
rak - **raci**, **ráče**, **račí**;
ruka - **ruce**, **náručí**, **ručník**.

Souhláska **r** se mění v **ř**: **bratr** - **bratři**,
o **bratřích**, **ostrý nůž**, **ostří u nože**.

Slabiky a slova.

§ 11. Jedna samohláska, sama o sobě pronesená, nebo několik hlásek, zároveň spolu vyslovená,

ných, činí *slabiku*. Jedna slabika anebo více slabik dohromady, když se jimi něco určitého znamená, činí *slovo*.

Slova jsou *jednoslabičná*, *dvouslabičná*, *tří-* *neb viceslabičná*; k. p. strom, stůl, pták, hrad, sad, dešť, peň, sůl, vlk, lev, myš; vrána, hlava, křídlo, hrdlo, noha, oko, pole, zrna, hrouda; silnice, obilí, vápenice, neštovice, hospodářství.

Úloha. Vyhledejte v čítance slova jednoslabičná neb viceslabičná.

§ 12. Dle významu rozeznáváme slabiky *hlavní* čili *základní*, a slabiky *vedlejší*.

Základní slabiky jsou ty, z kterých smysl slova poznati lze; k. p. **hraditi**, **hradba**, **zahrada**, **příhrada**; **sypu**, **sypati**, **sypání**, **násypka**, **na-sypati**, **osypky**.

Vedlejší pak slabiky jsou ty, které se ve slově nacházejí mimo slabiku základní. Vedlejší slabika, jenž stojí ve slově před slabikou základní, slove *předpona*, pakli stojí po ní, jmenuje se *přípona*; k. p. **vez-u**, **při-vez-u**, **od-vez-u**, **do-vez-u**, **na-vez-u**.

Úloha. Oddělte příčnou čárkou v následujících slověch slabiky základní od vedlejších: **Z** jara se louky uklízejí, krtiny se rozhrabují. **O**ráči ořou pole, a rozsévači zasévají jarní obilí. **Z**ahradník čistí stromy a z pařenišť přesazuje zeleninu na záhony.

§ 13. Základní slabika jest jako *kořen*, z kterého slovo vyrůstá. Taková slova, která záleží toliko v základní slabice, jsou slova *kořenová*; slova pak, která se ze základní slabiky odvozují, slova *odvozená*.

Odvozená slova tvoří se ze základní slabiky:

1. předponami a příponami; k. p.

kov — kovati, kovář, kovářství, kovárna, kovadlo, kovadlina, podkovati, podkova, podkovák, podkováček, kovář, překovati;

kry-ji — pokryji, přikryji, odkryji, přikryvka, přikryvadlo, pokrývač;

2. když se základní samohlásky změni v jinou samohlásku; k. p.

nesu, nosím, nůše, přináším;

vezu, vozím, vůz, přivážím;

kryji, krov, příkrov, příkrávek;

sedím, sadím, sázím;

věž, vížka; dvěře, dvířka; dřevo, dřívko.

Úloha. Zkuste, jakými příponami nebo předponami odvesti lze jiná slova z těchto slov: síla, ruka, hlava, král, noc, smrt.

Úloha. V následujících slovích změňte základní samohlásku a utvořte z nich jiná slova: zvon, dítě, tekou, vleku, pletu, vedu, honím.

V základních slabkách píše se po obojetných souhláskách z pravidla *i* nebo *í*; k. p. bítí, bíč, bída, fíala, fík, lípa, liška, líce, líný, míti, umírati, milý, mílost, míra, píti, pivo, píte, pilný, síla, silný, síra, sírý, sirotek, síto, vír, víra, vína, víko, vítěz, víno, vínouti, zavítati, zima, zívati, získati, získ.

Toliko v následujících slovích a ve všech z nich odvedených píše se po obojetných souhláskách v základní slabice *y* nebo *ý*:

po **b**: by, býti, bych, aby, byt, bydlo, obydlí, bystrý, babyka, bylina, kobyla, obyčej;

po **l**: lýko, lysý, lyska, mlýn, plyn, plýtvati, polykati, slyšeti, blýskati se;

- po m: my, mysl, myslivec, mýdlo, myš, mýti, mýliti, odmykati,
hmyz;
po p: pýcha, pykati, pýřiti se, pysk, pytel, kopyto, zpytovatí, tpy-
titi se;
po s: syohravý, syn, sýr, syrový, sýček, sýkora, osyka, sypati,
sysel, syt, osýchati;
po v: vy, vykati, vydra, výr, vysoký, výskati, výti, výheň, vyza,
vyžle, zvyk, žvýkati;
po z: brzy, jazyk, nazývám.

Následující přípony píší se úzkým, krátkým í:

- ina: bylina, rovina, kožešina, osina;
ice: čepice, slepice, opice, sanice, dennice;
izna: podobizna, divizna, slabizna;
iča: řeřicha, pleticha;
ička: dušička, sedmička, světnička, stolička;
inka: dušinka, matinka, kalinka, mladinka;
idlo: kadidlo, pravidlo, stavidlo;
isko: ohniško, strniško;
istě: loviště, strniště, staveniště, bičíště;
ictví, ictvo: soukenictví, služebnictvo;
inec: psinec, ovčinec, husinec, žabinec;
ic, ič: dědic, panic, šlechtic, topič, nosič;
ist: kořist, kopist, závist;
ivý, itý, ičký, istvý: šedivý, svalitý, maličký, mladistvý;
im: otčím, Chrudim, Vidim, Radim.

Následující přípony mají úzké, dlouhé í:

- ik: slavík, dymník, zedník, horník;
iček, ičko: slavíček, dymníček, pilníček, psaníčko, slovíčko;
in: komín, ovčín, Děvín,
ič: krajíc, střevíc, měsíc, zajíc.

Předpona vy: vybrati, výbor, výběr.

Složená slova.

§ 14. Složená slova skládají se ze dvou samostatných slov, která však ve spojení svém toliko jednu věc znamenají; k. p. půlnoc, vinohrad, Vyšehrad, živobyti, století, stoklasa, spolužák, kazisvět, cizozemec, svatvečer, velikonoc.

Úloha. Vyhledejte věty, ve kterých jsou slova složená.

Dělení slov.

§ 15. Jednoslabičných slov na konci řádky nedělíme. Viceslabičná slova dělíme dle následujících pravidel:

1. Leží-li po samohlásce neb polouhlásce jedna toliko souhláska, přibírá se k slabice následující: ho-lub vr-ká, ml-ha.

Poznámka. sl, sk, st, št — béréme obě k slabice následující, i tehdá, kdyžby po nich stálo r; k. p. má-slo, ko-stel, lí-ska, hou-ští, jř-skra, se-stra; br-slen, pl-stěný.

2. Jdou-li dvě jednostejně souhlásky za sebou, vezme se první z nich k slabice předchozí, druhá pak k slabice následující; k. p. pan-na, den-ní, měk-ký, vyš-ší, povin-ná. Leč znamenej: povi-nen (m. chybného: povin-nen).

3. Leží-li dvě rozličné souhlásky vedle sebe, béréme obyčejně první z nich k slabice předchozí, druhou pak k slabice následující; k. p. or-lové, ar-chy, ol-tář, or-nát, ječ-men, ov-ce.

Poznámka. Dvě souhlásky podle sebe, kterými se může slovo začínati, brávají se k slabice následující; k. p. ja-bloň (bloudím), tru-hla (hladím), me-tla (tlačím), se-dlo (dlouhý), te-plo (plot).

4. Sběhne-li se více rozličných souhlásek v hromadu, dělíme je obyčejně tak, aby kořen zůstal oddělen od přípony; k. p. stav-ba, hruš-ka, díl-na, sol-nice, voj-sko, lid-stvo, králov-ství

prud-ký slun-ce, prav-da, ctnost-ny, list-ky, rost-lina, kníž-ka.

5) Složená slova dělíme tak, jak byla slo-žena: roz-díl, vý-bor, voj-voda, ná-sladlé, při-hoda; do-jdu, u-mru, zá-rmutek, roz-or, roz-um, roz-uměti, ze-ptati, oka-mžik, ob-oči, u-schnouti, vy-tnouti, do-statek, po-tkati, při-lnouti, ob-raz.

6) Dvě samohlásky, které v cizích slovech stojí podle sebe, takto dělíme: Mo-ab, Isra-el, Jo-ab, Le-o, Žofi-e, Ele-onora, Ja-irova, Fari-ze-ové, alo-e.

V ě t a.

§ 16. Mluvíme o osobách neb o věcech. Osoba neb věc, o které se ve větě mluví, slove *podmět*; k. p. *Andělé* jsou pouzí duchové. *Člověk* má pět smyslů. *Otec* pečuje o své dívky. *Housenky* škodí stromům. *Některé rostliny* jsou jedovaté. *Křemen* jest kámen tvrdý. *Mráz* kopřivy nespálí. Pracují-li *dělníci*? Kvetou-li *stromy*? Co dělá *sestra*?

Úloha. Vypište z druhého článku v čítance patero vět, a podtrhněte v nich podmět.

§ 17. O podmětu něco pravíme. To, co se ve větě praví o podmětu, jest *výrok*; k. p. *Člověk jest nejdokonalejší bytost na zemi.* *Rostliny vyrůstají ze země.* *Slunce se chýlí k západu.* *Lakomec dychtí po bohatství.* *Planý strom má trpké ovoce.*

Úloha. Vypište z článku 37. šestero vět a podtrhněte v nich výrok.

§ 18. Výrokem můžeme o podmětu říci:

1. Kdo neb co jest, anebo kým neb čím jest; k. p. Řezbář jest umělec. Vojtěch jest řezbářem. Sokol a jestřáb jsou dravci. Dravci jsou ptáci. Lipa jest strom košatý. Stromy jsou rostliny. Křemen jest kámen. Kámen jest mineral. Dům jest budova. Střecha jest část domu. Nůž jest nástroj.

Úloha. Napište o následujících věcech, co jsou: jelen, myš, holub, štika, krtek, chroust, ještěrka, třešeň, borovice, šípek, salát, kozipysk, kořen, vápenec, železo, uhlí.

Úloha. Jmenujte známé osoby, a povězte o nich, kým kdo z nich jest.

2. Jaký jest, jaký bývá aneb jaký kdo býti může; k. p. Vojtěch jest pilen. Pes jest věren. Liška jest lstivá. Vlk jest žravý. Holub jest čistotný. Fiala jest modrá. Hlína bývá měkká. Kočka jest masožravá, dravá, mlsná, lstivá. Naše kočka jest morovatá. Kočka bývá černá nebo bílá, stará nebo mladá, hravá nebo mrzutá, plachá nebo krotká. Strom jest listnatý.

Úloha. Jmenujte některá zvířata nebo některé rostliny, a povězte o nich, jaké jsou dle barvy, dle rozměru, dle tvaru nebo dle částí.

Úloha. Napište, jaký bývá řádný řemeslník.

Úloha. Napište, jaká jest voda dle chuti, jaká bývá dle teploty a jaká ještě může býti.

3. Co kdo čini, co kdo činiti může; k. p. Ještěrka leze. Had se plazí. Zajíc utíká. Hlemýžď se plíží. Ryba plove. Pták létá. Ne-

topýr *poletuje*. Člověk *chodí*. Chromý *kulhá*.
 Strom *roste*. Mračno *se vznáší*. Kámen na
 zemi *leží*. Jablka na stromě *visí*. Holubi *vrkají*.
 Vlaštovky *šveholí*. Kolo *vrzá*. Oheň *praská*.
 Louka *se zelená*. Tráva *žloutne*. Hvězdy *se
 třpytí*. Dělník *může hlinu kopati*, kámen *lá-
 mati*, dříví *štípati*. Žák *může čísti, psáti, po-
 čítati*.

Úloha. Napište o následujících věcech, co čini,
 anebo co činiti mohou: voda, potok, řeka, les, pivo,
 rosa, slunce, sníh, zába, kachna, pavouk, kos.

Úloha. Jmenujte řemeslníky a povězte, co čini
 svými nástroji, anebo co jimi činiti mohou.

4. Čí co jest, z čeho co jest, kde co jest;
 k. p. Ten klobouk *jest můj*, kniha *jest tvoje*.
 Která zahrada *jest naše*? Klobouk *jest ze srsti*;
může býti z hedvábi nebo *ze slámy*. Příze *jest
 ze lnu* nebo *z konopí*. Ryba *jest ve vodě*. Na
 dubě *jsou žaludy*. Bůh *jest všudy*.

Úloha. Jmenujte rozličné věci, a povězte o nich,
 čí jsou, z čeho jsou, nebo kde jsou.

Osoba podmětu.

§ 19. Ve větě můžeme mluviti o *sobě
 samých*, nebo *k někomu*, neb *o někom jiném*.

Mluvime-li o sobě samých, říkáme, že pod-
 mětem jest *první osoba*, a ta se znamená slovem
já nebo *my*; k. p. *Já* jsem žák. *My* jsme
 zdraví. *Já* nehřeším. *My* se učíme.

Mluvime-li k někomu jinému, říkáme, že pod-
 mětem jest *druhá osoba*, a ta se znamená slovem

ty nebo *vy*; k. p. *Ty* jsi můj spolužák. *Vy* jste příbuzní. *Ty* zpíváš. *Vy* se nemodlíte.

Mluvíme-li o jiných osobách aneb o jiných věcech, říkáme, že podmětem je *třetí osoba*, a ta se znamená *jmenem* té osoby nebo té věci, anebo když nechceme jména opakovati, slovy *on*, *ona*, *ono* aneb *oni*, *ony*, *ona*; k. p. *Jan* nepíše, *on* kreslí. *Divky* jsou příčinlivy, *ony* stále pracují.

Úloha. Vypíšte z článku 20. věty, ve kterých podmětem jest osoba první, ve kterých osoba druhá a ve kterých osoba třetí.

§ 20. Osobu podmětu označujeme ve výroku způsobem následujícím:

1. slovy: jsem, jsi, jest, jsme, jste, jsou;

2. příponami:

ved-u, ved-eš, ved-e, ved-eme, ved-ete, ved-ou;

sed-ím, sed-iš, sed-í, sed-íme, sed-íte, sed-í;

vol-ám, vol-áš, vol-á, vol-áme, vol-áte, vol-ají.

Úloha. Přepište následující věty, ale změňte je tak, aby místo podmětu první osoby byl v nich podmět osoby druhé, aneb podmět osoby třetí: Vstávám časně zrána, modlím a oblékám se. Když posnídám, sednu ke stolu a píši úlohy, anebo se učím z knihy. Před osmou hodinou připravím si školní své věci, poroučím se milým rodičům a jdu do školy. Když do školy vstoupím, pozdravím pana učitele a své spolužáky, a posadím se na své místo. Při učení sedím tiše; jsem-li vyvolán, odpovídám na hlas a zřetelně.

Spůsob výroku.

§ 21. Spůsob výroku jest několikerý:

1. *Kladný*, když o podmětu pravíme, co skutečně jest, jaký jest, co má aneb co skutečně činí; k. p. Slavík *jest* pták zpěvavý. Peří jeho *jest* šedé, rezovaté, neúhledné. Hlas ze všeho ptactva *má* nejlíbeznější. Rád *se hnízdívá* ve křoví okolo potoků. Na jaře *zpívá* dlouho do noci.

Úloha. Vypište z článku 64. ještě několik vět, ve kterých výrok jest způsobu kladného.

2. *Záporný*, když pravíme, co podmět není, jaký není, čeho nemá aneb čeho nečiní; k. p. Netopýr *není* pták. Sůl *není* kov. Topol *není* košatý. Havran *není* strakatý. Němý *není* řeči mocen. V zahradě nikoho *není*. Žádný tvor bez vzduchu dýchati *nemůže*. Ptáci táhnou přes hory a doly, a nikdo jim cesty *neukazuje*. Zvíře rozumu *nemá*.

Úloha. Povězte zápornými větami o následujících věcech, co nejsou, jaké nejsou, čeho nečiní anebo čeho činiti nemohou: pták, jelen, housenka, kočka, strom, houba, vápenec, nůž.

3. *Tázací*, když se tážeme, čím kdo jest, jaký jest anebo co činí; k. p. Čím jest tvůj bratr? Jest-li zdrav? Chodí-li pilně do školy? Co praská v kamnech? Proč nepracuješ?

Ve větách tázacích vždy třeba, aby bylo buď zájmeno anebo příslovka tázací: kdo, co, který, ký, čím, jaký, nač, več, oč, kolik, kterak, jak, zdaž, zdali, čím, kde, kam, kudy, kdy, odkud,

dokavad, a pod. Kde není zájmena ani příslovky takové, tam vždy položití sluší částici **-li**, která se buď k časoslovu, příslovce anebo k jmenu podstatnému neb přídavnému, nebo k zájmenu připíná: Věděl-li jsi o mém příští? Nespatřili-li jste nic podivného? Lze-li orati pole bez pluhu? Sluší-li více poslouchati Boha než lidí? Daleko-li z Evropy do Ameriky? Veliký-li jest objem Austrálie? Krásný-li jest šat, kterým se odívají knížata? Zahradou-li půjdeme či po mezi? Tvá-li jest tato kniha? Kniha-li tato jest tvá? Tato-li kniha jest tvá? Jest-li tvá tato kniha?

Zpřeměňujte věty, tuto položené, na způsob poslední z nich: Tvá-li jest kniha tato?

Úloha. Napište z čítanky šestero tázacích vět.

4. *Rozkazovací*, když někomu něco rozkazujeme, vyhrožujeme, anebo když někoho prosíme neb napomínáme; k. p. Jene, *zůstaň* mým přítelem! Děti, *buďte* pilny a poslušny! Otec řekl k dětem: *Vstaňte, ustrojte se a pojďte* se mnou! *Vstávejme* časně ráno a *poslouchejme*, kterak ptactvo oslavuje dobrotu Boží.

Úloha. Vypište z čítanky šestero vět, v kterých se výrokem něco poroučí nebo zapovídá.

5. *Žádací*, když pravíme, že si přejeme, aby něco bylo, aby se něco dělo; k. p. *Kéžby bylo* jaro! Jen *kdyby* už otec *přišel*

Úloha. Vypište z čítanky šestero vět, v kterých se výrokem žádá, aby se něco dělo.

6. *Vymiňovací*, když pravíme, že něco jen pod jistou výminkou jest anebo se děje; k. p.

Kdyby nebylo světla, nemohli bychom viděti. Nebude-li pršet, všecko poschne.

Úloha. Vypíšte z čítanky šestero vět, kde se podmínka nějaká vyslovuje.

Podle způsobu výroku rozeznáváme věty *kladné, záporné, tázaci, rozkazovací, žádaci a vymíňovací.*

Části řeči.

§ 22. Slova jsou srozumitelné části řeči. Podle toho, co každé slovo znamená, máme v našem jazyku devatero částí řeči:

1. *Jména podstatná* jsou slova, kterými osoby neb věci jmeňujeme; k. p.: anděl, člověk, otec, dítě, živočich, pták, rostlina, javor, kámen, dům, stůl, ctnost, pilnost, pýcha, pokora.

2. *Zájmena* jsou slova, kterých užíváme místo jmen podstatných, abychom těchto nemusili opakovati; jsou tato: já, ty, on, my, vy, oni, se, můj, tvůj, svůj, jeho, náš, váš, jejich; ten, onen, takový; který, jenž, kdo, co; někdo, nikdo, něco, nic.

3. *Jména přídavná* jsou slova, kterými se vlastnosti osob a věcí znamenají dle jich podoby, barvy, rozměru anebo dle jich povahy; k. p. strom *štíhlý*, růže *červená*, věž *vysoká*, *sladké* jádro, *dobrý* člověk, *plachý* zajíc, holub *divoký*.

Jména přídavnými označujeme také, komu co náleží, od koho aneb odkud co pochází; jako: klobouk *bratrův*, sestřin *šátek*, *liščí* srst, dřevo *sosnové*, *luční* tráva, den *jarní*.

4. *Cislovkami* znamená se určité anebo neurčité množství věci; k. p. *jeden* měsíc, *druhý* rok, *dvoje* dvěře, *trojnásobná* nit, *několik* stromů, *málo* ovoce.

5. *Časoslova* čili *slovesa* jsou slova, kterými znamenáme, že podmět jest, že něco činí anebo že se s ním něco děje.

Časoslovo, kterým se znamená, že podmět jest, máme jen jedno, totiž: *býti*. Ostatními časoslovy naznačuje se jistá činnost nebo trpnost podmětu, totiž: *ležeti*, *seděti*, *státi*, *spáti*; *nésti*, *píti*, *hrnouti*, *mluviti*, *hleděti*, *snáseti*, *volati*, *pracovati*.

6. *Předložkami* vyjadřuje se zvláštní postavení čili zvláštní poměr jedné osoby neb věci ke druhé; k. p. *Kniha* jest otevřena *na* stole, *bývá* schována *ve* stole, *spadla* *pod* stůl, *leží* *pod* stolem, *u* stolu anebo *za* stolem. *Lampa* visí *nad* stolem.

7. *Příslovky* jsou slova, kterými se znamená kdy, kde, kam, odkud, kudy, proč anebo jak se co děje. Naznačuje se jimi čas, místo anebo způsob činnosti; k. p. *Dnes* bouří, *včera* slunce svítlo. *Není tu* bratra. *Pište pěkně*. *Přišli jsme pěšky*. *Slušně* se chovejte! *Slunce-li* zapadlo?

8. *Spojky* jsou slovece, kterými se spojují buď jednotlivá slova anebo jednotlivé věty; k. p. *Nebe* a *země* pominou. *Kůň* jest *silný* i *rychlý*. *Můžete* kreslit *nebo* psát. *Učitel* se *táže*, a *žák* *odpovídá*. *Nejí*, *aniž* *pije*.

9. *Citoslovce* jsou slova, kterými buď *radost*, *holesť* nebo *žalost* a *podívení* na jevo dáváme;

k. p. *Aj*, jak nebe jest krásné! *Ach*, jak to bolí! *Hle*, všecko se zelená. *Pst*, nechej toho! *Ha*, co to?

Sem náležeji též slova, kterými nápodobujeme zvuky, v přírodě se ozývající; k. p. *Žába dělá kuňk!* *Hodíme-li kámen do vody, udělá to žblunk!*

§ 23. Z těchto částí řeči některé se v mluvení všelijak přeměňují čili *ohýbají*, jiné pak vždy bez proměny zůstávají. Onyno jmenujeme *ohybnými* tyto *neohybnými*. Ohybnými jsou jména podstatná i přídavná, zájmena, číslovky a časoslova: neohybnými předložky, příslovky, spojky a citoslovce.

Ohýbání při podstatných, přídavných, zájmenech a číslovkách slove *skloňování*, při časoslovech *časování*.

Ohýbání děje se vůbec *příponami*, ježto se ku *kmenu* slova přibírají. Ve slově *přírod-a*, *-y*, *-ě* atd. je k. p. *přírod* kmenem (složený z předpony *při* a z kořene *rod*), *-a*, *-y*, *-ě* atd. jsou přípony. Srov. § 12. a 13.

I. Jména podstatná.

§ 24. Jména podstatná dělí se na jména *vlastní*, na jména *obecná* a na jména *odtažitá*.

Jména vlastní jsou zvláštní jména jednotlivých osob, rodin a národů aneb zvláštní jména jednotlivých věcí. *Vlastní jména* piší se velkým písmenem; k. p. *Kníže Bořivoj*, vrátiv se co

křesťan z *Moravy do Cech*, založil první křesťanský chrám na *Levém Hradci*. *Jaroslav ze Slivna*, z rodu *Šternberkův*, porazil *Tatary*. *Čechové a Moravané* jednoduše mluví jazykem.)

Přídavná jména, jenž od vlastních jmen jsou odvozena, podle pravidla piší se velikými písmeny. *Výjimkou* piší se toliko přídavná od jmen *národův* a *zemí* pocházející písmeny malými. K. př. *Vojska česká, polská a uherská* od nejstarších dob užívala *bubnův*. Doly *Kutnohorské* za starodávna daleko na stříbro byly bohatší, nežli jsou nyní *Příbramské*.

Jména měsícův a svátků piší se též malým písmenem: Nejlahodnějším měsícem bývá *květen*. Jak mile pominou *vánoce* a *nový rok*, hnedky dne přibývati počíná.

Úloha. Vypište z článku 29., anebo z některého jiného věty, ve kterých jsou vlastní jména.

Úloha. Napište jména vesnic, potoků, rybníků, lesů a vrchů, ježto jsou v okolí vašeho rodiště.

§ 25. *Jména obecnými* znamenají se osoby a věci dle toho, kdo neb co vůbec jsou; k. p. *Lidé žijí ve všech dílech světa. V městech* bydlí *řemeslníci, obchodníci a umělci*; ve *vesnicích* žijí *rolníci i řemeslníci*. *Kapr a štika* jsou *ryby*. *Potoky* tekou do *řek*. *Planety* otáčejí se okolo *slánc*. *Stromy a křoviny* mají *dřevnatý peň*.

Úloha. Jmenujte řemeslníky, kteří dělají naše obydlí, a kteří náš oděv.

Úloha. Napište jména některých stromů, křů a květin, které rostou v našich zahradách a v našich lesích, i jmenujte ryby v našich vodách.

§ 26. Některá obecné jména znamenají jisté hmoty, ze kterých se něco dělá, nebo dělání může; taková jména hmot slovou jména hmotná; k. p. Ze lnu, z konopi, z vlny, z bavlny a z hedvábi dělají se rozličné tkaniny. Železo jest kov nejužitečnější, zlato kov nejvzácnější. Cukr vyvaňuje se ze sladké šťávy některých rostlin. Starci vino jest mlékem, mladíkovi mléko vinem. Voda jest nápoj nejzdravější.

Úloha. Vypište z článků 95. a sld. několik vět, ve kterých jsou jména hmotná.

Úloha. Jmenujte některé tkaniny, a povězte, co se z nich dělá.

§ 27. Některými jmény obecnými naznačuje se množství věcí stejného způsobu; jména taková slovou souborná; k. p. Z proutí pletou se koše. Žito, pšenice, ječmen a oves jsou obilí. Nádobí železné jest pevné. Všechny hory dohromady činí horstvo. Sněhem pokryto jest osení.

Úloha. Jak se mohou pojmenovati jedním slovem všechny stromy, kře, kameny, listy, kořeny, vrby, olše, ořechy, péra; — jak všickni páni, rytíři, měšťané, občané, jezdec, vojáci?

§ 28. Znamená-li se jménem podstatným nějaká vlastnost nebo činnost některé osoby neb věci, tak jako by vlastnost neb činnost ta byla věcí samostatnou, tehdy jméno takové slove odtažitě; k. p. Zdvořilost sluší dětem. Nebesa vypravují slávu Boží. Čistota jest dítek ozdoba. Člověk má rozum a svobodnou vůli. Nepravost zahaluje se často do roucha ctnosti.

Úloha. Ve kterých větách v 11. článku jsou jména odtažitá?

Úloha. Jak můžeme jmenovati vlastnosti člověka pilného, pozorného, poslušného, zdvořilého, vlíd-
ného, ústupného, snášlivého, ochotného, štědrého?

Rod jmen podstatných.

§ 29. Rod podstatných jmen jest trojí, totiž: *mužský, ženský a střední.*

§ 30. Podstatná jména rodu *mužského* zastupována bývají zájmenem *on*, jména rodu *žen-
ského* zájmenem *ona*, a jména rodu *středního*
zájmenem *ono*; k. p. *Had* se plazí. *Strom*
roste. *Liška* bydlí v doupatěch. *Růže* a *fiala*
libě voní. *Zvíře* může se samovolně pohybovati.
Oko Páně všude nás vidí.

Úloha. Vypište z článku 72. všecka podstatná jména, a rozdělte je dle jejich rodu.

§ 31. Rod jmen podstatných často poznati lze ze zakončení slova.

Všecka jména podstatná, která se končí tvrdou souhláskou, jsou rodu mužského; jako: **druh, pstruh, hoch, vrch, rak, mák, výr, sýr, had, žalud, havran, kámen, kohout, prut.**

Některá jména rodu mužského končí se obojetnou nebo měkkou souhláskou; k nim druží se jména osob mužských, samohláskou *e* nebo *a* zakončená; jako:

holub, houf, učitel, sup, les, krov, bez;
strýc, bič, sled, olej, keř, koš, muž;
vévoda, radda, starosta, vozka;
soudce, vládce, vůdce, strážce.

Úloha. Vypište z článku 54. podstatná jména rodu mužského, a rozdělte je dle jejich koncovek.

§ 32. Jména podstatná, která vycházejí na **a**, jsou vůbec rodu ženského; jako: dcera, sestra, husa, straka, ruka, hlava, tráva, mísa, roura.

Mnohá jména ženská končí se také obojetnou nebo měkkou souhláskou, a některá samohláskou **e** nebo **í**; jako: hloub, koudel, step, ves, hráz, klec, křeč, myš, chvoj, tvář; — duše, vůně, silnice; — paní.

Úloha. Vypište z článku 94. jména ženského rodu, a rozdělte je dle jich koncovek.

§ 33. Všecka podstatná jména, která vycházejí na **o**, jsou rodu středního, jako: oko, olovo, dřevo, hrdlo, prkno, sedlo, víko.

Některá jména rodu středního vycházejí také na **e** nebo na **í**, jako: zvíře, jehně, lviče, ptáče, poupě, pole, chošť; psaní, příkázání, osení, proutí, křoví, stromoví.

Úloha. Napište po šesti jmenech rodu středního a oddělte je dle jich koncovek.

§ 34. Podstatná jména rozdělujeme na jména *životná* a na jména *neživotná*; k. p.

pták, jelen, srnec, skřivan, kapr, pes — znamenají bytosti živé;

hák, brslen, hrnec, tulipán, dvůr, les — znamenají věci neživé.

Rozdílů tohoto zvláště při jmenech rodu mužského bedlivě šetřiti sluší.

Úloha. Vypište z čítanky 10 mužských jmen, která znamenají bytosť živou, a 10 jmen, která znamenají věc.

Číslo podstatných jmen.

§ 35. Číslo podstatných jmen jest dvoji:

1. *Jednotné*, když se jmenem podstatným znamená jen jedna osoba nebo jen jedna věc; k. p. *Holub* hbitě lítá. *Vlaštovka* dělá si *hnízdo* úhledné. *Les* se zelená. *Mračno* se černá.

2. *Množné*, když se jménem podstatným znamená více osob nebo více věcí; k. p. *Holubi* hbitě létají. *Vlaštovky* dělají si *hnízda* úhledná. *Lesy* se zelenají. *Mračna* se černají.

§ 36. Znamená-li se podstatným jménem dvě věci, říkáme, že podstatné to jest *číslo dvojného*; čísla toho se užívá nyní jen při slovech: oči, uši, ruce, dvě stě, atd.

Úloha. Napište, která podstatná jména v článku 92. jsou v čísle jednotném, a která v množném.

Tvoření množného čísla u podstatných jmen širokého zakončení.

§ 37. Podstatná jména rodu mužského, jsou-li životná, mají v množném čísle úzké *i*; jsou-li jednoslabiká, aneb ukončená příponami *ek*, *ec*, neb *a* — dostávají příponu *ové*.

24

Tvrde souhlásky **h, ch, k, r** mění se před **i** v měkké **z, š, c, ř**; k. p. **Pstruzi** žijí ve vodách pramenitých. **Jinoši** poslouchati mají rady moudrých. **Draví ptáci** živí se masem jiných zvířat. **Bobři** staví boudy u břehů řek a jezer. **Havrani** mají zobák kuželovitý. **Plazi** a obojživelníci mají krev studenou. **Velbloudi** nosí břemena. **Arabové** chovají nejpěknější koně na poušti. **Řekové** uměním nad jiné národy vynikali. **Předkové** naši zaměstnávali se orbou. **Soudcové** soudí po zákoně. **Vévodové** vyššího jsou důstojenství nežli knížata.

Úloha. Přepište věty předcházející v číslo jednotné, a koncovky podstatných jmen podtrhněte.

(*Úloha.* Z následujících časoslov utvořte jména podstatná s příponou **ce**, a napište je také v čísle množném, jako: souditi — soudce — soudcové; voditi — vůdce — vůdcové; strojití, obhajiti, zraditi, zhubiti, spraviti, škoditi, tvořiti, ochrániti, obrániti.)

§ 38. Podstatná jména, ježto ze jmen míst a krajin utvořena jsou příponou **an**, aneb z časoslov příponou **el**, v množném čísle přibírají **é**,

jako:

Praha	—	Pražan	—	Pražané
Morava	—	Moravan	—	Moravané
obec	—	občan	—	občané
kázati	—	kazatel	—	kazatelé
hlásati	—	hlasatel	—	hlasatelé
sbirati	—	sběratel	—	sběratelé.

Také říkáme a píšeme též: andělé, sousedé, židé, hosté, lidé, apoštolé.

Úloha. Utvořte z následujících slov jména podstatná příponou **an**, a napište je také v čísle množ-

ném: město, vesnice, kraj, hora, důl, venkov, Videaň, Hradec, Olomouc, Písek, Řím, Rakousy, Prusy.

Úloha. Utvořte z časoslov podstatná jména s příponou *el*, a napište je také v čísle množném: věřiti, vychovati, učiti, rušiti, kárati, vyznávati, obývati, spisovati, stavěti, vysvoboditi, přechovati, posílati, trestati.

§ 39. Podstatná jména mužská i neživotná, která se končí tvrdou neb obojetnou souhláskou, a jména ženská, ježto vycházejí na *a*, v množném čísle mají *y*; k. p. **Stromy** a **křoviny** mají peň dřevnatý. **Hřiby**, **klouzky** a **pečárky** jsou houby jedlé. **Kachny**, **lysky** a **potápky** žijí na rybnících. **Duby** a **lípy** jsou stromy košaté.

Úloha. Napište v množném čísle jména stromů, křů, zelin a hub, jejichž jména jsou buď rodu mužského ukončená tvrdou neb obojetnou souhláskou, aneb rodu ženského ukončená samohláskou *a*.

§ 40. Podstatná jména středního rodu, vycházející na *o*, v čísle množném přibírají *a*; k. p. **Města** a **vesnice** odedávna zakládaly se při vodách. **Slova** jsou srozumitelné části řeči. **Křídla** jsou ptákům k létání.

Úloha. Napište následující věty v čísle množném: **Jablko** míšenské má chuť výbornou. **Kolo** mlýnské žene se vodou. **Stéblo** žlutne, když **zrno** v klase dozrává. Nejedno **jezero** ani přítoku ani odtoku nemá. **Bradlo** jmenuje se úskalí pod hladinou mořskou.

Některá podstatná jména jsou bez čísla množného:

- a) jména vlastní, jako: Vltava, Říp, Hana, Hostýn, Praha;
- b) jména látek, jako: zlato, krev, plst, vlna, hlina, sláma;
- c) jména souborná, jako: osení, křoví, kamení, vodstvo;
- d) jména odtažitá, jako: pilnost, pokora, pýcha, lakomství.

Některých jmen užívá se toliko v čísle množném: kamna, vrata, dvěře, housle, plíe, játra, kloště, vánoce, volikonoce, kvasnice, brány, podávky, výtrasky, necky, varhany atd.

Pády jmen podstatných.

§ 41. Podstatná jména proměňují se rozličně dle toho, co se jimi znamená ve spojení s jinými slovy ve větách. Proměny takové dějí se připojováním jistých přípon ku kmenu slova, i nazývají se pády. K. p. *Člověk* jest tvor *Boží*. *Bůh* vládne osudem každého *člověka*. *Bůh* dal *člověku* duši nesmrtelnou. *Člověka* počestného každý miluje. *Člověče*, přičiň se, a *Bůh* ti požehná. *O* žádném *člověku* zle mluviti z úmysla nemáme. *Zacházíš-li* s *člověkem* dobrým, sám dobrým budeš.

§ 42. V jazyku českém rozeznáváme sedmero pádů:

Pádem prvním se osoba neb věc prostě jmenuje. Pád tento stává ve větě po otázce *kdo?* neb *co?* k. p. *Orel* jest dravý *pták*. *Lipa* jest *strom* listnatý. *Snih* jest bílý. *Hvězda* se leskne. *Vyšehrad* býval sídlem knížat českých. *Horské krajiny* poskytují pěkného pohledu.

Úloha. Vypíšte z čítanky 6 vět, a podtrhněte v nich jména podstatná prvního pádu.

Úloha. Jmenujte některé živočichy nebo rostliny, a napište o nich, co jsou, jací neb jaké jsou, neb co činí.

§ 43. *Druhým pádem* znamená se osoba nebo věc po otázkách *čí?* *koho?* *čeho?* *odkud?*

k. p. Dobré jméno *rodiců* jest nejlepším dědictvím *dítek*. Med a vosk jsou výrobky *včel*. K přestování *chmele* hodi se výborně půda naplavená. Okrasa *jelena* jsou větevnaté parohy. Lakomec bojí se *smrti*. Dravá zvěř štítí se *tidi*. Děti nasbíraly *hub* a natrhaly *jahod*. Snop *pšenice* těžší jest nežli snop *žita*. Čistá voda *vůně* ani *chuti* nemá. Domy se stavějí ze *dříví*, z *kamene* a z *cihel*. Z *hor* prýští se potoky.

Úloha. Vypište z čítanky 10 vět, v kterých jest jméno podstatné druhého pádu.

§ 44. *Třetím pádem* uvádějí se jména osob neb věci, které ve větě stojí po otázce *komu? čemu?* k. p. Člověk k *tváři*, Bůh k *srdci* hledí. Bůh přikázal *Jonášovi*, aby šel do Ninive. Absolon protivil se *otci* svému *Davidovi*. Rozpuk a kozipysk podobají se k *petrželí*. Již z mládí zvykali máme *práci*. Leckterý hmyz *lidem* i *zvířatům* je obtížný. Tuhé mrazy škodivají *stromům* i *oseni*.

Úloha. Vypište z čítanky 10 vět, v kterých jména podstatná stojí ve třetím pádu.

§ 45. *Čtvrtým pádem* jmenuje se osoba neb věc, která stojí ve větě po otázce *koho?* neb *co?* k. p. Zlé svědomí stihá *bezbožníka* na všech jeho cestách. Chlapec nezbedný brává *konec* nešťastný. Ruka *ruku* umývá, noha *nohu* podpírá. Hříšná radost plodí *žalost*. Člověk pěstuje *stromy* a za *odměnu* svého namáhání bere od nich *ovoce*. Ptactvo hubí *housenky*. Ryby na

28
těle mají *šupiny*. Země otáčí se za 24 hodin jednou o svou *osu*.

Úloha. Napište z čítanky 10 vět, ve kterých jména podstatná stojí ve čtvrtém pádu.

§ 46. *Pátým pádem* jmenujeme osobu, ku které promlouváme; k. p. *Člověče*, pomni na smrt! *Žáku*, vždy buď pilen! *Synové*, poslouchejte rodičů svých! *Milý bratře*, navštiv nás! *Dítky*, těšte se, otec přichází! *Divky*, buďte úslužny! Co Tobě dám, ó *Bože můj*, za nesmírné milosti Tvoje? *Hospodine*, pomiluj nás! *Pane*, smiluj se nad námi! *Lenochu*, jdi k mravenci, a uč se pracovitosti!

Úloha. K následujícím osobám promluvte tak, abyste ukázali, že chcete, aby dívky pletly, dítě poslouchalo, řemeslník pracoval, zahradník stromy pěstoval, orač oral, bratr bratru pomáhal, vojin vlasti bránil, zajíc stromům neškodil, kočka sobě myši hleděla, slavík zpíval. — Po vyzvání osoby nebo věci napište čárku, a na konci věty výkřičník.

§ 47. *Šestým pádem* oznamujeme *kde?* nebo *kdy?* se něco děje; k. p. Na *trní* vyrůstá růže. Při *potocích* roste vrba. Trn v *noze*, myš v *stoze*, kde to přebývá, tu dobře nebývá. V *koutě* tmavém, v *trávě* prosté nejraději se fialka ukrývá. — Při *východu* slunce probouzí se vše stvoření. V *zimě* řeky zamrzly bývají. O *vánocích* bývají dny nejkratší. Po *účinku* zlá rada.

Úloha. Vypište z čítanky 10 vět s podstatnými jmény v pádu šestém.

§ 48. *Sedmým pádem* znamenáme *kým* kdo jest, *čím* co jest, anebo jmenujeme osoby, s kterými zacházíme, anebo věci, kterými něco děláme; k. p. Svatý Vojtěch byl druhým *biskupem* v Praze. Spytihněv *ochráncem* byl vdovám a sirotkům. Mnohý byl *bohatcem* a učiněn jest *žebřákem*. Děti se ustrojily a chvátaly s *otcem* na blízký pahorek. S *Bohem* dílo počínám, s *Bohem* dílo dokonám. Ezau smířil se s *Jakubem*. Pracujme vždy s *chutí* a s *mysli i tváří* veselou. Oráč oře *pluhem* a vláčí *branami*. Kůň brání se *kopytem*. Listí chvěje se *větrém*. Rostliny vadnou *suchem*. Oblaky naplněny jsou *vodou*.

Úloha. Vyhledejte v čítance věty, v kterých podstatné jest v pádu sedmém.

Skloňování podstatných jmen.

§ 49. Provedeme-li slovo všemi sedmi pády čísla jednotného i množného, říkáme, že je *skloňujeme* (§ 23).

Podstatná jména skloňují se dle toho, jakého jsou zakončení, totiž dvojím způsobem: *širokým a úzkým*.

Skloňování podstatných jmen širokého zakončení.

§ 50. Širokým způsobem skloňují se jména podstatná mužská, ukončená *tvrdou neb obojetnou souhláskou*, pak jména ženská vycházející na *a*, a jména střední na *o* podle následujících vzorů:

Jednotné číslo.

Mužský rod.		Ženský rod. Středni rod.	
holub	dub	hlava	slovo
holuba	dubu	hlavy	slova
holubu, ovi	dubu	hlavě	slovu
holuba	dub	hlavn	slovo
holube!	dube!	hlavo!	slovo!
holubě, ovi	dubě	hlavě	slově, u
holubem	dubem	hlavou	slovem.

Množné číslo.

holubi	duby	hlavy	slova
holubů, ův	dubů, ův	hlav	slov
holubům	dubům	hlavám	slovům
holuby	duby	hlavy	slova
holubi	duby	hlavy	slova
holubích, ech	dubích, ech	hlavách	slovích, ech
holuby	duby	hlavami	slovy.

Pozorujte, v čem se spolu srovnávají pády u vzorů *holub, dub* a *slovo*, i v čem se od sebe rozeznávají a pamatujte sobě toto:

1. Při mužských životných v jednotném čísle čtvrtý pád jest jako druhý, při neživotných jako první.

2. Některá jména neživotná, která jdou podle *dub*, v druhém pádu jednotného čísla přibírají *u*, totiž:

a) Jména vlastní, jako: Beroun — Berouna, Mělník — Mělníka, Bláník — Bláníka, Přerov — Přerova, Zábřeh — Zábřeha.

b) Jména měsícův na *u* nebo na *r*, jako: prvního ledna, druhého května, pátého února.

c) Jiná slova: ohléb — chleba, sklep — sklepa, dvůr — dvora atd.

3. Po *h, ch, k* jména mužská v 5. pádu jednotného čísla obyčejně, v 6. pádu vždycky mají *u*; k. p.

vrah — zlý vrahu! mluvím o vrahu;

hoch — pilný hochu! mluví se o pilném hochu;

člověk — dobrý člověče! o dobrém člověku.

4. Jména svatých v 6. pádu jednotného čísla mají **e** nebo **ě**, když jimi svátky znamenáme; k. p. O sv. Havle, o sv. Janě. Mluvíme-li však o svatých co o osobách, neodchylují se jména jejich od vzoru: Kněz kázal o sv. Petru č. o sv. Petrovi.

5. Pátý pád čísla množného při jmenech mužských roven jest prvnímu; sedmý roven čtvrtému; k. p.

hoši jsou pilní — hoši, buďte pilní!

synové poslouchají — synové, poslouchejte!

chytáme motýly — honíme se za motýly.

6. Jména mužská, zvláště na **d, n, t**, střední na **do, no, to** v 6. pádu množného čísla mají **ech** místo **ích**; k. p. na hradech, v těch dnech, při plotech, v hnízdech, o zvonech, o jmenech. Také se říká o jablkách, na bedrách, na víčkách.

Srovnajte vzor *hlava* se vzorem *dub* v čísle množném a pamatujte sobě toto:

1. Jména, která jdou podle *dub* a podle *hlava* mají v 1., 4., 5. pádu čísla množného **y**.

2. Přípona **ami** jmen ženských sedmého pádu množného čísla má vždy úzké **i**, jako: pilami, lukami, květinami.

3. Dvouslabičná jména ženská podle *hlava* zkracují základní slabiku, když slovo nemá žádné přípony, anebo když přípona je dlouhá nebo víceslabičná, jako: brána, bran, branám, branách, branami, branou; louka, luk, lukám, lukách, lukami, lukou; míra, měř, měřám, měrami, měrou.

4. Jména mužských osob, která se spravují vzorem *hlava*, v 3. a 6. pádu přibírají příponu **ovi**, k. p. pan Kavka, panu Kavkovi.

Úloha. Skloňte některá z těchto slov dle předcházejících vzorů: had, kos, kapr, pták, lenoch, koželuh; hlas, kořen, brk, kmen; tráva, houba, zahrada; stéblo, okno, zrcadlo, hnízdo. Užijte k tomu následujícího způsobu: *Bříza* jest strom štíhlý. *Kůra* staré *břízy* bývá bílá. Lehká *půda bříze* svědčí. Kolář olupuje *břízu*. *Břízo* štíhlá, jak jsi *pěkná*! Na *bříze* pláče se hnízdi. Vítr *břízou* klátí.

Úloha. Napište tyto věty v množném čísle: Hoch chytá motýla. Páv má lesklé peří, čáp vysoké

nohy, lev velikou sílu, bažant chutné maso. Rybář dobře zná pstruha, kapra, mňika, lososa i štika. Ptáčník léčí na kosa, na hýla, na drozda, na strnada; myslivec stopuje jelena a daňka. Matka chválí pilného syna a pořádnou dceru. Liška slídí po ptáku. Pták lapá mouchu, včelu, vosu, motýla, komára, housenku a červa. V lese roste javor, dub, buk, bříza, habr. Učitel bývá ve škole, kněz v kostele, plavec na vodě, rybář u řeky, zrno v klasě, jádro v ořechu, žába v kalužině. Voják se brání puškou a bodákem. Švec píchá šídlem. Rolník seče kosou.

Skloňování podstatných jmen úzkého zakončení.

§ 51. Úzkým způsobem skloňují se:

1. jména mužská na úzkou souhlásku neb na e;
2. jména ženská na úzkou nebo na obojetnou souhlásku neb na e;
3. jména střední, která vycházejí na e nebo na í.

Jednotné číslo.

<i>Mužský rod.</i>		<i>Ženský rod.</i>		<i>Střední rod.</i>		
muž	meč	země	věc	kníže	moře	psaní
muže	meče	země	věci	knížete	moře	psaní
muži, ovi	meči	země	věci	knížeti	moři	psaní
muže	meč	země	věc	kníže	moře	psaní
muži	meči	země	věci	kníže	moře	psaní
muži, ovi	meči	země	věci	knížeti	moři	psaní
mužem	mečem	země	věci	knížetem	mořem	psáním,

Množné číslo.

muži	moře	země	věci	knížata	moře	psaní
mužů, úv	moří, úv	zemí	věcí	knížat	moří	psaní
mužům	mořím	zemím	věcem	knížatům	mořím	psaním
muže	moře	země	věci	knížata	moře	psaní
muži	moře	země	věci	knížata	moře	psaní
mužích	mořích	zemích	věcích	knížatech	mořích	psaních
muži	moři	zeměmi	věcmi	knížaty	moři	psaními.

Vzory úzkého zakončení mezi sebou vespolek přirovnějte a toto sobě pamatujte:

1. Podle vzoru *muš* a *meč* skloňují se v jednotném čísle také některá jména na **l** nebo na **n** a na **t**; jako: učitel, učitel-**e**, kašel, kašl-**e**, ječmen, ječmen-**e**, loket, lokt-**e**.

2. Jména vycházející na **ee** mají 5. pád jako první; ta, která vycházejí na **ee**, dostávají **ěe**; k. p. přísný soudce! mocný tvůrce! dobrý otče! milý ohlapče!

3. Slovo *přítel* v množném čísle má *přátelé*, ve 2. pádu *přátel*, ostatně se skloňuje podle *holub*.

4. Slovo *peniz*, když se mluví o kusech jednotlivých, skloňuje se v množném čísle takto: peníze, penízů, penízům, peníze, penízích, penízi; když se mluví o sumách, tehdy má ve 2. pádu peněz, ve 3. penězům, v 6. penězích, v 7. penězi.

5. Podle vzoru *věc* skloňují se také některá jména ženská, která se končí obojetnou souhláskou, ač mají-li v 2. pádu **i**, jako: hloub, otep, sůl, ves, haluz; která mají ve 2. pádu **ě**, skloňují se dle *semě*, krom ve 4. pádu, jenž roven jest prvnímu.

Osadní jména: Čáslav, Chrudim, Příbram atd. mají 2. pád na **ě**: Čáslavě, Chrudimě, Příbramě. Sic jinak skloňují se dle vzoru *věc*.

6. Slovo *dítě* se v množném čísle skloňuje podle vzoru *věc*; *lidé* má ve 4. pádu *lidi*, v ostatních pádech řídí se též dle vzoru *věc*.

§ 52. Skloňování podstatných v dvojném čísle nyní jen kusé jest, jelikož se jen některých přípon dvojných, sic jinak vůbec množných užívá.

Podstatná jména: *oko*, *ucho*, *ruka*, *noha*, *rameno*, *koleno* — skloňují se takto:

očí	uší	ruce	nohy	ramena	kolena
očí	uší	rukou	nohou	ramenou	kolenou
očíma	ušíma	rukám	nohám	ramenám	kolenám
očí	uší	ruce	nohy	ramena	kolena
očí	uší	ruce	nohy	ramena	kolena
očích	uších	rukou	nohou	ramenou	kolenou
očíma	ušíma	rukama	nohama	ramenoma	kolenoma

Chybný jest 3. pád na **oun**: rukoum, nohoum atd. místo pravidelných tvarův: rukama, nohama, kolenoma atd., které však nyní jsou zastaraly, ustoupivše tvarům množným: rukám, kolenům atd.

Úloha. Skloňujte dle předcházejících vzorů některá z těchto slov: címař, zajíc, vrabec, obyvatel; mič, kraj, věnec; záře, růže, hráz, postel, jabloň; smrt, vlast, myš, pec, řeč; jehně, kachně, ssele, ptáče, poupě, srdce, lože, Labe, strniště; znamení, křoví; k. p. Každá *nemoc* má svou příčinu. Příčiny *nemoci* bývají rozličné. Proti *nemoci* užíváme léků. Lékař nejprvé musí *nemoc* poznati. *Nemoci*, jak jsi trapná! V *nemoci* buď trpělivý. Tělo *nemoci* chřadne.

Úloha. Napište následující věty v čísle množném: Hráč mrhá čas i peníze. Chlapec hraje míčem. Vrabec škodí v stodole i v zahradě, zajíc na poli. Tvář vaše vždy buď čistá. Mnohý člověk z lázně do lázně chodí, by nabyl zdraví. Ctnostný člověk u Boha dojde odměny. Poupě rozkvétá, rozkvetlá růže opadává. Dřevoři skáceli jedli i borovici. Nevěříme ani lháři ani pochlebníku. Neubližujte zvířeti. Matka pečuje o dítě své. Někteří ptáci přebývají při domě nebo v zahradě, jiní na poli nebo v lese.

II. Zájmena osobná.

§ 53. Slova, která se kladou na místě jmen osob, slovou *zájmena osobná*; k. p. *Já a ty* jsme spolužáci. *My i vy* bydlíme v jedné ulici. *Pomoz bližnímu, i on pomůže tobě.* Duše

naše neumře, *ona* bude žiti na věky. Neubližuj zvířeti, *ono* cítí bolest jako *ty*.

§ 54. Že osobným zájmenem *troji osobu* znamenáme, řečeno již v § 19.

K osobným zájmenům počítá se také *zvrátne* zájmeno *se*, které ukazuje, že činnost podmětu k němu se zase navrácí; k. p. vidím *se*, slyším *se*, třesu *se*, hovím *si*.

§ 55. Zájmena osobná vyslovujeme v řeči jen tenkrát, když mluvíme s důrazem; pakli mluvíme prostě, zamlčujeme je; k. p. *My* pracujeme, co *vy* zahálíte. Dnes nepracujeme, ale odpočíváme.

§ 56. K osobám dospělým promlouváme druhou osobou čísla množného; k. p. *Vy* jste mým dobrodincem. Kdy jste, pane, vyšli na procházku? Prosim vás, abyste mně byli nápomocen. — Ze zdvořilosti užíváme místo zájmena *Vy* podstatného jména *Vašnost*, které zkráceno jest ze slov: *Vaše milost*; k. p. *Vašnosti* jste mým dobrodincem.

Skloňování osobných zájmen.

§ 57. Zájmen osobných užíváme ve všech pádech, rovněž jako jmen podstatných. Skloňují se takto:

Jednotné číslo.

1. osoba.	2. osoba.	3. osoba.		
já	ty	on,	ona,	ono
mne	tebe	jeho	jí	jeho
mně, mi	tobě, ti	jemu, mu	jí	jemu,
mě (mne)	tě (tebe)	jej(jeho)	ji	je
já	ty	on	ona	onomu
mně	tobě	něm	ní	něm
mnou	tebou	jím	jí	jím.

Množné číslo.

my	vy	oni	ony	ona
nás	vás		jich	
nám	vám		jim	
nás	vás		je	
my	vy	oni	ony	ona
nás	vás		nich	
námi	vámi		jimi.	

§ 58. Zvratné zájmeno takto se skloňuje: 1. pád — 2. *sebe*; 3. *sobě, si*; 4. *se, sebe*; 5. —; 6. *sobě*; 7. *sebou*.

§ 59. Třetích pádů *mně, tobě, sobě, jemu* jakož i pádův čtvrtých *mne, tebe, sebe, jeho* užíváme, když mluvíme s důrazem, anebo když stojí před nimi předložka; sic jinak klademe krátké tvary: *mi, ti, si, mu, mě, tě, se, ho*; k. p. *Mně* se líbí ta květina; *tobě-li* se nelíbí? Ta květina se *mi* líbí; líbí-li se *ti* také? *Jeho* jsem spatřil, an se obracel právě cestou v levo. Toť přítel můj; což *ho* neznáš?

§ 60. Po předložkách souhláska *j* mění se v *ň* ve slovích: *jeho, jemu, jej, jí, ji, jich, jim, je, jimi*, a proto mluvíme a píšeme: od něho, k němu, při ní, pro ni, bez nich, za ně, s nimi atd. *Proň, oň, zaň, naň* složeny jsou z předložky a ze staročeského čtvrtého pádu rodu mužského *i*: *pro-i = pro-ň, o-i = o-ň*.

Úloha. Přepište následující věty a místo zájmena osoby druhé postavte zájmena osoby první, nebo osoby třetí: Řádní lidé konají svědomitě povinnosti své; i také ty máš povinnosti. Dobří lidé budou

si tebe vážiti, ač budeš-li věrně konati, co ti uloženo, Budou tě chváliti, o tobě dobře mluviti a s tebou rádi zacházeti.

Úloha. Vyslovte následující věty tak, aby osobná zájmena zastoupena byla kteroukoli jinou osobou čísla jednotného nebo množného: V hoři a v zármutku utíkám se k Bohu; On nejlépe potěší mne. Bůh mě vidí všude, ač já Jeho viděti nemohu. Bůh ví o mně, pečuje o mě a zůstává se mnou, ať jsem kde jsem. K. p. Člověk v hoři a v zármutku utíká se k Bohu; On nejlépe potěší jeho. Bůh jej vidí všude, ač on nemůže Jeho viděti. Bůh ví o něm, pečuje oň a zůstává s ním, buď on kde buď.

Osobná zájmena, vztahující se k osobám, ku kterým list píšeme, označujeme velkým písmenem; k. p. Oznamuji *Ti* s radostí, že se bratr můj již pozdravil; on si *Tebe* přeje viděti a mluví s *Tebou*. I prosí *Tě*, abys navštívil jej. Buď zdráv!

§ 61. Zájmena: *kdosí, někdo, nikdo, leckdo, cosí, něco, nic, ledaco, kdokoli, cokoli, některý, nějaký, každý, žádný, všeliký* atd. kladou se místo jmen osob nebo věci neznámých čili neurčitých, i slovou zájmena *neurčitá*. K. p. *Kdosí* vypravoval, že se v báni na věži *ledaco* našlo, ale *nikdo* tomu nevěřil. *Co tobě koli* rodičové nařizují, toho vykonati *žádný* neotálej.

Užívání pádů ve větách.

První pád.

§ 62. První pád buďto bývá ve větě *podmětem*, anebo stává ve výroku s časoslovy: jsem, zů-

stanu, jmenuji se, slovu, říkají mi, jsem křtěn, k. p. *Andělé* jsou pouzí *duchové*. Každý *člověk* jest náš *blížní*. *Králík* jest *hlodavec*. *Zůstanu* vždy tvůj *přítel*. První *arcibiskup* pražský jmenoval se *Arnošt*. Nejvyšší *hora* v Čechách slove *Sněžka*. Nejhlubší *propast* na Moravě nazývá se *Macocha*. Mé sestře říkají *Anna*; já jsem křtěn *Ivan*.

Pakli se jménem podstatným znamená stav osoby, tehdy s tímiz časoslovy stává ve výroku 7. pád; k. p. Svatý Vojtěch byl druhým *biskupem* pražským. Můj bratr bude *vojákem*. Lev nazývá se *králem* zvířat.

Úloha. Vypište z čítanky deset vět, kde první pád stojí ve výroku s časoslovy „býti, zůstati, slouti, jmenovati se, nazývati se“.

Druhý pád.

§ 63. Druhý pád stává ve větě:

1. Při jiném podstatném jméně, a tu slove *přivlastek*; k. p. *Đábel* v ráji na sebe přijal podobu *hada*. *Světlo měsíce* a *hvězd* jasné jest; ale nehřeje. *Rozum člověka* činí pánem *země*. *Květ mladosti* jest krátký sen. *Úžitek zvířat* a *rostlin* jest rozmanitý. *Vůně fialek* a *karafiátů* jest lahodná. *Jelen* jest zvíře *postavy* štíhlé. *Hrady mraků* vystupují na obloze. *Mlynář* semlel dvě *miry žita* a *miru pšenice*. Lepší *hrst jistoty* než *pytel naděje*. *Včelař* z úlu vyřízl *plást medu*. *Dívka* vyšila *klubko nití*.

Při jmenech osob, zvířat a rostlin místo druhého pádu užíváme jmen přídavných; k. p.

Město *Davidovo* (město *David*), srst *liščí* (srst *lišky*), kůra *dubová* (kůra *dubu*). — Pakli přívlastek ten při sobě má ještě sám nějaké jiné určovací slovo, tehdy nemění se v přídavné, ale zůstává v pádu druhém: Město *David* *krále*, srst *červené* *lišky*, kůra *starého* *dubu*.

Úloha. V následujících větách místo ležatého čárky připište druhý pád podstatného jména: Zahálka jest počátek —. Naše země má podobu —. Zápach — není příjemný. Temena — bývají lesem porostlá. Obapol — leží Praha. V chrámě u sv. Víta v Praze jest památná kaple —, stříbrný náhrobek — a skvestné hrobky —. Štěpování — a pěstování — jest práce zahradníková. Rachot — oznamuje bouři. Krůpěj — se třpytí. Hlávka — bývá tvrdá. Čeho můžeme míti náruč, koš, svazek, přadeno, homoli, bochnik, krušec?

Úloha. Vypište z čítanky věty, v kterých stojí druhý pád při jiném podstatném jmeně.

2. Druhý pád stává ve větě při některých časoslovec, i slove tu *doplnek*; k. p. Řemeslníci při práci užívají *nástrojů*. Ke psaní potřebujeme *péra*, *papíru* a *inkoustu*. Každý jest povinen hájiti svého dobrého *jména*. Hříšník se bojí *trestu*. Chopte se *práce*. Varuj se zlých *tovaryšů*, a chraň se *jich* jako *hada* jedovatého. Ezau se odřekl *prvorozenství*. Strídmý člověk obyčejně požívá stálého *zdraví*. V cizině naučíme se vážit sobě *vlasti*.

Úloha. Vypište časoslova z předcházejících vět a pamatujte si ještě tato: želeti, pykati, litovati, šetřiti, lekati se, hroziti se, zmocniti se.

Úloha. Následujících vět do plůte druhým pádem Lenoch se štítí —. Kající hříšník lituje —. Opatrné dítě šetří —. Truhláři při práci užívají — —, te-saři — — a zedníci — —. Zajíc se leká —. Včela si hledí —. Vojáci se chopili —. Jestřáb se pustil za holubem a zmocnil se —.

3. Druhého pádu užíváme s časoslovy zápornými a s časoslovy, která složena jsou s předložkami *na, do, po*; k. p. Na poušti není vody. V Čechách a na Moravě není krušné soli. Proti věku není léku. Nekaz ničeho bez potřeby. Kdo doma radosti nemá, jinde jí darmo hledá. Šli jsme na houby, ale nenašli jsme jich. Neklat hrušek, až dozrají. — Ženci nažali pšenice, vazači navázali snopů. Lamači nalámali kamene. Natrhejte květin. Pocestný nemohl se nikde cesty doptati. Dělníci dokopali se vody. Havíři dobyli zlata a stříbra. Marnotratník pozbyl zdraví i statku. Žena pozdvihla hlavy.

Úloha. Casoslova v následujících větách vyslovte záporně, anebo je složte s předložkou *na*: Děvečky trhaly trávu a jetel. Dřevaři řezali špalky a štípali polena. Nádenníci kopali písek a hlinu. Děvčata trhaly květiny a vily věnce. Včely nosily med do úlu. Vážili jsme vodu. Kupec koupil kávu, cukr a koření. Přadlena předla přízi a soukala niti. Švadlena šila košile.

Úloha. Jména, která jsou tuto v závorkách, položte do druhého pádu: Kde není (žalobník), tam není (soudce). Za prokázané služby (odplata) nezádej. Neviděli jsme v zahradě ani (bratr) ani (sestra). Ve studni nebylo (voda). Nepřelegejte (džbán). Netrhejte

(listy ani květy). Navezli jsme domů (seno, jetel a otavu). Po bouři přibylo (voda). Poživejte střídme (pokrm, nápoj i zábava). Chlapec, když chybil, doprosíl se (odpuštění).

4. Druhý pád klademe s některými přídavnými jmeny; k. p. Lakomec žádostiv jest *peněz*. Pracovitý dělník hoden jest *mzdy*. Pilné dívky bedlivy jsou *práce*. Posel povědom jest *cesty*. Nemocný nebývá mocen *řeči*. Buďte pamětlivi *rady* otcovy a *napominání* matčiných. Stromy z jara byly plny *květu*. Kníže Oldřich byl *lovu* milovný. Spravedliví *radosti* nebeských účastni budou.

Úloha. Z předcházejících vět vypište přídavná jména, s kterými spojen jest druhý pád.

Úloha. Přepište následující věty a jmen v závorkách položených užíjte k doplnění přídavného jména: Mnohé dítě není hodno (láska rodičů). Nebesa plna jsou (sláva Boží). Pyšný žádostiv bývá (čest a chvála). Lench není hoden (útrpnost). Naši předkové byli milovní (orba, řemeslo a zpěv). Svatopluk, když byl blízek (smrť), napomínal synů svých k svornosti. Rodiče vám prokazují nesčíslná dobrodíní; buďte (ona) pamětlivi! Člověk nelidský prázděn jest (cít). Chovejte se tak, abyste byli hodní (pochvala)!

5. Druhý pád stává s předložkami: *bez, do, dle, podle, vedle, kromě, od, okolo, vůkol, u, ze*; k. p.

bez = Dívka *bez ctnosti* jest růže *bez vůně*. *Bez práce* nikdo není koláče.

do = Řeky vylévají se *do moře*. Odevzdejme se *do vůle* Boží.

dle, podle, vedle = Nemocný spravuje se *dle předpisu* lékařova. *Podle řeky* vede cesta. Posadte se druh *vedle* druhu.

kromě = *Kromě Boha* není Hospodina. Nemám přítele *kromě Tebe*.

od = Josef *od* svých *bratří* prodán byl do Egypta. *Od Boha* máme život i smrt.

okolo, vúkol = Naše země koluje *okolo slunce* a měsíc *okolo země*. *Vúkol města* roste víno.

z = *Z jara* vše se zelená. Uhlí kopá se *ze země*. *Ze dřeva* dělá se rozličné nářadí.

u = Na slunci teplo, *u matky* dobro. Řeka Morava *u Děvina* do Dunaje padá. Pomněnka roste *u potoků*. Rady hledej *u moudrého*. Peněz *u sebe* nemám. (O *u* místo: *v, ve* viz § 67.)

Úloha. Podstatná jména, která jsou v závorčích, připojte k předložkám: Tkaniny dělají se *z* (vlna, bavlna, len, konopí, hedvábí, lýko neb síť). Bez (světlo) nemůžeme viděti, bez (vzduch) nemůžeme slyšeti. Tělo bez (duše) jest mrtvo. *Z* Lince přiváží se sůl do (Budějovice). Zrak si kazí, kdo hledí do (světlo). Vrba a olše rostou podle (potok). Žáci se učí psáti *dle* (předpis). Vedle (kostel) stává fara. Múrky rády létají *okolo* (světlo). Světlo přichází od (slunce). Eliáš vzat byl na ohnivém voze do (nebe).

Úloha. Vypíšte *z* čítanky po dvou větách na každou předložku druhého pádu.

Třetí pád.

§ 64. Třetí pád stává ve větě:

1. S některými časoslovy, a tehdaž je doplňkem; k. p. Pohané se kořili *modlám*; my se klaníme živému *Bohu*. Odvykejte *hněvu*, *pýše* a *zahálce*, a přivykejte *mírnosti*, *pokoře* i *pracovitosti*. *Pravdomluvnému* věříme na slovo. Ve škole se učíme *mluvnici* a *pravo-
pisu*. *Nikomu* svévolně neubližujte! *Poslušný* koná ochotně, co se *jemu* koli poručí. *Bohatství* *lakomci* neprospívá. *Rád* dávej *chudým* almužnu.

Úloha. Z předcházejících příkladů vypište časoslova, kterými se řídí třetí pád, a pamatujte sobě ještě tato: cvičiti se, děkovati, hověti, rozuměti, smáti se, věřiti, žehnati atd.

Úloha. Doplňte těchto vět třetím pádem: *Bůh* pomáhá (člověk). *Žáci* odpovídají (učitel). Máme tužiti tělo své a zvykati (práce, horko, zima, žízeň, hlad). *Anděl* se ukázal ve snách (*Josef*). *Noe* vzdělal oltář (*Hospodin*). *Židé* často se dopouštěli modlářství a klaněli se (obrazy) ze dřeva nebo z kamene. *Co*koli udělíš (nuzný), *Bůh* odplatí (ty). *Střídmost* prospívá (zdraví), *nestřídmost* škodí (ono). *Ctěte* rodiče své a služte (oni), když sestárnou. U jezera byly dvě lodi, jedna patřila (*Petr* a *Ondřej*), druhá (*Jan* a *Jakub*).

2. Třetí pád stává ve větě s přídavnými jmény: dobrý, křivý, milý, milostivý, nápomocný, platný, příhodný, prospěšný, škodlivý, známý; k. p. *Nebuď* křiv žádnému *člověku*. Čím kdo lepší jest, tím *lidem* milejší. *Vzdůch* *lidem*

i *zvířatům* k dýchání jest potřebný. Některá zvířata jsou *nám* užitečná mlékem. Výpary z bahnišť a z kalužin škodlivy jsou *zdraví* lidskému. Některé plyny *plicím* škodí, ale *žaludku* jsou prospěšny. Poslouchejte rodičů, a v práci buďte *jim* nápomocni.

Úloha. Následujících přídavných jmen doplňte třetím pádem: *Bůh* milostiv jest všem (tvorové). *Cizinec* tento podoben jest mému (bratr). *Přílišné* vedro obtížno jest (lidé i zvířata). Některé hry (dětí) jsou nebezpečny. *Buďte* nápomocni svým (bližní). *Mírné* počasí příznivo jest (květ, zelina i osení). *Příteli*, navštivte nás, budete (my) vítán! *Příchod* váš milý bude také našemu (bratr). *Obět* Abelova byla příjemna (*Bůh*).

3. Třetího pádu užíváme s předložkami *k*, *proti*, *vstříc*; *k*. *p*.

k = *Bohatství* vede *k* *pyšce*, *chudoba* *k* *závistí*. *Ke* *koňům* se nepřibližujte. *Člověk* stvořen jest *ke* *práci* a ne *k* *zahálce*.

Slovy „*podobati* se, *podoben*“ řídí se buď 3. pád *prostý* anebo s předložkou *k*: *kozípysek* *podobá* se *bolehlavu* a = *k* *bolehlavu*. *Semeno* *blínové* *podobno* jest *máku* a = *k* *máku*.

vstříc = *Když* se sv. *Vojtěch* vracel do *Prahy*, šel *jemu* *vstříc* všecken lid.

proti = *Nečiň* nikdy, co jest *proti* *zákonu*. *Proti* *proudu* a *proti* *větru* *plavci* často marně se *namáhají*.

Úloha. Vypište z čítanky věty, v kterých jest 3. pád *podstatného* jména s předložkou.

Čtvrtý pád.

§ 65. Čtvrtý pád stává ve větě:

1. S přechodnými časoslovy, a tehdaž bývá doplnkem; k. p. Kazi, nejstarší dcer Krokošých, znala *léčivou moc* bylin, a uměla hojiti *holesti a neduhy lidské*. Libuše Přemysla zvolila za manžela svého. Divocí Tatarové asi před 600 sty lety pustošili *urodné krajiny* na Moravě. Slovo dělá *čest*, lhář jen v hanbě jest. Hříšná radost plodí *žalost*. Každý pták *své hnízdo* chválí. Dobré děti cti *rodiče své*.

Úloha. Napište z čítanky 10 vět, ve kterých časoslovo jest se čtvrtým pádem.

Úloha. Napište, jaké částky má na těle pták, jaké ryba; jmenujte druhy půdy, kterou vzdělává rolník; budovy, které staví zedník; nářadí, které dělá kolář atd.

2. Čtvrtý pád stává s předložkami: *mimo, ob, přes, pro, skrz*; k. p.

mimo = Votava *mimo dobré perly* chová také zlatý písek. Nebudeš mítí bohů jiných *mimo mě*.

ob = V létě se koupáváme *ob den*. Přestupný rok připadá *ob čtyry léta*.

přes = Israelité *přes rudé moře* přešli bosou nohou. Vojsko vtrhlo *přes hranice* do země. Přijsa ke plotu, skočil jsem *přeseň* (přes něj).

pro = Bůh trestá lidi *pro hříchy*. Neučíme se jen *pro školu*, ale také *pro život*. Což

bych *proň* (pro něj) nepodstoupil? *Proč* (pro co) mu nedáš oddechu?

skrz = *Skrz jednoho člověka* přišel hřích na tento svět. Blesk projel *skrze strop* do světnice. Cesta vede *skrz les*.

Místo předložky *skrz* s pádem čtvrtým, raději užíváme pádu sedmého.

Úloha. Vypište z čítanky 10 vět, v kterých jsou podstatná jména s předložkami čtvrtého pádu.

Úloha. Vyslovte sedmým pádem okolnost místa, která se v následujících větách vyjadřuje s předložkou *skrz*: Jeli jsme *skrz les*, přišli jsme *skrz bránu*, brodili jsme se *skrz vodu*, cesta se táhne *skrz údolí*, potok protéká *skrz louku*, silnice vede *skrz město*, pěšinka jde *skrz zahradu*.

Šestý pád.

§ 66. Předložkou *při* řídí se *šestý pád*; k. p. *Při smrti Ježíše Krista* zatmělo se slunce. V lese stojí stromy hustě *při sobě*. *Při kraji* řek a potoků drží se malé ryby. *Při bouři* chvěje se vše stvoření.

Předložky s dvěma pády.

§ 67. Předložkami *o*, *ve*, *na*, *po* řídí se *čtvrtý* a *šestý pád*; k. p.

o = Kdo stojí *o cizí*, přichází *o své*. Stařec podpírá se *o hůl*. Přejdeme *o den* dříve. Otec stará se *o rodinu*. *Oč* (o co) se spolu sváříte? Snadný jest smír; jen se *oň* (o něj) shodněte. —

Kristus vydal svědectví o Janovi. O sv. Janě dozrává luční tráva. Žebrák chodí o holi. Vyučování školní počíná se o druhé hodině.

*v = V*Boha doufej v zármutku svém. Důvěřovati veň (v něj) nepřestaň. David Goliáše udeřil v čelo. Uzdraven byl služebník v tu hodinu. Več (ve co) mě chceš přivesti? — Až budeme v hrobě, promění se tělo naše v prach a v popel. Pstruh žije ve vodách pramenitých. Král Ladislav zemřel v mladém věku.

Před slovy na **v** se předložka **v** mění v **u**: Páry se srážejí u vodu. Chrousti na jaře u velikém množství obletují stromy. Někdy se proměna tato děje též před **p**: u prostřed města.

na = Bláhovec jest, kdo se spoléhá jen na svou sílu. Dříví máme na celou zimu. Přejde na lenocha nouze jako běhoun, i nalehne naň (na něj) jako černý mrak. Pomysli, nač (na co) se vydáváš. Pohled na hvězdnaté nebe rozkoší naplňuje srdce naše. — Na pouti vezdejší člověka mnohé nesnáze potkávají. Moravané zachráněni byli na Hostýně. Na výsluní daří se rostliny.

po = Po dnešní den nepršelo. Vůz stál ve vodě až po nápravy. Až po pás šla mně tráva. Až po kolena jsem se zarousal. Zejtra poň (po něj) rádi pošlete. — Břečtan pne se po stromech, po skalách a po zdech. Po sněhu jezdíme na saních, po vodě na lodích. Dešťovky po dešti vylézají ze země. Ptáka poznáme po peři, blázna po řeči.

Úloha. Vypište z čítanky po dvou větách s předložkami: *o, ve, na, po* — a poznamenejte číslici pád, jenž každou tou předložkou se řídí.

§ 68. Předložkami: *mezi, nad, pod, před* řídí se *čtvrtý a sedmý pád*; k. p.

mezi = Půjdu *mezi přátely*. Řeka vniká *mezi dvě skály*. Jestřáb vrazil *mezi holuby*. — Mnohé řeky tekou *mezi skalnatými břehy*. Morava leží *mezi zemí českou a uherskou*. Ať není sváru *mezi mnou a mezi tebou*.

nad = Nikdo nevynášej se *nad jiného*, ani se *nadeň* (nad něj) méně lepším. Mraky vystupují *nad město*. — Obloha nebeská klene se *nad širým mořem i nad pevnou zemí*. *Nad každým krokem našim* bdí Hospodin. Bůh dal člověku moc *nade všemi věcmi*, které jsou na zemi.

pod = Přišel z deště *pod okap*. Jakub položil sobě kámen *pod hlavu* a usnul. Potápěči spouštějí se *pod vodu*. *Pod len* má býti země kyprá. Kdo len seje, třeba, aby *podeň* (pod něj) dobře podoral. — Pondravy tři neb čtyry léta žijí *pod zemí*. Vlaštovky dělají si hnízda *pod střechou*. Nic *pod sluncem* není dokonalého.

před = Mojžiš stoupil *před krále*, i přivedl *předeň* (před něj) i bratra svého Arona. Děti vyšly *před dům*. Nepřátelé vtrhli *před město*. — Ukryli jsme se *před deštěm*. Abraham seděl *přede dveřmi* stanu svého. Sekáči vycházejí na louku *přede dnem*. *Před časy* v Čechách, na Moravě i v Sleszku mnoho hradů stávalo.

Úloha. Pozorujte, co znamenají podstatná jména spojená s předložkami: *mezi, nad, pod, před* — po otázkách: kam, kde, nebo kdy? a vypište z čítanky po dvou větách s těmi předložkami.

Předložky se třemi pády.

§ 69. Předložkami *s* a *za* řídí se *druhý, čtvrtý* a *sedmý pád*; k. p.

s = Déšť padá *s mračen*. Raněný vojin spadl *s koně*. Bez Božího dopuštění ani vlas *s hlavy* nesejde (odkud?) — Máme mouky *s potřebu*. Nemám ani *s ousto* chleba (odkudž: sousto). Natrhali jsme *s koš ovoce* (mnoho-li?) Nejsm *s to*, abych ti pomohl. Učiním, *seč* (se co) budu. — Mnohý počal hospodařiti *s prázdnýma rukama*, ale *s příčinností* a *s důvěrou* v Boha. Kdo není spokojen *s sebou*, není spokojen *s lidmi*. Svatý Cyril *s bratrem svým Metodějem* z Bulhar přišel do Moravy. —

za = Vyšli jsme *za tmy* a *za světla* jsme se vrátili. *Za krále Václava I.* vtrhli Tataři do Moravy. *Za starých časů* mělo se *za to*, že země stojí, a slunce že se točí okolo ní (kdy?). — Vedl jsem bratra *za ruku*. Nikdy nebude, *abychom Bohu zač* (za co) děkovati neměli. Buď vděčen *za prokázaná dobrodini*. Kdo se *za svůj jazyk* stydí, hoden jest potupy všech lidí (*zač a za koho?*) — Čtnost doprovází nás až *za hrob*. Slunce se sklání *za hory* (kam?) — Přijdeme *za hodinu* (kdy?) — Slunce stojí *za horou*. *Za městem* jsou sady a vinice. *Za pyšným* jde ponížení. Vojsko hnalo se *za nepřitelem*.

§ 70. Pozorujte tyto věty a povězte, co znamená předložka *z*, a co předložka *s*: *Z větvi* vyrůstají ratolesti. *S větvi* opadalo ovoce. Vyndej knihu *ze stolu*. Utréte prach *se stolu*. Oheň vyšel *ze střechy*. Šindel spadl *se střechy*.

Úloha. Vypište z čítanky po šesti větách s předložkami *s* a *za*, a ku každé větě připište, po jaké otázce stojí podstatné jméno, které je *s* nimi spojeno.

Úloha. Vypište z článku 150. všechna podstatná jména s předložkami a připište ku každému otázku i pád; k. p.

z Brna — odkud? 2. pád;

přes půl hodiny — jak dlouho? — 4. pád;

do Blanska — kam? 2. pád.

III. Jména přídavná.

§ 71. Jména přídavná bývají ve větě buď výrokem, anebo stávají co přívlastek při jméně podstatném, přijímajíce jeho rod, číslo a pád; k. p. *Věrný přítel jest vzácný. Dobré perly bývají kulaté, bílé a lesklé. Abychom se dobrým lidem zalíbili, potřebí nám ne pěkného roucha, ale pěkné duše. Voda pramenitá jest tvrdá. Po smrti Dětmarově zvolen byl sv. Vojtěch na biskupství Pražské.*

Úloha. Jmenujte rozličné věci a povězte o nich, jaké jsou dle barvy; k. p. Mléko jest bílé, krev jest červená, obloha jest modrá atd.

Úloha. Přidejte k těmto přídavným vhodná podstatná jména, a utvořte věty: pilný, bedlivý, pra-

covitý, hladový, mlsný, žíznivý, ukrutný, žravý, bujný, rychlý, čiperný, svižný.

§ 72. Dle svého zakončení jsou přídavná jména 1. *určitá*, 2. *neurčitá*, 3. *přisvojovací*.

Určitá jména přídavná.

§ 73. Určitá jména přídavná končí se vždy *dlouhou samohláskou* a jsou dvojí, totiž: 1. *trojiho východu*, 2. *jednoho východu*.

§ 74. Určitá přídavná *trojiho východu* jsou taková, která vycházejí v rodu mužském na *ý*, v ženském na *á*, ve středním na *é*. Stojí-li při mužských jmenech životných, přibírají v čísle množném *í*, při neživotných mužských a při ženských přibírají *é*, při středních *á*; k. p.

dobrý přítel	—	dobří přátelé
štíhlý strom	—	štíhlé stromy
plná nádoba	—	plné nádoby
úrodné pole	—	úrodná pole;
štíhlý strom	—	štíhlí stromové
hluboký potok	—	hlubocí potokové.

Před *í* v množném čísle mění se tvrdé souhlásky v sykavky; koncovky *ský* a *eký* mění se v *ští* a *čtí*; k. p. Arabský a turecký kuň — arabští a turečtí koňové.

Úloha. Vypište z čítanky deset vět, ve kterých jsou jména přídavná trojiho východu.

Úloha. Převeďte tyto věty v číslo množné: Unavený dělník rád si odpočine. Mladý ležák, starý žebrák. Věrný přítel jest nad zlato. Široká jest cesta, která ke zkáze vede. Pestré kvítko lahodí oku. Útlé

křídélko motýlovo snadně se porouchá. Parohatý jelen, štihlá laň a rychlý srnec chováni bývají v obo-
rách. Španělská ovce má jemnou vlnu. Český kůň jest
silnější a vytrvalejší než kůň uherský.

§ 75. Určitá přídavná jména trojího vý-
chodu takto se skloňují:

Jednotné číslo.

<i>Mužský,</i>	<i>ženský,</i>	<i>středni rod.</i>
slabý	slabá	slabé
slabého	slabé	slabého
slabému	slabé	slabému
slabého (ý)	slabou	slabé
slabý	slabá	slabé
slabém	slabé	slabém
slabým	slabou	slabým.

Množné číslo.

slabí (slabé)	slabé	slabá
slabých	slabých	slabých
slabým	slabým	slabým
slabé	slabé	slabá
slabí (slabé)	slabé	slabá
slabých	slabých	slabých
slabými	slabými	slabými.

§ 76. Dle vzoru tohoto skloňujeme také vlastní
jména osob a míst, a některá jména obecná:
Jesenický, Jablonský, Slaný, Blatná, Hluboká;
hlásný, pojezdny, polesný, komorná, panská,
vstupné, vkladné, zlatý atd.

Úloha. Proměňte tyto věty v číslo množné:
Dobrý syn a dobrá dcera vděční jsou rodičům. Jak

šťastní jsou rodiče *dobrého* syna a *dobré* dcery! *Dobrému* synu a *dobré* dceři požehná Bůh. Rodiče milují *dobrého* syna a *dobrou* dceru. *Dobrý* synu a *dobrá* dceru, pomáhejte rodičům! Na *dobrém* synu a na *dobré* dceři Bůh i lidé mají zalíbení. Rodiče, když sestárnou, *dobrým* synem a *dobrou* dcerou bývají podporováni.

Úloha. Skloňujte následující slova ve větách: Svízný vrabec, štíhlý strom, pilná včela, úrodné pole.

§ 77. Přídavná jména trojího východu odvozují se příponou *ý, á, é*:

1. z neurčitých jmen přídavných a z přičestí činného i trpného; k. p.

zdráv	—	zdravý, á, é	padl	—	padlý, á, é
pln	—	plný, á, é	ztvrdl	—	ztvrdlý, á, é
silen	—	silný, á, é	pečen	—	pečený, á, é
syt	—	sytý, á, é	umazán	—	umazaný, á, é.

2. z podstatných jmen, když je složíme s předložkou *bez*, nebo s přídavnými jmény, anebo s číslovkami:

bez rohů — bezrohý,
 bez hlavy — bezhlavý,
 modré oko — modrooký,
 krátký zrak — krátkozraký,
 jedna ruka — jednoruký,
 osm noh — osminohý.

Úloha. Z následujících přičestí utvořte přídavná jména, a přidejte je ve větách k podstatným jmenům: zmokl, zvadl, uhasl, vzrostl, uschl, ušit, uhrát, pochválen, učen, ochlazen, okopán; k. p. *Zmoklý* šat studí tělo.

Úloha. Utvořte složená přídavná z následujících slov: černé oko, bystrý zrak, dlouhé ucho, krátká srst, tvrdá hlava, jedna ruka, tři nohy, dvě kopyta, tři slabiky, čtyři křídla; bez zubů, bez listů, bez barvy, bez křídel.

Přídavná jména odvozují se z podstatných jmen:

1. příponou **ný, ná, né**, když označíte chceme látku; k. p.

žito — žitný	prkno — prkenný
stříbro — stříbrný	kámen — kamenný
kůže — kožený	olovo — olověný
dřevo — dřevěný	sláma — slaměný.

Úloha. Napište jména hmot, a odveďte z nich přídavná jména příponou **ný** nebo **ěný**.

2. Příponou **ový, ová, ové** ze jmen rostlin a jich plodin, i ze jmen některých jiných hmot; k. p.

dřevo dubové	lžice cínová
barva růžová	svíce vosková
provaz lýkový	tabulka břidlicová
polévka hrachová	péro brkové.

Úloha. Vyhledejte jména věcí, ku kterým by se mohla přidati jména přídavná, odvedená z následujících slov příponou **ový**: mák, tvaroh, perník, roh, lůž, cihla, žula, pískovec, opuka, javor, topol, smrk, líska, ořech, švestka, jablko.

3. Příponou **ský** nebo **cký** ze jmen osob i ze jmen míst a krajin; k. p.

mužský oděv	krajské město
mateřská láska	rakouské víno
synovská poslušnost	řeznický pes
učitelský stav	kupecké zboží,
městský dům	vesnický kostel.

Úloha. Z následujících jmen utvořte přídavná, a užíjte jich ve větách: voják, mouřenín, měšťan, ze-man, učitel, lékař, kněz, lid, úředník, kožišník, myslivec, chlapec, nebe, země, dvůr, krajina, hora, Řím, Morava, Slezsko, Uhry.

§ 78. Určitá přídavná jména *jednoho východu* vycházejí ve všech třech rodech čísla jednotného i množného na *í*; k. p.

jarní vítr	—	jarní větrové
vodní bylina	—	vodní byliny
lesní kvítko	—	lesní kvítka
čapí noha	—	čapí nohy
račí klepeto	—	račí klepeta.

Úloha. Vypište z čítanky 10 vět, ve kterých jsou přídavná jména jednoho východu.

§ 79. Přídavná jména jednoho východu skloňují se dle následujícího vzoru:

Jednotné číslo.

<i>Mužský,</i>	<i>ženský,</i>	<i>střední rod.</i>
dnešní	dnešní	dnešní
dnešního	dnešní	dnešního
dnešnímu	dnešní	dnešnímu
dnešního (i)	dnešní	dnešní
dnešní	dnešní	dnešní
dnešním	dnešní	dnešním
dnešním	dnešní	dnešním.

Množné číslo mužs., žensk. i středního rodu.

dnešní
dnešních
dnešním
dnešní
dnešní
dnešních
dnešními.

Dle tohoto vzoru skloňují se také podstatná: bližní, kočí, krejčí, lovčí, výběrčí, důchodní, podstarší atd. Také vlastní jména Jiří, Jiljí a obecná sudi, purkrabí, nemají-li při sobě přídavného jména.

Úloha. Z následujících vět vypište pády přídavného jména: *Luční kvítí* oku lahodí. Barva *lučního kvítí* jest pestrá. Přílišné parno škodí *kvítí lučnýmu*. Hojná rosa občerstvuje *luční kvítí*. Jak krásné jsi, *kvítí luční!* Na *lučním kvítí* oko rádo spočívá. *Lučním kvítím* rády se děti ozdobují.

§ 80. Určitá přídavná jména jednoho východu odvozují se:

1. Příponou *i* nebo *cí* ze jmen bytostí živých; i říkáme tudíž:

zahradu hraběcí	místo	zahradu hraběte
zámek knížecí	„	zámek knížete
hlas lví	„	hlas lva
srst liščí	„	srst lišky
maso telecí	„	maso telete
zpěv slavičí	„	zpěv slavíka.

Pakli podstatné jméno před sebou má nějaké určovací slovo, anebo stojí-li v čísle množném, tehdy může státi místo přídavného jména druhý pád:

k. p. zámek *našeho knížete* (knížecí),
stopa *hladového vlka* (vlčí),
krákami *vran* (vrani).

Úloha. Z následujících podstatných jmen utvořte přídavná, a připojte k nim jména věci, které těm zvířatům náležejí, anebo které od nich máme: holub, slepice, kohout, krůta, kočka, pes, jehně, ovce, koza, myš, orel, sup, jelen, daněk, kavka, jezevec.

2. Příponou *ní* ze jmen, kterými chceme označiti místo nebo čas; k. p.

stromy v lese	— lesní stromy
kvítí na poli	— polní kvítí
písek v řece	— říční písek
květ z jara	— jarní květ
práce ve dne	— denní práce
modlitba u večer	— večerní modlitba.

Úloha. Z následujících podstatných jmen odveďte přídavná jednoho východu: louka, potok, les, pole, zahrada, hora, dvůr, hrad, škola, kostel, fara, rok, měsíc, týden, neděle, svátek, sobota, zima, léto.

Neurčitá jména přídavná.

§ 81. Neurčitá jména přídavná bývají ve větě výrokem, i vycházejí v jednotném čísle v mužském rodě na souhlásku, v ženském na *a*, v středním na *o*. V množném čísle mají tytéž koncovky jako podstatná jména širokého zakončení; k. p.

žák jest pilen	— záci jsou pilní,
džbán jest pln	— džbány jsou plny,
dívka jest přívětiva	— dívky jsou přívětivy,
vědro jest prázdno	— vědra jsou prázdna

Úloha. Napište v jednotném i v množném čísle věty, ve kterých výrokem jsou neurčitá přídavná jména: zdrav, živ, hoden, pilen, jist, syt, vesel, pamětliv, užitečen, prost, vinen, bedliv.

Přisvojovací jména přídavná.

§ 82. Přisvojovací jména přídavná znamenají, že někomu něco náleží, i odvozují se ze jmen osob lidských, hor a řek, totiž:

ze jmen mužských příponou **ův, ova, ovo**;
ze jmen ženských příponou **in, ina, ino**; k. p.
soused**ův** dům, soused**ova** louka, soused**ovo** pole;
sestr**in** oděv, sestř**ina** kniha, sestř**ino** pouzdro.

Úloha. Odvedte přisvojovací přídavná od těchto jmen: otec, syn, zahradník, řemeslník, Karel, Jan, Svatopluk, Lidmila, Eliška, dcera, paní, hraběnka, kněžna, Hron, Váh, Morava, Drava, Sněžka, Oser.

§ 83. Přisvojovací přídavná jména skloňují se v čísle jednotném jako podstatná jména širokého zakončení; jen pátý pád roven jest prvnímu, a sedmý jde podle vzoru *slabý*.

V množném čísle řídí se 1., 4. a 5. pád podle podstatných jmen; 2., 3., 6., 7. pád však podle přídavných trojilo východu:

Jednotné číslo.

<i>Mužský,</i>	<i>ženský,</i>	<i>střední.</i>
král ův	králova	královo
králova	královy	králova
králov u	králově	královu
králova (ův)	králov u	královo
král ův	králova	královo
králově	králově	králově
králov ým	králov ou	králov ým

Množné číslo.

královi (y)	královy	králova
králových	králových	králových
královým	královým	královým
královy	královy	králova
královi	královy	králova
králových	králových	králových
královými	královými	královými.

Úloha. Vypište z čítanky 10 vět, ve kterých jsou přisvojovací přídavná jména.

Úloha. Místo podstatných jmen, tuto v závorkách položených, napište přisvojovací přídavné a postavte je v příslušný pád: Říše (Svatopluka) rozpadla se pro nesvornost synů jeho. Kníže Hostivit, otec (Bořivoje), byl syn (Neklana). První křesťanská kněžna česká byla Lidmila, choť (Bořivoje). Svatý Václav a Boleslav byli synové (Vratislava a Draho-míry) a vnukové (Bořivoje a Lidmily). Synu (Boleslava) říkali Strachkvas. Po smrti (Jana) nastoupil Karel na trůn Český. Smrtí (Spasitele) vykoupení jsou všickni lidé. V lůsce (matky) spočívá štěstí dítěte. Řečiště (Visla) se velmi mění. Voda (Morava) břehy ryje. Vrchol (Sněžky) opatřen jest hostincem. Temeno (Osera) má podobu sedla. Tok (Mastníka) velmi jest krátký.

Stupňování jmen přídavných.

§ 84. Přirovnáváme-li věci k věcem, shledáme, že jedna věc může míti větší míru nějaké vlastnosti než jiná, anebo že jedna věc může míti největší míru vlastnosti ze všech ostatních; k. př. palec jest *dlouhý*, stopa jest *delší* než palec, sáh jest *nejdelší* z nich.

§ 85. Větší nebo menší míru vlastnosti na věcech vyjadřujeme *stupňováním* jména přídavného.

Tři jsou stupně jména přídavného:

1. *První stupeň* znamená vlastnost věci beze všeho přirovnání a vyjadřuje se prostým, t. j. nezměněným přídavným jménem; k. př. *Diamant jest tvrdý. Zlato jest vzácný kov. Sněžka jest vysoká hora.*

2. *Druhý stupeň* znamená vyšší míru vlastnosti nějaké v přirovnání jedné věci ke druhé, a označuje se na přídavném jméně příponou *ší, ější* nebo *ejší*; k. př. *Diamant jest tvrdší než granát. Zlato jest vzácnější než stříbro. Sněžka jest vyšší než Milešovka.*

Tvrdé souhlásky **h, ch, r** před příponami *ší* nebo *ější* mění se v měkké **ž, š, ř**; k. př.

tuhý	— tužší,	hluchý	— hlušší,
drahý	— dražší,	pestrý	— pestřejší,
tichý	— tišší,	ostrý	— ostřejší.

Přípona **ký** měnívá se v **čí** nebo **čejší**; k. př.

křehký	— křehčí,	hezký	— hezčí,
mělký	— mělčejší,	horký	— horčejší.

Úloha. Přirovnejte následující věci k věcem, a vyšší míru vlastnosti vyslovte druhým stupněm přídavného jména: Vzduch a voda (lehký). Strom a keř (nízký). Nit a struna (pevný). Řeka a potok (hluboký). V létě noc a den (krátký). Věž a kostel (vysoký). Silnice a polní cesta (široký). Lipa a topol (košatý). Včela a čmelák (pracovitý). Olovo a rtuť

(těžký). Ocel a železo (tvrdý). Cukr a med (sladký).
Ovce a koza (užitečný). Sníh a křída (bílý).

3. *Třetí stupeň* v přirovnání jedné věci k ostatním znamená nejvyšší míru vlastnosti nějaké, a tvoří se z druhého stupně předponou *nej*; k. př. Diamant jest kámen *nejtvrdší*. Zlato jest všech kovů *nejvzácnější*. *Nejvyšší* hora na Moravě jest Praděd.

Úloha. Vyjadřete vlastnosti věci v následujících větách třetím stupněm: Železo jest kov *užitečný*, zlato *drahý*. Ovce a kráva jsou *užitečná* domácí zvířata. Léto jest *teplý* čas roční. Zdraví jest *vzácný* poklad. Praha jest *veliké* a *lidnaté* město v Čechách. *Hlavní* a *potřebný* pokrm lidský jest chléb. Voda jest *zdravý* nápoj. Alpy jsou *vysoké* hory v Evropě. Zpěv slavičí jest *libezný*. Vzduch jest těleso *průhledné* a *pružné*. Muchomůrka jest houba *jedovatá*. Na severu jsou krajiny *studené*, na jihu *teplé*. Asie jest *veliký* díl světa.

Nepravidelně stupňují se tato přídavná jména

dlouhý	— delší	— nejdější
zlý	— horší	— nejhorší
dobrý	— lepší	— nejlepší
velký	— větší	— největší
malý	— menší	— nejmenší
svatý	— světější	— nejsvětější
vysoký	— vyšší	— nejvyšší
hluboký	— hlubší	— nejhlubší
široký	— širší	— nejširší.

§ 86. Když druhý stupeň přídavného jména jest výrokem, tehdy se předmět porovnáváný buď klade se spojkou *než* anebo prostě v 2. pádu; k. p

Věž jest vyšší než kostel — věž jest vyšší *kostela*.
 Měď jest dražší než železo — měď jest dražší *železa*.

Podobně se děje, když výrokem jest třetí stupeň jména přídavného:

Sup jest nejsilnější ze všech ptáků — sup jest všech *ptáků* nejsilnější.
 Hedvábní jest ze všech tkanin nejjemnější — hedvábní jest všech *tkanin* nejjemnější.

IV. Zájmena přídavná.

a) Zájmena přisvojovací.

§ 87. Zájmena přisvojovací ukazují, které osobě co patří, i jsou tato:

můj, má, mé,	náš, naše, naše,
tvůj, tvá, tvé,	váš, vaše, vaše.
svůj, svá, své;	

Zájmena *jeho, její, jich* neb *jejich* jsou druhé pády osobných zájmen *on, ona, ono*, a mají platnost zájmen přisvojovacích, když znamenají, že třetí osobě něco náleží.

Úloha. Z následujících vět vypište přisvojovací zájmena, a uveďte jich osobu, rod, číslo i pád: Můj strýc, bratr mého otce, staršímu bratru mému velmi jest nakloněn. Anděli Boží, strážce můj, budiž opatrovníkem mým po všechny dny života mého! Nechť neví levice tvá, co činí pravice tvá. Nechej každému, což jeho jest. Bůh zná naše myšlení i skutky naše. Jednání naše vždy buď uslechtilé. Dobré děti jsou radost rodičům, děti zlé jsou zármutek jejich.

§ 88. Zájmen *svůj, svá, své* užíváme za všechny tři osoby, kdykoli osoba, které se něco

přisvojuje, ve větě té jest podmětem; k. př. *Já mám svou knihu a píšu svým perem; ale ty máš knihu mou a píšeš mým perem. Nebež mé knihy ale vezmi si svou. Jan ztratil svou knihu, a proto čte v tvé knize. Mám jeho nůž. Máme školní své věci v pořádku. Dejte pozor na své věci i na naše. Žáci bez dovolení učitelova se svých míst choditi nemají.*

Úloha. Povězte, kterým osobám se něco přisvojuje v předcházejících větách zájmenem *svůj, svá, své*.

§ 89. Přisvojovací zájmena se jako jména přídavná se svým podstatným jménem srovnávají v rodu, v čísle i v pádu.

Můj, tvůj, svůj skloňují se jako přídavná jména trojího východu.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

můj	má	mé	moji (mí)	moje, mé, má
mého	mé	mého	mých	mých svých
mému	mé	mému	mým	mým svým
mého (můj)	mou	mé	mé	mé má
můj	má	mé	moji	mé má
mém	mé	mém	mých	mých svých
mým	mou	mým	mými	mýmiými

Původně skloňovala se zájmena *můj, tvůj, svůj* jako osobná *on, ona, ono*; k. př. *můj, mojeho, mojemu, mojeho, mojem, mojim*; stažením slabik *oje* v *é*, *oja* v *á*, *oji* v *ý* vzniknul kratší způsob skloňování.

Nestaženého způsobu užíváme ještě při jmenech životných v 1. a 5. pádu čísla množného, pak ve všech pádech jednotného čísla rodu ženského; totiž *moje* (sestra), *mojí, mojí, mojí, moje, mojí, mojí*.

§ 90. *Náš* a *vaš* skloňují se jako osobná *on, ona, ono*:

<i>Jednotné číslo.</i>			<i>Množné číslo.</i>		
<i>náš</i>	<i>naše</i>	<i>naše</i>	<i>naši</i>	<i>naše</i>	<i>naše</i>
<i>našeho</i>	<i>naši</i>	<i>našeho</i>	<i>našich</i>	<i>našich</i>	<i>našich</i>
<i>našemu</i>	<i>naši</i>	<i>našemu</i>	<i>našim</i>	<i>našim</i>	<i>našim</i>
<i>našeho, náš</i>	<i>naši</i>	<i>naše</i>	<i>naše</i>	<i>naše</i>	<i>naše</i>
<i>náš</i>	<i>naše</i>	<i>naše</i>	<i>naši</i>	<i>naše</i>	<i>naše</i>
<i>našem</i>	<i>naši</i>	<i>našem</i>	<i>našich</i>	<i>našich</i>	<i>našich</i>
<i>naším</i>	<i>naši</i>	<i>naším</i>	<i>našimi</i>	<i>našimi</i>	<i>našimi.</i>

Jeho, jich neb *jejich* nesklonují se; jen *jeji* skloňováno bývá podle *dnešní*.

Úloha. Uvedte v celých větách všechny pády těchto podstatných jmen i s přisvojovacími zájmeny: *Náš dům, vaše zahrada.*

b) *Zájmena ukazovací.*

§ 91. *Zájmena ukazovací* s určitostí ukazují na jednotlivé osoby nebo na jednotlivé věci, mezi ostatními jsoucí; k. př. *Ten* strom mi se líbí. *Tato* lípa jest košatá. *Tento* hoch pracuje pilně, *onen* se práce štítí. *Jaká* práce, *taková* mzda.

Ukazovací zájmena jsou: *ten, ta, to; onen, ona, ono; týž, táž, též; takový, taková, takové; sám, sama, samo.*

Úloha. Vyhledejte v čítance věty, ve kterých při podstatném jméně stojí ukazovací zájmeno.

§ 92. *Ten, ta, to* (složeně: *tento, tato, toto*) ukazuje na osoby a na věci, které dle místa nebo dle času jsou bližší; *onen, ona, ono,*

ukazuje na osoby vzdálenější; k. př. *Tento* strom jest vyšší než *onen*. Václav a Boleslav byli bratři; *onen* byl mírný, *tento* přehlivý.

Zájmena *ten* a *onen* skloňují se takto:

<i>Jednotné číslo.</i>			<i>Množné číslo.</i>		
ten	ta	to	ti,	ty	ta
toho	té	toho	těch	těch	těch
tomu	té	tomu	těm	těm	těm
toho, ten	tu	to	ty	ty	ta
ten	ta	to	ti	ty	ta
tom	té	tom	těch	těch	těch
tim	tou	tím	těmi	těmi	těmi.

§ 93. *Týž, táž, též* ukazuje na věci již známé; *takový, taková, takové* ukazuje na věci téhož druhu čili způsobu. Obě tato zájmena skloňují se jako přídavná jména trojího východu; k. př. To jest *týž* most, po kterém jsme přišli. Planá hruška má trpké ovoce; *takové* ovoce není záživné.

Ten týž složeno jest z dvou zájmen ukazovacích, jež obě skloňovati sluší: Dejte mi tři lokte *toho téhož* sukna. Lépe však jest mimo 1. a 4. pád užívati prostého *týž*: Dejte mi tři lokte *téhož* sukna. V *touž* dobu, jak zablesklo, i hrom zarachotil.

Sám, sama, samo stává nejen při jmenech podstatných, ale i při osobných zájmenech a skloňuje se jako přídavné jméno *slabý*; jen v 1. 4. a 5. pádu má přípony jako podstatná jména širokého zakončení; k. př. Já *sám* jsem tebe zavolal. My *sami* jsme zavinili své neštěstí. Potkali jsme sestru tvou *samu*,

Úloha. Na místo čárek vpište vhodné pády ukazovacího zájmena *sám*: Já — jsem s Karlem mluvil. Mne — se týká jeho řeč. Mně — vypravoval, co mu se přihodilo. Viděl mě — a nikoho jiného.

Úloha. Vyjadřete předcházející věty tak, aby zájmeno *sám* ukazovalo na druhou anebo na třetí osobu; k. př. Ty sám jsi s Karlem mluvil; nebo: Vojtěch sám s Karlem mluvil.

c) Zájmena vztažná.

§ 94. Zájmena vztažná vždy spojují dvě věty, i vztahují se při tom k podstatnému jménu nebo k zájmenu, které v druhé větě položeno; k. př. Otče náš, *jenž* jsi na nebesích! Bůh, *jemuž* andělé slouží, opatří tebe. Zelezná ruda, *která* železo k sobě přitahuje, slove magnet. Dítě, *které* se polepšiti nechce, pospíchá v jistou záhubu. *Kdo* nepracuje, (ten) ať také nejí. *Co* tebe nepálí, (toho) nehas.

Podstatné jméno, k němuž se vztažné zájmeno vztahuje, hned před tímto položiti sluší, aby vztah byl snadno poznatelný.

Opravte podle pravidla tohoto věty: Člověk nešťastný jest, který nemá důvěry v Boha. Rádi se k místům vracíme, která nám z prvního mládí jsou známa. Po celé Moravě rozjížděli se volně Tataři, která kromě hrazených měst byla bez obrany.

§ 95. Vztažná zájmena jsou: *jenž, který, kdo, co*.

Jenž skloňuje se v jednotném i v množném čísle jako osobné zájmeno *on, ona, ono*.

*Jednotné číslo.**Množné číslo.*

jenž	jež	jež	jíž	jež	jež
jehož	jíž	jehož	jichž	jichž	jichž
jemuž	jíž	jemuž	jimž	jimž	jimž
jejž	jíž	jež	jež	jež	jež
—	—	—	—	—	—
němž	níž	němž	nichž	nichž	nichž
jimž	jíž	jimž	jimiž	jimiž	jimiž

Poznámka. Mužského zájmena *jeně* užívají mnozí v 1. pádu vůbec ve všech třech rodech i v obojím čísle.

Který, á, é skloňuje se jako přídavné jméno dle vzoru *slabý*.

Kdo a *co* nemají čísla množného; *kdo* skloňuje se podle *ten*, a *co* podle *ono*; totiž: *kdo, koho, komu, koho, kdo, kom, kým; co, čeho, čemu, co, co, čem, čím*.

Kdo užívá se i za množné číslo: *Kdož máte pilná zaneprázdnění, nehoňte se po rozkoších. Kdož knihy milují, mezi učené se počítají.*

Úloha. Vypište z čítanky věty, ve kterých jsou vztažná zájmena, a podtrhněte slova, ku kterým se vztahují.

d) Zájmena tázací.

§ 96. Zájmena *který, kdo, co*, pak *jaký, či, slovou* tázací, když se jimi tázeme po osobách anebo po věcech; k. př. *Který vrch jest u nás nejvyšší? Kdo to učinil? Co jsi zavínil? Jaký oděv nosíváme v létě? Či jest tato kniha?*

Jaký, a, é skloňuje se podle *slabý*, a *či* podle *dnešní*.

Místo: *na co, o co, pro co, za co*, říkáme *nač, oč, proč, zač*.

V. Číslovky.

§ 97. Číslovky dle toho, znamenají-li jisté číslo nebo jen pouhé množství věci, dělí se na *určité* a na *neurčité*; k. př. Člověk má *pět* smyslů. *Druhý* měsíc v roce slove únor. Víno dle barvy jest *dvoje*, červené a bílé. *Mnoho* čápů, *málo* žab. *Každý* člověk jest náš bližní.

Číslovky určité.

Dle významu jsou určité číslovky tyto: *základní, řadové, druhové, násobné a opakovací*.

§ 98. *Základními číslovkami* poznačujeme číslo věci k otázce *kolik?* k. př. Týden má *sedm* dní. Slon má na předních nohách *tři*, na zadních *čtyři* paznehty. Opice umí běhati po *dvou* i po *čtyřech*.

Úloha. Kolik sáhů má jedna míle, kolik stop jeden sáh, kolik palců jedna stopa? Kolik měsíců anebo kolik neděl má rok? Na kolik hodin rozděljuje se den? Kolik dní potřebuje země, aby se jednou otočila okolo slunce? Víte-li, kolik noh má vrabec, kolik myš, kolik chroust, kolik pavouk? Kolik křídel má motýl? Kolik máme ročních časů a jak se jmenují?

§ 99. Číslovka *jeden, jedna, jedno* skloňuje se zcela jako zájmeno *ten, ta, to*.

Dva a oba skloňují se ve dvojném čísle; *tři a čtyři* mají zvláštní své sklonění, totiž:

<i>dva, dvě,</i>	<i>oba, obě</i>	<i>tři</i>	<i>čtyři (čtyry)</i>
<i>dvou</i>	<i>obou</i>	<i>tři</i>	<i>čtyř</i>
<i>dvěma</i>	<i>oběma</i>	<i>třem</i>	<i>čtyřem</i>
<i>dva, dvě</i>	<i>oba, obě</i>	<i>tři</i>	<i>čtyři (čtyry)</i>
<i>dva, dvě</i>	<i>oba, obě</i>	<i>tři</i>	<i>čtyři (čtyry)</i>
<i>dvou</i>	<i>obou</i>	<i>třech</i>	<i>čtyřech</i>
<i>dvěma</i>	<i>oběma</i>	<i>třemi</i>	<i>čtyřmi.</i>

Všecky základní číslovky od *pěti* až po *sto* příponu *i* přijímají jen ve 2., 3., 6. a 7. pádu, jinak se nemění; k. př. Otec *pěti* synů; poručil statek *pěti* synům; mluvíme o *pěti* synech; byl spokojen se všemi *pěti* syny.

Sto má v dvojném čísle dvě *stě*, v množném *sta*; *tisíc* se skloňuje podle *meč*.

§ 100. Číslovky *řadové*, kterýmiž naznačujeme jednotlivé věci v celé řadě, stojí ve větě po otázce *kolikátý?* Skloňují se dle svého zakončení podle *slabý* nebo podle *dnešní*; k. př. Bořivoj byl *první* kníže křesťanský v Čechách. Měsíc *březen* jest *první* měsíc jarní a *třetí* měsíc v roce. *Čtvrté* přikázání Boží zní: Cti otce svého i matku *svou*.

Úloha. Vypíšte z čítanky věty, v kterých jsou číslovky *řadové*.

§ 101. Číslovkami *druhými* naznačujeme *druhé* věci k otázce *koliký? kolikero?* k. př.

Na štěpovaném stromě roste mnohdy *čtveré* i *pateré* ovoce. Pěstujeme v zahradě *dvoje* lilie, *troje* karafiáty a *patery* růže. *Sedmero* hlavních hříchů stojí naproti *sedmeru* ctnostem.

Číslovky na *erý*, *erá*, *eré* skloňují se jako *slabý*; na *er*, *era*, *ero* jako podstatná širokého zakončení.

Úloha. Napište, kolikery máme stromy podle místa, kde rostou; kolikery podle listí, kolikery podle ovoce? Kolikera jsou jablka podle chuti? Kolikery květiny znáte dle barvy? Kolikery tkaniny mohou býti dle látky? Kolikerého druhu obilí roste u nás? Kolikero je přikázání Božích? Kolikerou mouku mívá krupar na prodej? Kolikera dle teploty jest voda?

§ 102. *Číslovky násobné* stojí ve větě po otázce *kolikeronásobný*? i skloňují se jako přídavné jméno *slabý*; k. př. *Jednoduchý* šat příhodný jest na léto. *Dvojnásobnými* okny lépe se chrání příbytky před zimou než *jednoduchými*. Dobře vzdělané pole dává užitek *desateronásobný*.

Úloha. Napište druhové číslovky až do dvaceti, příponou *násobný* utvořte z nich číslovky násobné, a přidejte ku každé z nich jméno podstatné.

§ 103. *Číslovky opakovací*, kterými naznačujeme *opakování děje*, stojí ve výroku po otázce *kolikrát*? a zůstávají neskloněny; k. př. *Dvakrát* měř, *jednou* řež! *Třikrát* za den zvoní se na klekání. *Asie pětkrát* jest větší než *Evropa*. *Pracovitá včela stokrát* za den vyletí z oulu. *Pětkrát* dvacet je sto.

Úloha. Kolikrát jest cent těžší než libra, libra než lot a lot než kventlik? Kolikrát jest větší sud než vědro, vědro než pinta, pinta než žejdlík? Kolikrát do roka jest den nejdelsší a noc nejkratsí? Kolikrát do roka míváme rovnodenní? Kolikrát za rok obejde země okolo slunce, a kolikrát za ten čas otočí se měsíc okolo země? Kolikrát Petr zapřel Pána Krista? Kolikrát za den chodíme do školy?

Neurčité číslovky.

§ 104. Neurčité číslovky jsou tyto:

Všecek, všecka, všecko skloňuje se následovně:

Jednotné číslo.

1. 5. všecek, všecken, vešken, všecken	všecka, všechna,	vše, všechno všecko,
2. všeho	vší	všeho
3. všemu	vší	všemu
4. všeho, všecek, atd.	vší, všecku	vše, všecko, všechno
6. všem	vší	všem
7. vším	vší	vším.

Množné číslo.

1. 5. všickoi, všickní, všichni	všecky, všechny,	všecka, všechna
	2. všech, všechných	
	3. všem, všechném	
4. všecky, všechny	všecky	všecka
	6. všech, všechných	
	7. všemi, všechnými.	

Úloha. Skloňujte dle předcházejícího vzoru: všecek písek, všecka voda, všecko dřevo.

Veškeren, veškera, veškero má 4. a 5. pád v obou číslech jako *všecek*; v ostatních pádech jde podle *slabý*; k. př. *veškeren, veškerého, veškerému, veškeren, veškeren, veškerém, veškerým* atd.

Kolik, několik, tolik, mnoho ve 2., 3., 6. a 7. pádu přibírají příponu **a**, v ostatních pádech se nemění; k. př. *Několik* stromů kvete. *Listí několika* stromů uvadlo. *Housenky* uškodily *několika* stromům. *Zahradník* vykopal *několik* stromů, vysázal na každou stranu po *několika* mladých stromech a *několika* stromy ozdobil celou cestu.

Úloha. V předcházejících větách napište místo číslovky *několik* všude číslovku *mnoho*.

Číslovka *málo*, stojí-li při podstatném jméně, nesklouňuje se; pakli stojí sama o sobě, sklouňuje se rovněž, jako *mnoho*, podle vzoru *slovo*; k. př. *Kdo si mála* neváží, po *mnohu* ať nebaží; *kdo s málem* není spokojen, *mnoha* není hoden. *Máš-li mnoho*, dávej *mnoho*, *máš-li málo*, i z *mála* uděluj rád chudým.

Úloha. Vyhledejte v čítance některé věty, ve kterých jsou neurčité číslovky *všechn*, *veškeren*, *několik*, *mnoho*, *málo*.

VI. Časoslovo čili sloveso.

§ 105. Nejdůležitější částka řeči jest časoslovo, protože samo o sobě myšlenku znamená a tudíž i samo o sobě bývá větou; k. př. *sedím*; *kreslím*; *čteme*; *neběhejte!* *prši*.

§ 106. Časoslovo *býti* znamená, že něco *jest*, že něco *bylo*, anebo že něco *bude*; k. př. *Bůh jest*, *Bůh byl* a *bude* vždy. *Jest* den. *Byla* noc. *Bude* večer. *Neni* tma. *Bud* světlo!

Časoslovo *býti* jest časoslovem pomocným, kdykoli při jiném časoslově stojí a spolu s ním tvoří minulý anebo budoucí čas; k. př. *Nesl jsem*, *chodil jsi*, *mluvili jsme*, *kráčeli jste*, *budu zpívati*, *budeš volati*.

§ 107. Všecka ostatní časoslova znamenají, buď že podmět něco činí, anebo že se s podmětem něco děje; k. př. *Slunce vychází*. *Měsíc svítí*. *Hvězdy se třpytí*. *Člověk pracuje* a po práci *odpočívá*. *Byli jsme zkoušeni*. *Dům ten jest přestavěn*. *Obilí jest požato*.

Časoslova rozdělujeme dle významu, dle zakončení a dle trvání děje.

Význam časoslov.

Dle významu jsou časoslova *podmětná*, *předmětná*, *zvratná* a *neosobná*.

§ 108. Časoslovy podmětnými naznačujeme buď jistý klid podmětu, anebo takové jeho působení, že jen při něm zůstává a k žádné jiné osobě nebo věci se nevztahuje; k. př. *Sedím*. *Dřevo leží*. *Unavený člověk spi*. *Dělník odpočívá*. *Mračno stojí nad horou*. *Řeka hučí*. *Lesy šumí*. *Vory plynou*. *Voda se střechy kape*. *Semeno v zemi kličí*. *Růže kvete*. *Ovoce zraje*.

Úloha. Napište, jak tomu říkáme, když vydává hlas kůň, vůl, ovce, koza, pes, kočka, lev, zajíc,

myš, kohout, krocan, slepice, kvočna, slavík, vrána, žába, had.

Úloha. Vyjadřete časoslovy pohybování zvířat, rostlin i jiných věcí.

§ 109. Časoslovy předmětnými naznačujeme takovou činnost, která vychází od podmětu i vztahuje se k nějakému předmětu; k. p. *Ženci žnou obili. Sekáči sekou trávu. Rybáři loví ryby. Kupci prodávají zboží. Nenašli jsme jahod. Děti poslouchají rodičů. Kupec hledí si obchodu. Chudým dávejme almužnu. Nikomu neubližujte. Klaníme se Bohu.*

Úloha. Připište k následujícím podmětům takové činnosti, které se vztahují k těm předmětům, ježto jsou tu uvedeny: Zahradník — stromy. Myslivec — zvěř. Hospodář — pole. Včelař — včely. Včely — med. Vlaštovky — včelám. Slunce — zemi. Vypálené vápno — vodu. Prádlena — len. Tkadlec — plátno. Kachny divoké — hnízda při vodě. Čáp — žáby. Pondravy — rostlinám.

Předmětná časoslova, která se vztahují ku předmětu čtvrtého pádu, slovou *přechodná*; pakli se vztahují ku předmětu, jenž nestojí ve čtvrtém pádu, slovou *nepřechodná*; k. p. *Otec chválí pilného syna. Otec radí synovi, aby byl pracovitý. Otec váží sobě pracovitého syna.*

§ 110. Časoslova přechodná jednak vyjadřují, že podmět něco činí, jednak že se s podmětem něco děje. Podmět tedy buďto jest činný anebo trpný. Podle toho dělíme časoslova tato na dva rody, i říkáme v prvním případě, že jsou *rodu činného*, ve druhém, že jsou *rodu trpného*.

*Činný rod.**Bůh uvedl Adama do ráje.**Mojšiš vyvedl Israelity z Egypta.**Bratři prodali Josefa.**Kristus vykoupil všechny lidi.**Libuše založila Prahu.**Trpný rod.**Adam od Boha do ráje byl uveden.**Israelité od Mojšíše z Egypta byli vyvedeni.**Josef od bratři prodán byl.**Všichni lidé od Krista byli vykoupeni.**Praha založena byla od Libuše.*

Úloha. Tyto činné věty proměňte v trpné: Zahradník sází a pěstuje stromy. Rolník seje z jara obilí. Sekáči posekali trávu. Ženci požali zralou pšenici. Kolumbus objevil Ameriku. Světnice máme pilně provětrávati. Psi uhonili zvěř. Vítr vyvrátil mnoho stromů. Abraham z rozkazu Božího obětovati měl Isáka. Farao Josefa učinil nejvyšším úředníkem. Šalomoun vystavěl nádherný chrám Hospodinu. Titus oblehal a dobyl Jerusaléma.

§ 111. *Zvratná časoslova* znamenají, že se činnost k jinému předmětu nevztahuje, nýbrž že se vrací k podmětu. Také časoslov jiného významu užití lze jako zvratných.

Časoslova zvratná vždy mají při sobě zvratné zájmeno *se*; k. př. *Boj se Boha, styd se lidí. Modli se nábožně. Chraň se hříchu. Bořivoj dal se Methodějem pokřtiti. Svatý Vojtěch odebral se mezi pohany. Po vánocích počíná se nový rok. Jmenuji se Jan. Vlaštovky se na zimu od nás stěhují.*

Trpný rod časoslova vyslovujeme někdy způsobem zvratným, říkajíc:

<i>Kolo se zlámalo</i>	místo	kolo bylo zlámáno;
<i>tráva se poseká</i>	„	tráva bude posečena;
<i>dříví se poráží</i>	„	dříví bývá poráženo;
<i>husy se krmívají zrním</i>	„	husy bývají krmeny zrním.

Úloha. Vypište z čítanky věty, ve kterých jsou zvratná časoslova.

§ 112. *Neosobná časoslova* slovou taková, kterými naznačujeme, že se něco děje, aniž bychom si byli vědomi podmětu, jenž děje takového jest původcem. Jmenovitě vyjadřuje se časoslovy neosobnými, co se děje v přírodě. Užívá se jich v 3. os. jedn. čísla; k. př. prší, blýská se, hřímá, tmí se, mží, chumelí se, rozednívá se, svítá, zebe, bolí, mrzne atd. přšelo, bude přšeti, poprší, zablesklo se, bude blýskati atd.

Formy časoslov.

Časoslova dělíme dle toho, jak se končí v neurčitém způsobu (viz § 122) a v první osobě jednotného čísla přít. času, na *osmero tříd* čili *forem*.

§ 113. Časoslova *první formy* v neurčitém způsobu vycházejí na **sti**, **zti** nebo **ci**; první osoba jednotného jich čísla končí se na **n**, a základní dlouhá slabika neurčitého způsobu se v **ní** skrácuje; k. př.

nésti — nesu, (neseš, nese, neseme, nesete, nesou);

véztí — vezu, (vezeš, veze, vezeme, vezete, vezou);

peči — peku, (pečeš, peče, pečeme, pečete, pekou).

Místo „vleču - vlečou, tluču - tlučou, můžu - můžou“ třeba správně mluvíti a psáti: vleku - vlekou, tluku - tlukou, mohu - mohou.

Úloha. Ku každému následujícímu časoslovu připojte vhodný podmět: kvěsti, růsti, klásti, másti, plésti, přisti, pásti, trásti, lézti, hrýzti, tlouci, stříci, řici.

§ 114. Časoslova *druhé formy* v neurčitém způsobu mají příponu **ti**, v první osobě přítomného času **ji (ju)**; základní slabika v čase přítomném se krátí; k. př.

šiti — šiji, (šiješ, šije, šijeme, šijete, šiji);
mýti — myji, (myješ, myje, myjeme, myjete, myjí);
zouti — zuji, (zujeteš, zujete, zujeme, zujete, zují).

Úloha. K následujícím časoslovům připojte vhodné podměty třetí osoby čísla jednotného i množného: síti, víti, výti, rýti, krýti, píti, pěti, douti, plouti, kouti, slouti, přátí.

§ 115. Časoslova *třetí formy* v neurčitém způsobu mají příponu **nouti**, v první osobě **nu**; k. př.

tonouti — tonu, (toneš, tone, toneme, tonete, tonou);
klenouti — klenu, (kleneš, klene, kleneme, klenete, klenou);
hrnouti — hrnu, (hrneš, hrne, hrneme, hrnete, hrnou).

Úloha. Povězte, kdo může tonouti, chřadnouti, tloustnouti, hynouti, vadnouti, mnouti, vinouti, sednouti, klesnouti, prchnouti.

§ 116. Časoslova *čtvrté formy* v neurčitém způsobu mají příponu **iti**, v první osobě jedn. čísla **ím**, ve třetí osobě množného čísla **í**; k. př.:

honiti — honím, (honíš, honí, honíme, honíte, honí);
učiti — učím, (učíš, učí, učíme, učíte, učí);
chváliti — chválím, (chválíš, chválí, chválíme, chválíte, chválí).

Úloha. Napište tyto věty v čísle množném: Člověk myslí a mluví. Dítě ctí rodiče své. Zvíře cítí bolest jako my. Řádný občan plní své povinnosti. Hvězda svítí jasně. Liška slídí po zvěři. Plavec po moři se plaví. Barvíř barví látky na modro nebo na zeleno. Mlynář hradí vodu. Mravné dítě nic ne- kazí. Bílá moruše u nás dobře se daří.

§ 117. Časoslova *páté formy* v neurčitém způsobu mají příponu **eti** nebo **ěti**, v první osobě jednotného čísla **ím**, ve třetí osobě množného čísla **í**; k. př.:

slyš**eti** — slyš**ím**, (slyš**íš**, slyš**í**, slyš**íme**, slyš**íte**, slyš**í**);

drž**eti** — drž**ím**, (drž**íš**, drž**í**, drž**íme**, drž**íte**, drž**í**);

sed**ěti** — sed**ím**, (sed**íš**, sed**í**, sed**íme**, sed**íte**, sed**í**);

věd**ěti** — v**ím**, (v**íš**, v**í**, v**íme**, v**íte**, v**ěd**í).

Úloha. Přepište tyto věty a podejte je také v čísle množném: Had syč**í**. Pocestný si v chládku polež**í**. Pták sed**í** na větvi. Jablko vis**í** na strom**ě**. Proud huč**í**. Sova ve dne nevid**í**. Dělová koule let**í** prudc**ě**. Suchá větev dobř**ě** hoř**í**. Vi-li bratr tvůj, čemu se má uč**í**t? Proč mlč**í**, když má pověd**ě**t**í**, co ví?

§ 118. Časoslova *šesté formy* v neurčitém způsobu mají **eti** nebo **ěti**, a v první osobě jednotného čísla **ím**; ve třetí osobě čísla množného však přibírají příponu **ejí**; k. př.:

kráč**eti** — kráč**ím**, (kráč**íš**, kráč**í**, kráč**íme**, kráč**íte**, kráč**ejí**);

kráj**eti** — kráj**ím**, (kráj**íš**, kráj**í**, kráj**íme**, kráj**íte**, kráj**ejí**);

střel**eti** — střel**ím**, (střel**íš**, střel**í**, střel**íme**, střel**íte**, střel**ejí**);

um**ěti** — um**ím**, (um**íš**, um**í**, um**íme**, um**íte**, um**ějí**).

Úloha. Napište tyto věty také v množném čísle: Člověk přicház**í** slabý na tento svět. Pracovitý dělník nezahál**í**. Drvoštěp kác**í** stromy. Tělo naše v hrob**ě**

spráchnivi. Plný klas k zemi se sklání. Pastýř napájí stádo. Vozka dováží a odváží zboží. Bednář pobíjí sudy. Kostelník sezvání. Dělník si po práci hovi.

Časoslova šesté formy se z časoslov předchozích forem odvozují příponou **eti** nebo **ěti**, měnice i dloužice základní samohlásky; k. př.

vynesti	— vynášeti,	skloniti	— skláněti,
navesti	— naváděti,	střeliti	— stříleti,
upíti	— upijeti,	splatiti	— spláceti,
naviti	— navijeti,	ukliditi	— uklízeti,
nabídnouti	— nabízetí,	hoditi	— házetí,
prohlednouti	— prohlížeti,	sraziti	— srážeti.

Úloha. Utvořte z následujících časoslov jiných forem časoslova 6. formy: uviti, zabiti, odpustiti, pobídnouti, nahlednouti, pomínouti, napojiti, zahoditi, uhoniti, kročiti, uraziti, zkusiti, pomysliiti, poručiti, domlátiti.

§ 119. Časoslova *sedmé formy* v neurčitém způsobu mají příponu **ati**, v první osobě jednotného čísla **ám**, ve třetí osobě množného čísla **ají**; k. př.:

volati — volám, (voláš, volá, voláme, voláte, volají);
hledati — hledám, (hledáš, hledá, hledáme, hledáte, hledají);
chovati — chovám, (chováš, chová, chováme, chováte, chovají).

Úloha. Užijte těchto časoslov co výroků ve větách: hlásati, loupati, škubati, říkati, běhati, kopati, hrabati, trhati, jídati, vídati, hrozivati, plakávati.

Úloha. Přirovnejte tato časoslova jedno ke druhému, a povězte, ku které formě náleží každé z nich: hřměti — hřmáti, pásti — pásati, táhnouti — tahati, seknouti — sekati, píti — pívati, šíti — šívati, pokryti —

pokrývati, hroziti - hrozívati, zvoniti - zvonívati, seděti - sedávati, letěti - létávati, zalétati, nésti - nositi, snášeti.

§ 120. Časoslova *osmé formy* v neurčitém způsobu mají příponu **ovati**, v první osobě jednotného čísla **uji(u)**, v třetí osobě množného čísla **uji(ou)**; k. př.

milovati — miluji, (miluješ), miluje, milujeme, milujete milují);

pracovati — pracuji, (pracuješ, pracuje, pracujeme, pracujete, pracují).

Časoslova osmé formy odvozují se z podstatných, z přídavných jmen a z časoslov jiných forem; k. př. očko — očkovati, milý — milovati, vyhrabati — vyhrabovati, vytlačiti — vytlačovati.

Dlouhá samohláska, ježto se v základní slabice nachází, se v časoslovech osmé formy zkracuje: jádro — vyjadřují, řídím — nařizují, výším — povyšují, hloubám — zahlubují.

Úloha. Utvořte časoslova osmé formy z následujících slov: roub, práce, bič, koruna, stopa, boj, pán, libý, rád, shrabati, vysušiti, přičiniti, povýšiti, ponížiti, překousnouti, odházeti, napsati, skroutiti.

Úloha. Vypište všecka časoslova z článku 15. v čítance a rozřídte je dle forem, ku které každé z nich náleží.

Trvání děje.

§ 121. Co se dotýče trvalosti děje, rozlišujeme časoslova na *jednodobá, trvácí, končící, opětovací a vicedobá* (opakovací).

Časoslovy jednodobými naznačuje se jednotlivý děj, který, sotva se počna, ihned zase konec bere. Trvání jeho není delší, nežli okamžení, ve kterémž se stane: bodnu, sednu, padnu, ohluchnu, zamrznu, tnu, přetnu, dám, skočím, vyskočím, střelím atd.

Časoslova trvaci vyslovují, že děj, jimi pronešený, bez všelikého obmezení sám sebou se prodlužuje: lezu, nesu, čtu, piji, biji, dějí se, mnu, táhnu, mrznu, chválím, krmím, běžím, slyším, vidím, závidím, čekám, skoumám, utínám, bojuji, jmenuji, panuji, žalují atd.

Končícími časoslovy vyjadřujeme, že děj nějaký v trvání svém se obmezuje čili zakončuje: Zanesu, vylezu, vypiji, vymnu, zatálnu, rozmrznu, pochválím, nakrmím, uslyším, uvidím, dočekám, vyskoumám, zutínám, vybojuji, opanuji, zažaluji.

Končící časoslova tvoří se od trvacích.

Opětovacími časoslovy pronášíme, že se děj nějaký bez všelikého obmezení nepřetržitě obnovuje: čítám, říkám, nosím, plovám, zouvám, navijím, pobijím, sedám, léhám, střílím, házím, věším, pouštím atd.

Časoslova vicedobá čili *opakovací* jsou výrazem děje, který se v rozdílných dobách jako z obyčeje a návyku opakuje: čítávám, říkávám, plovávám, lehávám, střílívám, navijívám, sedávám, házívám, věšívám, pouštívám.

Úloha. Vypište z článku 64. časoslova, a rozdělte je dle trvání děje.

Úloha. Utvořte končící časoslova z následujících časoslov trvacích: vleku, předu, šiji, viji, klenu, hrnu, honím, slyším, volám, trhám.

Úloha. Utvořte opěťovací časoslova z následujících časoslov jednodobých, a pak z opěťovacích odvoďte vícedobá: zajmu, stříhnu, vyřknu, hvizdnu, přehnu, hodím, strčím, vrátím, mrštím, sadím, kročím.

Úloha. Utvořte vícedobá časoslova z následujících časoslov trvacích: liji, myji, jedu, chovám, píši, skáči, pamatuji, panuji, peru.

Při časoslově sluší hleděti k *spůsobu*, k *času*, k *osobě* a k *číslu*.

Spůsob časoslova.

§ 122. Při časoslově rozeznáváme čtvery spůsoby činnosti.

1. *Spůsob neurčitý*, když činnost časoslova pouze jmenujeme, neuvádějice při tom, kdo to činí, ani kdy se to děje; k. př. přísti, šíti, dmouti se, třpytiti se, klaněti se, káceti, spěchati, bojovati.

Časoslovo spůsobu neurčitého nikdy samo o sobě větou býti nemůže.

2. *Spůsob oznamovací*, když se časoslovem oznamuje, že se skutečně něco děje nebo neděje, anebo když se tážeme, co se děje nebo co se neděje.

Časoslova spůsobu oznamovacího mohou sama o sobě býti větou; k. př. Páv křičí. Páv nezpívá. Křičí-li páv? Nezpívá-li páv? Mlčím. Nemluvíme. Pišete-li? Nehrajete-li si? Netopýr jest ssavec. Netopýr není pták. Zdaž jest netopýr pták?

Oznamovacího spůsobu užíváme ve větách kladných, v záporných i v tázacích (viz § 21).

Úloha. Připište ku každému časoslovu příhodný podmět a vyslovte to časoslovo oznamovacím způsobem: růsti, zráti, hrýzti, trpěti, raditi, trestati, řvati, krájeti, zpívati, rýti.

3. **Spůsob spojovací**, když se časoslovem praví, že by se něco dělo pod jistou výminkou, anebo když si přejeme nebo žádáme, aby se něco stalo.

Spojovací způsob znamenáme slovy: *bych, bys, by, bychom, byste, by*; k. př. *Psal bych, ale nemám péra. Přišel-li bys ke mně, kdybys mohl?* Rostliny *by nemohly* růsti, *kdyby neměly* tepla, světla, vzduchu a vláhy. Vyjdeme si do zahrady, *abychom se občerstvili*. *Kéž by* všickni žáci *byli* pilní! *Kéž bychom uměli* již své úlohy!

Spojovacího způsobu užíváme ve větách zádacích a vyměňovacích.

Úloha. K následujícím větám připojte jiné věty s časoslovy spojovacího způsobu: Chodíme do školy, aby —. Dítě by musilo zahynouti, kdyby —. Pracoval bych, —. Učili bychom se, —. Přičiňte se, —. Nenaučíte se ničemu, —.

4. **Spůsob rozkazovací**, když časoslovem oznamujeme, co se státi má, nebo státi nemá; k. př. *Chlapče, buď pilen!* Děti, *učte se!* Jene, *neodcházej* odtud! *Mějte* na paměti, že zahálka počátek jest všeho hříchu. *Přijďte* k nám!

§ 123. Rozkazovací způsob tvoříme z první osoby přítomného času tím způsobem, že se připona **u**, **i**, **ím** odvrhne, a souhláska předchozí **h**, **k**, **d**, **t**, **n**, **r** se změkčí v **z**, **c**, **ď**, **ť**, **ň**, **ř**; jiné souhlásky zůstávají nezměněny. Pakli by se

časoslovo takto zkrácené nedalo vysloviti, přidává se v 2. os. jednotné přípona **i**, v ostatních osobách přípona **ě č. e**; k. p.

vrhu — vrz, vrzme, vrzte;

pcku — pec, pecme, pecte;

vedu — veď, vedme, vedte;

pletu — pleť, pleťme, pleťte;

vinu — viň, viňme, viňte;

beru — beř, beřme, beřte;

nesu — nes, nesme, neste;

pracuji — pracuj, pracujme, pracujte;

piji — pij, pijme, pijte;

pustím — pusť, pusťme, pusťte;

zvoním — zvoň, zvoňme, zvoňte;

seknu — sekni, sekněme, sekněte;

modlím se — modli se, modleme se, modlete se;

čtím — cti, ctěme, ctěte.

§ 124. Časoslova šesté a sedmé formy v rozkazovacím způsobu přibírají příponu **ej**; k. př.

snáším — snášej, snášejme, snášejte;

kráčím — kráčeť, kráčeťme, kráčeťte;

kárám — kářej, kářejme, kářejte;

hledám — hledej, hledejme, hledejte.

Úloha. Odvedte první osobu přítomného času, a z této pak rozkazovací způsob u těchto časoslov; vléci, stříci, říci, práti, plouti, zvednouti, kleknouti, bdíti, učiti, kropiti, letěti, styděti se, trpěti, svíjeti, namáčetí, zkvětati, smlouvatí se, vypravovati.

§ 125. Spůsob časoslova, kterým se dvě věty stahují v jednu větu tak, že se spojka vynechá, slove *přechodník*; k. př.

Chodím po louce <i>a</i> trhám kvítí.	<i>Chodě</i> po louce, trhám kvítí.
Chodiš po poli <i>a</i> sbíráš klasy.	<i>Chodě</i> po poli, sbíráš klasy.
Dívka chodí po lese <i>a</i> hledá hub.	Dívka po lese <i>chodíc</i> , hledá hub.
Chodíme po zahradě <i>a</i> vesele zpíváme.	<i>Chodíce</i> po zahradě, vesele zpíváme.
Koupáš-li se, drž se břehu.	<i>Koupaje</i> se, drž se břehu.
Jsi-li tázán, odpovídej slušně.	<i>Jsa tázán</i> , odpovídej slušně.
<i>Kdyš</i> jsem šel po ulici, sklouznul jsem.	<i>Jda</i> po ulici, sklouznul jsem.
<i>Kdyš</i> jsem sklouznul, upadl jsem.	<i>Sklouznuv</i> , upadl jsem.

Úloha. Vypište z článku 78. a 80. věty, které jsou tam staženy přechodníkem.

§ 126. Přechodník máme dvoji, totiž jeden *přítomného* a druhý *minulého* času.

Přechodník přítomný po tvrdých souhláskách v mužském rodě vychází na **a**, v ženském a v středním na **ouc**, a v množném čísle ve všech rodech na **ouce**; po měkkých souhláskách vychází v mužském rodě na **e** neb **ě**, v ženském a v středním na **íc**, v množném čísle na **íce**; k. př. nesu — nesa, nesouc, nesouce; hrnu — hrna, hrnouc, hrnouce; piji — pije, pijíc, pijíce; slyším — slyše, slyšíc, slyšíce; trhám (trhají) — trhaje, trhajíc, trhajíce.

Příklady: Nesa košík, upadl jsem na ledě. Hrnouce se na nepřítele, zpívali vojíní staročeští

píseň „Hospodine, pomiluj ny!“ Sestra má, trhající růže, trním se poranila.

Přechodník minulý záleží při časoslovec, která mají kmen souhláskou zavřený, v rodu mužském a jednotném čísle z kořene samého; v rodu ženském a středním téhož čísla přibírá příponu **-ši**, v čísle množném všech tří rodův příponu **-še**; k. p.

vedu — ved, vedši, vedše

nesu — nes, nessi, nessě

vleku — vlek, vlekši, vlekše.

Časoslova kmene, na samohlásku zavřeného, tvoří přechodník minulý příponou **-v**, ku které se v žen. a stř. rodu jednotného čísla přibírá **-ši**, v množném čísle **-še**; k. p.

vypil — vypiv, vypivši, vypivše;

upnul — upnuv, upnuvši, upnuvše;

chytil — chytiv, chytivši, chytivše;

přeletěl — přeletěv, přeletěvši, přeletěvše;

zaoral — zaorav, zaoravši, zaoravše.

Příklady: Vojín, všecek udýchaný příběh, oznamoval, že nepřítel na blízku. Vyšed na vrchol hory, spatřil jsem krajinu v soumraku pohříženou. Navrátivše se z daleké cesty, libovali jsme sobě v lahodách milého domova. Natrhavše květin, uvili jsme si kytici. Rozdmýchav oheň, jal jsem se naň pomalu přikládati.

Úloha. Vyslovte tyto věty ve všech osobách čísla jednotného i množného; proměňte pak také podmět rodu mužského v podmět rodu ženského: Počínaje práci, prosím Boha za přispění. Jsa umdlen,

odpočívám. Pozdvih očí k nebi, modlil jsem se. Vyprovodiv bratra, vrátil jsem se do města.

Z přestupného způsobu ženského rodu tvoří se přídavná jména příponou *í*; k. př. hrnouc — hrnoucí, vezouc — vezoucí, pijic — pijící, zvoníc — zvonící.

Úloha. Přídavná jména jednoho východu utvořte z přechodníkův: vezouc, pekouc, kryjíc, klenouc, honíc, slyšíc, kácejíc, vyhrabávajíc, prodávajíc, zastupujíc.

Č a s.

§ 127. Časoslovem znamenáme čas, ve kterém se něco děje.

Rozeznáváme čas trojí: *přítomný*, *minulý* a *budoucí čas*.

Přítomný čas znamená, že nyní něco jest, anebo že se nyní něco děje; k. p. Bůh *jest* vysoko a *vidí* daleko. Smrt *nemá* kalendáře. Kdo *maže*, ten *jede*. Kam *jdeš*? *Jdu* domů. Kam *vy jdete*? *Jděte* zvolna! Každý člověk *přeje si*, aby dlouho žil. *Můžeš-li* komu přispěti, *přispěj* rychle!

Úloha. Vypište z článku 133. v čítance věty, ve kterých jsou časoslova přítomného času.

§ 128. *Minulý čas* znamená, že něco bylo, nebo že se něco již dělo; k. p. Na počátku *byla* země pusta a prázdná. Bůh *řekl*: Budiž světlo! a *bylo* světlo. Země tisícovým kvitím *byla* okrášlena. Oblak *zahalil* oblohu, v. dáli *zahřmělo*; *strhla* se bouřka. Déšť se *lil* s nebe. Po bouřce nebe se *vyjasnilo*,

Úloha. Vypište z článku 42. věty, ve kterých jsou časoslova minulého času.

Minulý čas vyjadřuje se dvěma slovy; první z nich jest pomocné časoslovo *jsem, jsi, jest, jsme, jste, jsou*; druhé pak jest *příčestí*. Ve třetí osobě čísla jednotného i množného zaměňujeme obyčejně pomocné časoslovo; k. p.

Nesl jsem knihy — bratr *nesl* knihy.

Zpívali jsme — chlapci *zpívali*.

§ 129. Příčestí jest *činné* a *trpné*. Činné příčestí končí se vždy souhláskou **l**, trpné vychází na **n** nebo na **t**; k. př.

Číslo jednotné.

Číslo množné.

č. nesl, nesla, neslo	— nesli, nesly, nesla;
t. nesen, nesena, neseno	— nesení, neseny, nesena;
č. ukryl, ukryla, ukrylo	— ukryli, ukryly, ukryla;
t. ukryt, ukryta, ukryto	— ukrytí, ukryty, ukryta;
č. shrnul, shrnula, shrnulo	— shrnuli, shrnuly, shrnula;
t. shrnut, shrnuta, shrnuto	— shrnutí, shrnuty, shrnuta;
č. honil, honila, honilo	— honili, honily, honila;
t. honěn, honěna, honěno	— honění, honěny, honěna.

U časoslov 1., 2. a 3. formy tvoříme příčestí z první osoby přítomného času.

Úloha. Utvořte z následujících časoslov příčestí: *nesu, vezu, pletu, peku, střehu, viji, šiji, kryji, myji, hrnu, kousnu, zvednu, seknu*.

U časoslov 4., 5., 6., 7. a 8. formy tvoříme příčestí z neurčitého způsobu.

Úloha. Utvořte příčestí z těchto časoslov: *činiti, slíbiti, střeliti, navrátiti, viděti, slyšeti, hořeti, naházeti, přestavěti, naštipati, spořádati, vypátrati, ochraňovati, vyčišťovati, obviňovati*.

Úloha. Napište tyto věty v čísle množném: Sekáč přišel na louku, postavil se do řady, požehnal se, brousil kosu, počal síci, krácel ku předu, dělal řady, došel na konec, obrátil se, naklepal kosu, odpočinul si a sekal dále. — Strom rostl, pučel, rozvíjel se, kvetl, zelenal se, nesl ovoce. Lípa se rozkládala, topol se pnul, vrba se skláněla, pomménka se ukryvala, růže se červenala. Jablko dozrávalo. Poupě se rozvíjelo. Stádo se navracelo domů.

§ 130. *Budoucím časem* oznamujeme, že něco bude, nebo že se něco teprv stane; k. př. *Bude* jaro. *Vzduch se oteplí.* *Sníh se bude rozpouštětí.* *Osení se zazelená a poroste.* *Stromy budou pučeti a pak pokvetou.* *Ptáci budou ve-sele prozpěvovati.* *Vlaštovky navrátí se k nám a budou dělati hnízda pod střechou.* *Po jaře bude léto.*

Budoucí čas časoslov trvacích, opětovacích a vicedobých skládá se ze dvou slov, totiž z pomocného časoslova *budu*, *budeš*, *bude*, *budeme*, *budete*, *budou*, a z neurčitého způsobu; k. př. *Budu čistí.* *Budou* ryby *loviti.* *Zde budeme sedávati.*

Časoslova jednodobá a končící nemají času přítomného; místo jeho u nich zaujímá čas budoucí; k. př. *bodnu*, *sednu*, *hvizdnu*, *střelím*, *hodím*, *přinesu*, *vyvleku*, *odhrnu*, *zašiji*, *vyplatím*, *zavolám*.

Úloha. Vyjadřete budoucím časem, co se tuto oznamuje v přítomném čase: Léto počíná se dvacátým prvním červnem. Toho času vidáme o poledni slunce vysoko na nebi. Den jest nejdelší a noc nejkratší. Tepla přibývá, až země horkem prahne. V noci

ochlazuje rosa rostliny. Na lukách dorůstá tráva a seče se. Klasy obilní se plní a zrají. Sekáči a ženci žnou dozralé obilí, vážou je v snopy a dávají je do mandelů. Čeledínové odváží je do stodoly.

Osoba a číslo.

§ 131. Při časoslově dále hleděti sluší k *osobě* a k *číslu*, ve kterém se podmět nachází.

Osoba jest trojí v jednotném i v množném čísle. Jak osobu podmětu na časoslově označujeme, vytknuto jest v §§ 19. a 20.

Časování.

§ 132. Časoslova měniti dle rodu, způsobu, času, čísla a osoby, slove je *časovati*.

Časoslovo *býti* časuje se zvláštním způsobem. Ostatní časoslova dělíme dle přípon jejich v čase přítomném rodu činného na tři vzory časovací.

Prvním vzorem spravují se časoslova, která v první osobě čísla jednotného vycházejí na **u**, nebo na **ji**, a ve druhé osobě přibírají **eš**; k. př. *nesu*, *píji*, *mnu*, *miluji*.

Druhým vzorem spravují se časoslova, která se v první osobě končí příponou **ím**, a ve druhé osobě přibírají příponu **íš**; k. př. *honím*, *letím*, *házím*.

Třetím vzorem spravují se časoslova, která v první osobě mají příponu **ám**, ve druhé **áš**; k. př. *volám*, *sekám*, *trhám*.

Časování.

§ 133. Časoslovo *byti*.

Čas	Spůsob				Příčestí
	oznamovací	spojovací	rozkazovací	přechodník	
přítomný	jsem jsi jest	byl, a, o byh byl, a, o bys byl, a, o by	buď	jsa jsouc jsouce	byl, a, o byli, y, a
	jsume jste jsou	byli, y, a bychom byli, y, a byste byli, y, a by	buďme buďte		
minulý	byl, a, o jsem jsi jest	byl, a, o byh bys byl, a, o by	—	by byvši byvše	—
	byli, y, a jsume jste jsou	byli, y, a bychom byli, y, a byste byli, y, a by	—		
budoucí	budu budeš bude	—	—	buda budouc budouco	—
	budeme budete budou	—	—		

Rod činný.

Vzor I.

§ 134. Sem náleží časoslova první, druhé, třetí a osmé formy. Časoslova druhé a osmé formy mají v písemné řeči ve třetí osobě čísla množného i místo *ou*.

Časoslovo *přísti*.

Č a s	S p ů s o b				Přísti
	oznamovací	spojovací	rozkazovací	přechodník	
přítomný	předu předeš přede předeme předete předou	předl, a, o byoh bys by byohom byste by	před předme předte	předa předouc předouce	předl, a, o předli, y, a předem, a, o předeni, y, a
minulý	předl, a, o jsem jsi jest jme jste jsou	byl, a, o byoh bys by byohom byste by	předl, a, o předli, y, a	před předši předše	—
budoucí	budu budeš bude budeme budete budou	—	—	buda budouc budouce	přísti —

Časoslova s kmeny na *h* a *k* skloňují se: mohu, můžeš, můžc, můžeme, můžete, mohou; vleku, vlečeš, vleče, vlečeme, vlečete, vlečou. Taktéž: řku, teku, tluku, vrhu, žehu, střehu atd.

Časoslovům trvácím za budoucí čas jsou časoslova jednodobá a končící: napředu, opředu, zapředu, vyhrabu, zasypu, natluku, umyjí, ušijí, atonu, zaklenu, ohrnu, nakupuji, odpracuji, zamílují.

Některá časoslova sedmé formy časují se též dle 1. vzoru. totiž: hrabati - hrabu, sypati - sypu, lháti - lhu.

V z o r II.

§ 135. Sem náležeji časoslova čtvrté, páté a šesté formy.

Časoslovo *honiti*.

Č a s	S p ů s o b				Příčestí
	oznamovací	spojovací	rozkazovací	přechodník	
přítomný	honím honiš honi honíme honíte honi	honi, a, o bych bys by bychom byste by	hoň hoňte	honě honíc honice	honil, a, o honili, y, a honěn, a, o honěni, y, a
minulý	honil, a, o jsem jsi jest jame jste jsou	byl, a, o bych bys by bychom byste by	honil, a, o honili, y,	honiv honivši honivše	—
budoucí	buda budeš bude budeme budete budou	honiti	—	buda budouc budouce honiti	—

Některá časoslova páté formy časují se dle 1. vzoru: mřítí, třítí, vřítí, přítí, jetí; plítí, pětí atd.

Trvacím časoslovům, tímto vzorem se spravujícím, za budoucí čas jsou časoslova končící: dohoním, vyletím, pospíšim, podržím, zahořím, nakrájím.

V z o r III.

§ 136. Sem náležeji časoslova sedmé formy.

Časoslovo *volati*.

Č a s	S p ů s o b				Příčestí
	oznamo- vací	spojovací	rozkazo- vací	přechodník	
přítomný	volám voláš volá voláme voláte volají	volal, a, o bych bys by bychom byste by	volej volejme volejte	volaje volajíc volajice	volal, a, o volali, y, a volán, a, o voláni, y, a
mínulý	volal, a, o jsem jsi jest jsem jste jsou	byl, a, o bych bys by bychom byste by	volal, a, o volali, y, a	volav volavši volavše	—
budoucí	budu budeš bude budeme budete budou	volati	—	buda budouc budouce	volati —

Některá časoslova 7. formy mají dvoji čas přítomný, jeden podle prvního, druhý podle tohoto vzoru; ku př. skákati — skáči, skákám; hrabati — hrabu, hrabám; trestati — tresti, trestám.

Náležejícím ke vzoru tomuto časoslovům trvacím za budoucí čas jsou časoslova jednodobá a končící: dám, rozdám, zavolám, roztrhám atd.

Rod trpný.

§ 137. Rod trpný tvoří se ve všech časech a způsobech s pomocným časoslovem *býti*, k němuž se přidává trpné přičestí; k. p.

býti volán, a, o; — myt, a, o.

Č a s	S p ů s o b			
	oznamovací	spojovací	rozkazovací	přechodník
<p> přítomný</p> <p>jsem jsi jest</p> <p>jsme jste jsou</p>	<p>lám, a, o VO-</p> <p>lám, a, o VO-</p> <p>lám, y, a VO-</p>	<p>bych bys by</p> <p>bychom byste by</p>	<p>lám, a, o VO-</p> <p>lám, y, a VO-</p>	<p>buď volán, a, o budme voláni, y, a buďte voláni, y, a</p> <p>jsa volán jsouc volána, o jsouce voláni, y, a</p>
<p> minulý</p> <p>jsem jsi jest</p> <p>jsme jste jsou</p>	<p>lám, a, o VO-</p> <p>lám, y, a VO-</p>	<p>bych bys by</p> <p>bychom byste by</p>	<p>lám, a, o VO-</p> <p>lám, y, a VO-</p>	<p>byv volán byvši volána, o byvše voláni, y, a</p>
<p> budoucí</p> <p>budu budeš bude</p> <p>budeme budete budou</p>	<p>lám, a, o VO-</p> <p>lám, y, a VO-</p>	<p>—</p>	<p>—</p>	<p>buda volán budouc volána, o budouce voláni, y, a</p>

U časoslov předmětných někdy trpný rod vyjadřujeme způsobem zvrátným; k. p. louka *se seče*, m. jest sečena; pivo *se pije*, m. jest pito; domy *se stavějí* m. jsou stavěny.

Někdy také rod trpný opisujeme třetí osobou čísla množného; k. p. volají mě, chválí tě, haní jej, místo: jsem volán, jsi chválen, jest haněn.

VII. Příslovky.

§ 138. Co příslovky jsou, vyloženo v § 22, 7. Příslovky obyčejně stávají při časoslově.

1. Příslovky *tázací*: kdy? odkud? dokud? kde? kam? kady? pokud? jak? kolikrát? proč? nač? zač? k. př. *Kdy* stěhují se ptáci od nás do teplejších krajin? *Kam* se ubírá vlaštovka? *Odkud* vane vítr?

2. Příslovky *času*: nyní, teď, tehdá, jindy, ondy, kdys, vždy, potom, někdy, nikdy, letos, loni, dnes, ráno, včera, zejtra; k. př. *Dnes* mně, *zejtra* tobě. Boha *vždy* měj na paměti. *Zlý* člověk *nikdy* šťasten není. Slunce *každodenně* vychází a zapadá.

3. Příslovky *mista*: zde, tu, tady, sem, tam, kdekoli, ledakde, někde, nikde, jinde, onde, venku, nahoře, dole, napřed, všude, doma; k. př. *At* jsme *kdekoli*, *všude* Bůh jest s námi. *Stůj kde* stůj, vlast miluj! *Odevšad* ke slunci rovně jest daleko. *Obloha nikde* k zemi nepřiléhá.

4. Příslovky *spůsobu*: tak, jinak, všelijak, některak, nenadále, kradmo, šeptmo, letmo, koňmo, pěšky, vysoko, hluboko, úzce, pěkně, polsky, řecky, po latinsky; k. př. *Zvířata* mohou se pohybovati *samovolně*. *Ovoce* se *všelijak* připravuje. *Zed* stojí *kolmo*. *Orel* létá *vysoko*. *Len* se dá *tence* přísti.

Úloha. Vypište z článku 133. takové věty, v kterých jsou příslovky.

§ 139. Z přídavných jmen trojího východu tvoříme příslovky, když místo **ý** položíme **ě** nebo **e**; pěkný - pěkně, tvrdý - tvrdě, lehký - lehce, krátký - krátce.

Některých neurčitých přídavných jmen středního rodu užívá se také místo příslovek; k. př. lehkó - lehce, nízko - níže, hluboko - hluboce, draho - draze.

Z přídavných jmen, která vycházejí na **ský** nebo **eký**, tvoříme příslovky způsobu, když skrátkáme koncovku; k. př. lidský - lidsky, pražský - pražsky, turecký - turecky, německý - německy.

Úloha. Z následujících přídavných jmen utvořte příslovky způsobu a některé z nich pak zkuste užiti ve větách: příjemný, pěkný, libezný, rychlý, laciný, tvrdý, těžký, zlý, hrdý, pilný, drahý, dobrý, modrý, červený, křesťanský, pohanský, otcovský, synovský, sousedský, myslivecký, vojenský, panský, moravský, anglický; k. př. Růže a fialy voní *příjemně* atd.

§ 140. Příslovky způsobu, které jsou utvořeny z přídavných jmen, mohou se stupňovati.

Druhý stupeň tvoří se příponou **ji**; k. př. čistě - čistě**ji**, krásně - krásně**ji**, sladce - sladče**ji**, trpce - trpče**ji**, rád - radě**ji**, tvrdě - tvrdě**ji**.

Třetí stupeň tvoří se ze druhého stupně předponou **nej**; k. př. později - **nej**později, rychleji - **nej**rychleji, lehčeji - **nej**lehčeji.

Nepravidelné stupňování mají:

dobře	lépe	nejlépe
zle	hůře	nejhůře
dlouho	déle	nejdéle
brzo	dříve	nejdříve
daleko	dále	nejdále
široko	šíře	nejšíře
úzko	úžeji	nejúžeji
mnoho	více	nejvíce
málo	méně	nejméně
blízko	blíže	nejblíže
nízko	níže	nejníže
vysoko	výše	nejvýše
hluboko	hloubě	nejhloubě.

● v ě t á ch.

§ 141. Věta dle toho, kolik myšlének v ní vyjádřeno, buď jest *jednoduchá* nebo *složená*; k. p. **Kopřiva pálí. Jablko jest červené. Nůž jest nástroj. Učíme se. — Pomáhej sousedům, i pomohou tobě. Když slunce vychází, hvězdy blednou. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.**

Jednoduchá věta.

§ 142. Jednoduchá věta může býti *holá* nebo *rozvinutá*. Holá věta jest, když má toliko podmět a výrok. Pakli výrokem jest jiné slovo než časoslovo, připíná se takový výrok k podmětu *sponou* jsem, jsi, jest atd. Podmět, výrok a spona jsou *hlavní členy* věty; k. p. **Strom roste. Včela bzučí. Voda teče. Vlček vyje. Osení se zelená. Hlína jest měkká. Stéblo jest duté. Olovo jest těžké. Hříby jsou houby. Šípek jest křen. Dům jest budova. Jsem zde.**

Úloha. Povězte, která slova v předcházejících větách jsou podmětem, která výrokem a která sponou.

Rozvinutá věta mimo hlavní členy obsahuje i jiná slova, jimiž se podmět nebo výrok lépe určuje. Slova, kterými se podmět nebo výrok lépe určuje, slovou *vedlejší* členy věty; k. p. Mladý strom bujně roste. Pracovitá včela vesele bzučí. Hladový vlk vyje. Peří kohoutí bývá pestré. Tento strom jest štíhlý. Všecky rostliny vláhu ze země ssají kořáním. Umění jest každému prospěšno. Lenost přivádí na žebrotu. Pomni na poslední věci. Zvykejte pracovitosti hned z mládí. Bůh všude jest s námi.

Úloha. Povězte, která slova v předchozích větách jsou vedlejší členy, a kterými z nich se určuje podmět, a kterými výrok.

§ 143. Holé věty rozšiřujeme:

1. Když k podstatnému jménu přidáme buď jméno přídavné, zájmeno, číslovku anebo jiné podstatné jméno ve druhém pádu, nebo podstatné jméno spojené s předložkou. Slova, kterými se podstatná jména ve větě lépe určují, slovou *přívlastky*; k. p. Starý strom nedá se ohnouti. Mořská voda jest slaná. Česáme zralé ovoce. Můj nůž jest ostrý. Některé kameny jsou průhledné. Tento dům jest vysoký. Jeden učeník zradil Krista Pána. Každý čtvrtý rok jest přestupný. Kůra mladých stromů bývá hladká. Počátek moudrosti jest bázeň Boží. Důvěra v Boha posilňuje trpícího. Mana chutnala jako chléb s medem.

Úloha. Předcházející věty přepište, vyhledejte v nich přívlastky a podtrhněte je.

Úloha. K následujícím podstatným jmenům dejte vhodné přivlastky: — David přemohl — Goliaše. — zahradník zalévá — květiny, uřezává — větve. Voda — jest dobrá k pití, ale k mytí se nehodí. Z kůry — dělají tříslo. Ze semena — — lisují olej. — ptáci plovou lbitě. Otec jest hlava —. Orla jmenují králem —. Oděv — jest teplý. Domy — jsou pevné.

2. Když časoslova. nebo přídavná jména, aby se jim úplně rozumělo, doplníme nějakým jiným slovem. Každé slovo, kterým naznačujeme, ku komu anebo k čemu se činnost nebo vlastnost podmětu vztahuje, nazývá se *předmět* čili *doplňek*. Časoslova a přídavná jména, která doplňku nějakého potřebují, zovou se *předmětnými*; k. p. V noci vidíme na nebi hvězdy. Slyším hlomoz. Ryby mají studenou krev. Nevěřte pochlebníkům! Udělujte almužny chudým! Ezau Jakobovi postoupil prvorozenství. Matka podělila děti ovocem. Jonathan věren byl Davidovi. Natrhejte květin! Nebudte všeho žádostivi! Spravedlivý dojde odplaty.

Úloha. Vyhledejte v předchozích větách předmětná časoslova i přídavná jména, a poznameňte předměty, jimiž se doplňují.

Úloha. Vypište z § 63. v mluvnici časoslova anebo přídavná jména, která jsou tam doplněna druhým pádem.

Úloha. Vypište z § 64. v mluvnici věty, kde předmětem jest třetí pád.

Úloha. Vyhledejte v čítance věty, kde se časoslovo doplňuje čtvrtým pádem.

3. Když k výroku připojíme slova, jimiž se zevrubněji oznamuje okolnost, kdy, kde, jak anebo proč se něco děje. Slova taková, kterými určujeme čas, místo, způsob anebo příčinu činnosti, slovou *určení příslovečná*.

§ 144. Příslovečné určení vyslovujeme buď pouhými příslovkami, buď podstatnými jmény s předložkami, anebo podstatnými jmény bez předložek; k. p.

Určení času: Opatrnosti nikdy nezbyvá. **M**ějte vždy Boha na paměti! **P**řijďte brzy! **D**obře v čas jiskru uhasiti. **V** létě den jest nejdelší. **O** sv. Václavě dozrává zimní ovoce. **L**éta 1865 bylo v Čechách a na Moravě veliké sucho. **N**epršelo po celé léto.

Určení místa a směru: **S** pravdou nejdál dojdeš. **V**zduch obkličuje všude naši zemi. **S**lunce zapadá za hory. **R**ůže roste na trní. **Ú**zká cesta vede do nebe. **H**las se rozléhá lesem. **J**děte rovnou cestou.

Určení způsobu: **V**rána létá váhavě. **Z**ralé jahody chutnají sladce. **S**křivan letmo zpívá. **N**ikdo bez práce nejlí koláče. **L**ež chodí o jedné noze. **M**luvte nahlas! **S**uché dříví hoří plamenem. **P**ole leží úhorem.

Určení příčiny a účelu: **V**šecek se třesu strachem. **O**sení se zotavilo deštěm. **S**aul stíhal **D**avida ze závisti. **P**rvní rodiče z ráje vyhnáni **by**li pro svou neposlušnost. **Č**lověk stvořen jest **k**u práci.

Úloha. Přepište předchozí věty a podtrhněte v nich příslovečné určení.

Úloha. Odpovězte k těmto otázkám a příslo-
večné určení pak podtrhněte: Kdy počíná se jaro?
Kdy počínají stromy kvésti? Dlouho-li trvá noc v létě
a dlouho-li v zimě? Kde leží Vídeň, kde Brno a kde
Praha? Kde sídlil moravský kníže Svatopluk? Od-
kud vanou mraziví větrové? Kam vystupují páry od
země? Jak zpívá ptactvo z jara? Jak sobě vykra-
čuje páv? Po čem poznáváme ptáka? Proč bývá
dítě trestáno? Čím poznáváme barvu věci?

Složená věta.

§ 145. Složená věta skládá se ze dvou
nebo několika jednoduchých vět, které vespolek
spojeny jsou v jeden celek; k. př. Dvakrát měř,
jednou řež! Nebesa vypravují slávu Boží, a dílo
rukou Jeho zvěstuje obloha. Přejde čas, že se
zeptá zima, co jsi dělal v létě. Na jaře spatřu-
jeme vlaštovky, any (a ony) se z dalekých
krajín vracejí do vlasti našich. Slyšívame v noci
slavíka, an (a on) v houštině lesní vydává klo-
kotavý svůj zpěv, jímž ucho i srdce lidské libě
bývá jímáno.

§ 146. Jednoduché věty, jsou-li částky
složených vět, mohou býti buď *hlavními* nebo
vedlejšími větami.

Hlavní věta jest každá věta, která na žádné
druhé nezávisí a vůbec sama o sobě vyslovuje
celou myšlénku; k. př. Člověk mluví, Pán Bůh
mění. Stéblo usychá, a zrno dozrává. Všecka
tělesa jsou těžká; proto i sebe menší prášek
k zemi padá.

Vedlejší věta slove taková věta, která na hlavní větě závisí a jen spolu s ní vyslovuje úplnou myšlenku; k. př. *Když zrno dozrává, stéblo usychá. Kdo neseje, ten nevěje. Dokud živ jsi, hled' dobře činiti; až umřeš, času nebude. Co tebe nepálí, nehas. Nikdo neví, jak dlouho bude živ.*

§ 147. Složená věta, která se skládá ze samých hlavních vět, slove *souřadně složená věta*; pakli záleží v jedné hlavní a v jedné vedlejší větě, nazývá se *podřadně složená věta* čili *souvětí*.

Souřadně složená věta.

§ 148. V souřadně složených větách jednotlivé věty buď prostě vedle sebe stávají, anebo bývají spojeny spojkami: *a, i, také; nebo, proto, pročez; ale, avšak, předce, sic, pak atd.*

Jednotlivé věty oddělují se od sebe čárkou; jsou-li delší, klade se mezi ně středník; k. př. *Slunce vychází nad hory, po vší krajině se dní. Čiňte dobře, a nic zlého nepřijde na vás. Předkové naši pro nás stromy sázeli; sázejme i my stromy pro potomky. Naše země má podobu koule; také jiná nebeská tělesa jsou kulatá. Varujme se hříchu; nebo za hříchem v patách pokuta běží. Zdraví jest veliký dar Boží; proto máme ho sobě vážit. Myši škodí včelám; pročez včelníky dobře před nimi opatrovatí sluší. Zlosyn může ujíti soudův lidských; ale soudu svědomí svého neujde. Děti nemohou zastat ještě práci*

těžkých, ale zahálka přivedla by je k lenosti. Hleď si chleba vydělati, sic ho musíš vyžebrati.

Úloha. Vypište z čítanky šest vět souřadně složených.

§ 149. Souřadné věty, ve kterých buď podmět, buď výrok, anebo kterýkoli jiný člen náleží několika větám společně, slovou *věty stažené*; k. př. Oheň svítí a hřeje. Slunce, měsíc a hvězdy jsou tělesa nebeská. Já a ty jsme spolužáci. Spravedliví a ctnostní lidé u Boha docházejí odměny. Růže a karafiáty voní líbezně.

Stažené věty spojují se spojkami: *a, i, nejen - ale i, jak - tak, dilem - dilem, jednak - jednak, buď - buď, ani - ani, ale, nebo, proto*; k. př. Planety i družice obíhají okolo stálic. Severané dělají ze sobi kůže nejen oděv, ale i stany. Jako koně, tak i vola užíváme k tahu. Rostliny vláhu ssají dilem kořáním ze země, dilem listím ze vzduchu. Čistá voda ani barvy, ani vůně nemá. Páv má krásné peří, ale nohy ohyzdné. Kovy nacházejí se v zemi buď ryzi, anebo v rudách. Zvířata nemají rozumu; proto dobré ode zlého rozeznávají nemohou.

Úloha. Rozložte předchozí věty v jednotlivé; k. př. Planety obíhají okolo stálic. Družice obíhají okolo stálic.

Úloha. Stáhněte následující věty v jednu větu: Strom roste, strom kvete. Dub jest lesní strom, buk jest lesní strom. Zedníci stavějí domy, tesaři stavějí domy. Při potopě světa zahynuli lidé; při potopě zahynula zvířata. Kořen rozeznáváme na každé rostlině; peň rozeznáváme na každé rostlině. Sob

má parohy na zad položeně; sob má parohy na konci lopatkovité. Z ledku dělá se střelný prach, ze siry dělá se střelný prach, z uhlí dělá se střelný prach. Jeleni žijí v lesích; jeleni se chovají v oborách. Nemáme býti skoupi; nemáme býti marnotratni. Ze zlata biji se peníze; ze zlata dělají se šperky.

Je-li v stažené větě několik podmětů rozličných osob, řídí se výrok dle toho, který z nich je přednější; k. p. Já a ty půjdeme pospolu. Ty i tvůj bratr pěkně píšete. — Pak-li podměty rozličného jsou rodu, tehdy ve výroku mužský rod přednost má před ženským, ženský před středním; k. př. Syn i dcera odešli. Lidé i zvířata pohynuli.

Podřadně složená věta čili souvětí.

§ 150. V souvětích se větou vedlejší zastupuje buď podmět anebo výrok, buď přívlastek, předmět anebo příslovečné určení věty hlavní; k. př.

Vedlejší větou zastupuje se podmět:

Kdo lže, ten krade. Kdo se trnu bojí, nenatrhá růži. Co škodí, to uči. Známo jest, že se země otáčí okolo slunce. Dětem přísluší, aby byly zdvořily.

Vedlejší větou zastupuje se výrok:

Bůh jest ten, jenž všecko stvořil. Lhář jest, kdo jinak mluví a jinak myslí.

Vedlejší větou zastupuje se přívlastek:

Člověk, který hřeší, hoden jest trestu. Chlapec, jenž sem přichází, jest můj přítel. Vodě, která se prýští ze země, říkáme voda pramenitá. Bůh Mojžišovi dal přikázání, aby Israelity vyvedl z Egypta.

Vedlejší větou zastupuje se předmět:

Nečiň si přítelem toho, *koho neznáš*. Splň věrně, *co jsi slíbil*. Nevěř těm, *kteří ti pochlebují*. Pán Ježiš předpověděl, *že z mrtvých vstane*. Každý člověk sobě přeje, *aby byl zdrav*. Pomni, *abys den sváteční světil*.

Vedlejší větou zastupuje se příslovečné určení:

Když bouřka přejde, zelená se vše osení. Hrušky trhej, *když jsou zralé*. Pták nelítá, *dokud mu křídla nenarostou*. — *Kde jest otevřeno, tam vejdi; kde jest zavřeno, tam klepej*. Nekupej se, *kde jest hluboko*. *Kudy chodí pýcha, tudy pohanění*. — Mluv tak, *abych ti rozuměl*. Zachoval jsi se, *jak otec přikázal*. Některý ořech jest tak tvrdý, *že se rozlousknouti nedá*. *Jak naseješ, tak budeš žíti*.

Vedlejší věta může státi buď před hlavní větou anebo po ní, a odděluje se od ní čárkou; stojí-li u prostřed hlavní věty, mává čárku před sebou i za sebou; k. př. *Kdo nepracuje, ať také nejí*. Ať nejí, *kdo nepracuje*. Ten, *kdo nepracuje, ať také nejí*.

Úloha. Vypište z předchozích příkladů všechny spojky, kterými vedlejší věty připojeny jsou k hlavním větám.

Úloha. Odpovězte k následujícím otázkám složenými větami: Kdo nebude trpěti nouze? Kdo bude povýšen, a kdo bude ponížen? Co se sluší křesťanu? Kterí ptáci slovou přelétaví? Které minerály jmenujeme rudy? Kterí záci bývají ve škole pochváleni? Koho nikdo nechválí? Na čem záleží učiteli? Komu nemáme důvěřovati? Čeho budeme někdy litovati? —

Kdy se má železo kovati? Kdy přišel Pán Ježíš se svými rodiči do Jerusalema? — **Kde** se nedaří obili? **Kde** nebývá sváru? — **Jak** se máme vždy chovati? **Jak** mluví upřímný člověk? **Jak** utíká život náš?

Přímá a nepřímá řeč.

§ 151. Můžeme opakovati *doslovně* některé přísloví, nějakou větu z knihy anebo co někdo řekl.

Řeč, doslovně uvedená, slove *řeč přímá*. Přímou řeč předchází obyčejně věta *uvozovací*, po kteréž se klade *dvoutečka*. Věta uvozovací, stojí-li prostřed přímé řeči, anebo následuje-li po ní, odděluje se od ní čárkou. Mimo to znamená se přímá řeč zprědu i zadu též *znaménkem uvozovacím*. K. př. Otec probudil své dítky, řka: „**V**staňte, ustrojte se!“ — „**V**izte“, pravil otec, „**s**lunce, měsíc a hvězdy učinil Bůh a vykázal jim cestu po obloze.“ — „**C**o to chřestí ze pšenice?“ ptal se chlapec.

Úloha. Spojte s následujícími průpovědmi věty *uvozovací*: Rady u moudrého hledej (Tobiáš k synovi). **V**íce má Bůh, než rozdal (Přísloví). **S**tatek nespravedlivý nejde k duhu (Amos prorok). **J**aká práce, taková mzda (Přísloví). **K**de jest bratr tvůj? (Bůh Kainovi.) **B**ůh pyšným se protivi, pokorným však dává milost (Sv. Petr). **D**ávejte císaři, co jest císařova, a co jest **B**ožího, Bohu (Pán Ježíš židům).

§ 152. Řeč, které neuvádíme doslovně, ale toliko způsobem vypravovacím ji pronášíme, slove *řeč nepřímá*. Řeč nepřímá odděluje se od uvozovací věty čárkou, i připojuje se k ní spojkou *že*,

a je-li věta rozkazovací, spojkou *aby*; k. př. Šalomoun praví, že *za pyšným chodí poníženi*. Otec probudil dívky a pravil, *aby vstaly a ustrojily se*.

Úloha. Věty předchozí úlohy napište řeči nepřímou.

Popisy a vypravování.

§ 153. V článku 58. v čítance naznačeny jsou všechny důležité znaky, které na medvědu shledáváme, v takovém pořádku, že sobě pozorný čtenář o tom zvířeti jasný a zřetelný obraz může v mysli utvořit. Vypravuje se tam: 1. Jaké zvíře jest medvěd. 2. Jak dlouhé má tělo a jakou má srst. 3. Čím se živi; jak usmrcuje zvířata a ku kterým zvířatům proto jej počítáme. 4. Co mimo to žere, po čem rád slídí a kde se naň lóčí. 5. Kdy spí a kdy vychází na lup. 6. Jak přechává zimu. 7. Jak umí choditi a čemu se naučí. 8. Co se činívá s medvědim masem a komu chutnají zvláště jeho tlapy. 9. Jaká jest jeho kožešina, a co se z ní dělá.

Úloha. Přečtete pozorně, co se tu o medvědu povídá, a pak se pokuste, abyste podobným způsobem napsali, co víte o kočce; také držte se docela toho pořádku a zachovejte i tvar i slova vět. (— hbitá, falešná, mlsná; — tělo její 1½ dlouhé, barva rozličná; — žere myši, krtky, ptáky, ryby; ohytá je svými drápy, dávi je zuby; — žere také ohléb, mléko, máslo, sýr, slídí po zajících; myslívci na ni líčejí atd.)

Úloha. Povězte stručně, co se praví každou větou v článku 55. o jelenu, a zkuste, jak byste popsalí koně týmž způsobem.

Úloha. V článku 68. vypravuje se nám o je-
stráhu; vypište obsah vět z druhého odstavce toho
článku, a pak zkuste, jak byste týmž způsobem po-
psali některého jiného vám známého ptáka; k. př.
holuba, kachnu atd.

Úloha. Přečtěte článek 84. o dubu, a napište,
co o něm obsahují věty prvních dvou odstavců, užíjte
pak téhož pořádku vět ku popisu lípy, břízy nebo
jiného stromu, který dobře znáte.

Úloha. Odpovězte zevrubně k následujícím
otázkám a z odpovědi sestavte popis školní tabule:
Co jest školní tabule? Z čeho jí dělá truhlář? Nač máme tabuli ve
škole? Kde bývá připevněna anebo na čem bývá postavena? Jak
bývá podstavec upraven, aby se mohla tabule výše a níže posu-
nouti? Proč musí býti plocha školní tabule dokonale hladká? Proč
bývá na jedné straně počárkovaná? Jaké tabule bývají ještě ve ško-
lách? Jak mají žáci se školní tabulí zacházeti, a čeho nemají na ni
dělati?

Úloha. Odpovězte z paměti k těmto otázkám:
Co jest domácí kachna a kam ji počítáme v domácnosti? Komu se
podobá dle velikosti? Jakou má hlavu a jaký zobák? Jaké jsou její
oči, jaký krk, křídla, ocas, barva, peří? Jaké jsou nohy, a čím jsou
srostlé prsty na nich? Jak plave kachna, a jaká jest její chůze? Kde
chováme kachny, a čím je krmíme? Kde se kachny nejraději zdržují,
a co ve vodě lapají a sežírají? Jaké vlastnosti má kachna? Proč
se dávají kachní vejce pod slepice vyseděti? Nač jest kachní peří?
Od čeho čistí kachna zahrady za vlhkého počasí? Čím škodí kachna
našemu osení, lukám? atd.

Úloha. V článku 57. čteme o zajíci, že jest
zvíře bázlivé a lekávé; totéž praví se tam o srnci.
Dále uvozují se znaky takové, po kterých se zajíc
a srnec od sebe rozeznávají; napište ty znaky vedle
sebe.

Úloha. Napište, čím jsou k sobě podobny i čím se rozlišují od sebe: péro a tužka, jablko a hruška, strom a keř, stáj a stodola, pes a liška.

§ 154. V článku 23. vypravuje se: Jaký národ byli Římané. 2. Kdy vystavěli Řím, a jaký kus země jim tehdáž patřil. 3. Čím rozšiřovali panství své dál a dál. 4. Kdy byla říše jejich nejmocnější, a kdo počal nad ní panovati. 5. Které země jim patřily v Evropě, které v Africe a v Asii atd.

Úloha. Přečtěte pozorně článek 24.; vypište, jak v něm jdou věty po sobě, co každá z nich obsahuje, a pak celý článek napište z paměti.

Úloha. Napište nějakou bájku, kterou umíte na zpaměť.

Úloha. Napište z paměti, co víte z biblické dějepavy o vystavění chrámu Jerusalemského.

D o p i s y.

§ 155. Dopisy jsou listy, v nichž myšlenky své sdělujeme s osobami nepřítomnými.

Listem někomu buď něco oznamujeme, za něco ho žádáme, jemu děkujeme, anebo jemu při zvláštní příležitosti štěstí přejeme. Dle toho, co listy obsahují, jmenují se listy *oznamovací*, *prosebné*, *děkovací*, *blahopřejné* atd.

V listech napiše se na prvním místě obyčejně *oslovení*, pod ním pak následuje *obsah listu*, a k závěrce připojí se *podpis*.

Úloha. Přečtete pozorně následující list, a pozte, co obsahuje.

t oznamovací.

Milý Jene!

Mohu si mysliti, že bys rád věděl, jak jsem se dostal era domů. Chvála Bohu, šťastně! Když se strhl ten udký vítr, byl jsem již u lesa. Myslíl jsem, že m budu trochu zachráněn, ale nebylo toho! Bylať sta lesem ještě děsnější pro šumění listův, praskot tvi a vrzání kořenů. I byl jsem rád, když jsem e dostal ven a ke mlýnu se přiblížil. Sotva jsem stoupil do mlýnice, zarachotil hrom a roztráštěl lípu a hrázi. Mlynář i všecka chasa vyběhli, aby se odívali, zdali neuhodilo do stavení. V tom se spustil éšť, a vítr se umírnil. As za hodinu ubíral jsem se ále k domovu po lukách, které se mi zdály býti nohem zelenější a krásnější než jindy. O osmé ho- ině byl jsem u svých milých rodičů, kteří mě úzkostí očekávali. Buď zdrav a pozdravuj ode mne vého bratra.

Tvůj

upřímný
Jaroslav.

V Březové dne

list prosebný.

Drahá Marie!

Budoucího měsíce připadá svátek naší milé ba- ičky. Ráda bych jí uháčkovala povlaku na její polštář, le nemám k tomu žádného vhodného vzorku. I prosím Tebe, zapůjč mi Svě vzorky háčkovací a dovol, abych e aspoň čtrnáct dní u sebe mohla podržeti. Věř mi

že dám na ně pozor, aby se neušpinily, a že Ti je v pravý čas odvedu. Doufám, že prosby mé neoslyšíš; ráda se Ti odsloužím, kdykoli budu moci.

Tvá

Zdenka.

V Slavíně dne

Líst děkovači.

Vážený pane strýčku!

Včera mi můj milý otec odevzdal Vaše laskavé psaní i tu krásnou knihu, kterou jste mi k svátku poslati ráčili. Nemohu vypsat radost, jakou jsem měl, když jsem tolik pěkných obrazů v ní spatřil. Děkuji Vám, drahý strýčku, srdečně za tak vzácný dar. Budu v ní pilně čítati popisy rostlin a vyobrazení srovnávat s rostlinami živými. Zůstávám

Váš

vděčný bratovec
Bohumil.

V Kroměříži dne

Přání ko jmeninám matčiným.

Předrahá matinko!

S radostí jsem očekávala slavný den Vašich jmenin. Vzpomínala jsem sobě na ty doby, když jsem Vám ústně přání své říkala, a vy jste je laskavě poslouchala. Dnes jsem daleko od Vás, ale vím, že i toto mé přání laskavě přijmete. Nemohu se Vám ničím odměnit za vši lásku, péči a dobrotivost, kterou jste mi od narození mého věnovala. Prosim

dy Pána Boha, aby Vás ještě dlouho při zdraví za-
noval a Vám svého požehnání udělil. Mně pak, dobrá
matinko, zůstaňte vždy laskavě nakloněna, za to
 Vás vroucně prosí

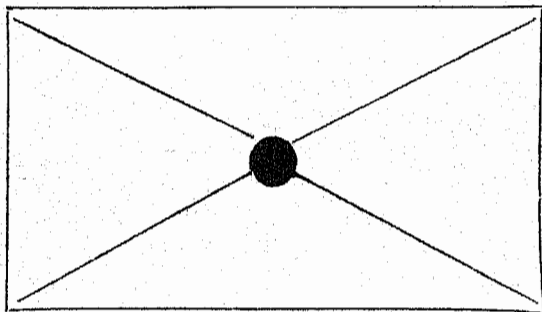
Vaše

nejvděčnější dcera

Anna.

V Jihlavě dne

§ 156. Listy píšeme na čistém bílém papíře
vkládáme je do obálky, která se potom buď pe-
ctním voskem anebo přilepovací známkou zavírá.

Na svrchní straně obálky napíše se *nápis* čili
adresa, v které vytčeno býti musí jméno, příjmení,
a i bydliště toho, komu dopis určen jest. Pak-li
stává ve větším městě, třeba mimo to připojiti
jméno ulice a číslo domu.

Blahorodý Pán,
pan **Václav Pražský,**
statkář.

5 kr.

Rokycany,
Pražská ulice č. 15.

Posíláme-li psaní do místa, kde pošty není, třeba na adrese poznamenati poslední stanici poštovního úřadu, z které se tam psaní dodávají.

Vážený
pan **Jan Klenta,**
rolník.

5 kr.

Sedlice,
pošta Rožmitál.

Posíláme-li ve psaní peníze nebo nějaké důležité spisy, musíme to na adrese zevrubně naznačiti a psaní takové dle následujícího vzorku zapečetiti. Na stránce, kde jsou pečeti, budiž také připojeno jméno a bydliště toho, kdo list zasílá.

Pan **Jiří Svoboda,**
mistr truhlářský.

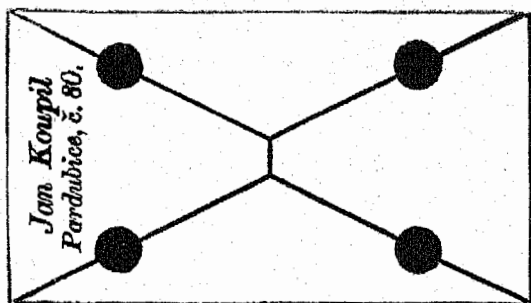
Vloženo v papírových penězích:

4 desítky = 40 zl.

6 pětáků = 30 zl.

70 zl.

Praha,
zahradní ulice
č. 1040—II.

Poznámka 1. Na obyčejný dopis, který nejde za hranice kouské říše, přilepujeme známku pětikrejarovou, čímž je poštovně praveno.

Dopisy s penězi odevzdáváme do rukou poštovnímu úředníku, který ustanoví plat dle pravidel poštovních. Úředník vydává na kové dopisy *list přijímací* čili *recepis*.

Jestli že nám na dopise mnoho záleží, možno jest o dodání ho dokonaleji se zjistiti *rekomandováním*. Na list takový se mimo obyčejnou 5 kr. známku přilepí ještě známka 10 kr. a poštovní úředník vydá za dopis takový *potvrzení* (recepis). Kdyby dopis rekomandovaný náhodou nedošel, může odesilatel předložením receptisu žádati, aby po dopise pohřešeném bylo pátráno, a při ztracení zaň náhrada byla dána.

Poznámka 2. V nápisech užíváme obyčejně jmen osob ve pádu, a jmen bydlitě jejich v 6. pádu; k. p. Panu Antonínovi ralému v Plzni. Aby se však jména příliš neměnila, ponechávají mnozí tato jména v 1. pádu; k. p. Pan Antonin Zralý, Plzeň. — Spůsob první vykládá se takto: Panu A. Z., který bydlí v Plzni, má se dopis dodati. Spůsobu druhému takto se rozumí: Pan A. Z., jehož bydlitě jest Plzeň, má dopisu dostati.

Pisemnosti jednací.

§ 157. K pisemnostem jednacím počítáme zápisky domácího hospodářství, účty řemeslnické, veřejná návštěví, kvitance na obdržené peníze, výpovědi, vysvědčení, listy dlužní atd.

Z účtu domácího.

Den	Leden 1874.	Příjem		Vydání	
		zl.	kr.	zl.	kr.
1.	Přebytek z předešlého měsíce .	30	—	—	—
	Od mlynáře p. Antonína Bílého za 10 měříc pšenice po 6 zl.	60	—	—	—
2.	Krejčímu Vojtěchovi Jedličkovi dle účtu z 2. ledna 1874	—	—	14	25
8.	Ševci Janovi Skřivanovi dle účtu " 2. ledna 1874	—	—	8	40
15.	Kolář Jindř. Levému dle účtu z 5. ledna 1874	—	—	15	—
30.	Za zboží kupecké	—	—	8	—
30.	Na rozličná vydání	—	—	10	—
	Úhrnem .	90	—	55	65
	Příjmů bylo	90	—	—	—
	Vydání bylo	55	65	—	—
	Zbývá	34	35	—	—

Ú č e t

Blahorodému panu Antonínovi Záleskému za práci kolářskou.

Měsíc a den		zl.	kr.
4. května	Žebřinový nový vůz	60	—
18. " "	Nové plužně	1	50
20. " "	Kolo k vozu obloženo novými loukočmi	2	—
26. " "	Správka trakaře	—	40
	Úhrnem . . .	63	90

Ve Lhotě dne 30. května 1874.

Jan Věrný,
kolář.

účetně zaplaceno 63 zl. 90 kr.
dne 8. června 1874.

Jan Věrný.

Úloha. Napište účet za práci truhlářskou, krejčovskou nebo zámečnickou.

Práva o ztrátě.

Z t r á t a .

Dne 8. t. m. předpolednem ztratil někdo na pražském předměstí hnědou koženou toboleku, v které nacházely rozličné listiny a dvě bankovky po 10 zl. Kdo by ji byl našel, žádá se, aby ji odevzdal příslušnému úřadu, kdež se mu slušné odměny dostane.

Úloha. Popište zevrubně pouzdro, které někdo našel.

Kvittance na zaplacené nájemné z bytu.

Kvittance

63 kr.

na sto a deset zlatých r. č., které jsem já nížepodepsaný od pana Otakara Sedlického, městského lékaře, jakožto polouletní nájem od Hromnic až do sv. Jakuba 1874 za byt, v mém domě č. 14 najatý, dnešního dne řádně přijal.

V Táboře dne

110 zl.

Josef Dlouhý,
majetník domu.

Výpověď z bytu.

Vaše Blahorodí!

Poněvadž pro obchod svůj potřebuji prostranějších místností, oznamuji Vašnosti čtvrt léta napřed, že se o sv. Jakubě t. r. vystěhuji z bytu, jež jsem najal ve Vašem domě č. 28 na náměstí.

Zůstávám s úctou

Vašnosti

oddaný

Bedřich Janský,
kupec.

V Těšíně dne

Vysvědčení pomocníkovi zahradnickému.

Vysvědčení.

15 kr.

Pan František Lipanský, pomocník zahradnický, rodič z Bukové u Rožmitála v Cechách, 20letý, dělal u mne podepsaného dvě léta, t. j. od 30. září 1870

až do 28. září 1872. Po všech ten čas vždy mravně i poctivě se choval a práce jemu uložené s největší pilností vykonával, pro kteréžto dobré vlastnosti jej všem pánům zahradníkům poručena činím.

Tomu na svědectví list tento podpisem ruky své i pečeti svou stvrzuji.

Karel Fiala,
zahradník.

~~V Opavě dne~~

List dlužní na vypůjčené peníze.

Dlužní úpis.

Já nížepsaný vyznávám tímto listem, že mi soused můj, pan *František Volný*, mistr truhlářský, dnešního dne *šedesát zl. r. č.* zapůjčil a tuto sumu v bankovkách mi vyplatil. Slibuji, že vypůjčenou sumu od dneška za půl léta rádně i s umluvenými úroky 6% zaplatím.

Jaroslav Strnad,
dlužník.

V Znojmě dne 18. června . . .

O b s a h.

Díl první.

Čtení mravoučné.

	Strana		Strana
1. Modlitba ranní	3	12. Zlé svědomí	10
2. Stvořitel	—	13. Vzkříšení	11
3. Oběť	4	14. Milosrdný bratr	12
4. Mocnost Boží	5	15. Lépe jest dáti, nežli bráti	—
5. Píseň večerní	6	16. Štědrý večer	14
6. Otázky	—	17. Lásky k rodičům	15
7. Sv. Karel Boromejský	7	18. Výměnek	16
8. Pohled k nebi	8	19. Modlitba za rodiče	17
9. Sv. Augustin	—	20. Povolnost	18
10. Co jest Bůh	9	21. Věrný čeledín	19
11. Čistota	—	22. Neodsuzuj před časem	20

Díl druhý.

Čtení dějepisné.

	Strana		Strana
23. Římané	21	32. Spytihněv II.	30
24. Pronásledování křesťanů	22	33. Tataři	31
25. Konstantin Veliký	—	34. Moravané na Hostejně zachráněni	32
26. Život starých Slovanův	23	35. Rudolf z Habsburka	33
27. Krok a jeho dcery	24	36. Eliška poslední Přemyslovná	34
28. Pověst o Horymírovi	26	37. Povyšení Pražského biskupství na arcibiskupství	36
29. Říše moravská za Svatopluka	27	38. Tři panovníci zemi rak.	37
30. První křesťanské chrámy v Čechách	28	39. Karel IV. v Pise	38
31. Kněžna Dobrava a pokřtění Polákův	29	40. Krištof Kolumbus	39

	Strana		Strana
41.	Dům Habsburský	46.	Marie Terezie
42.	Král Ladislav a Jan Jiskra	47.	Josef II.
43.	Ferdinand I., Maximilian II., Rudolf II. a Matyáš	48.	Leopold II., František I.
44.	Ferdinand II. a III.	49.	Cisár Ferdinand a František Josef
45.	Leopold I., Josef I. a Karel VI.	50.	Cisárská rodina
		51.	Hymna národní

Díl třetí.

Čtení přírodopisné.

	Strana		Strana
52.	Kráva	76.	Hadí
53.	Český kůň	77.	Plazi a obojživelníci
54.	Osel v květnici	78.	Chroust
55.	Jelen	79.	Múra
56.	Sob a velbloud	80.	Pavouci
57.	Zajíc a srnec	81.	Hlenýžď zahradní
58.	Medvěd	82.	Dešťovka
59.	Liška	83.	Zvířata nedokonalá
60.	Krtek	84.	Dub
61.	Chlapec a krtek	85.	Stromy
62.	Křeček a sysel	86.	Šípek
63.	Ssavci	87.	Usohlá růže
64.	Slavík	88.	Kukuřice
65.	Skrivánek	89.	Chudobka
66.	Kukačka	90.	Skromná flalka
67.	Vrabeč	91.	Kdy a kde
68.	Jestřáb	92.	Bolehlav
69.	Vrána a liška	93.	Muchomůrka
70.	Ptáci	94.	Rostliny
71.	Losos	95.	Sůl
72.	Štika	96.	Křemen
73.	Ryby	97.	Kovy
74.	Želva	98.	Uhlí a rašelina
75.	Ještěrky	99.	Horniny

	Strana		Strana
100. Minerály	94	105. Teplo, jeho původ a účinky	99
101. Lomy	95	106. Světlo	101
102. Roucho země	—	107. Síla magnetická	103
103. Vzduch	96	108. Síla elektrická	—
104. Voda	97		

Díl čtvrtý.

Čtení hospodářské.

	Strana		Strana
109. Rolnictví	105	121. Réva vinná	116
110. Půda	106	122. Včelařství	117
111. Příprava půdy	107	123. Včely	119
112. Setí a zeň	108	124. Hedvábnictví	—
113. Stodola a sýpka	109	125. Chmelařství	121
114. Hospodář a čeled'	—	126. Lnářství	122
115. Louka	110	127. Olej řepkový	123
116. Chov dobytka	111	128. Cukrovka	125
117. Zahradnictví	112	129. Rostliny barviřské	126
118. Planá a štěpná jablona	114	130. Pečení ohleba	127
119. Ošetřování stromů a ovoce	—	131. Kuchyňské nádobí	128
120. Sady	115	132. Josiah Wedgwood	130

Díl pátý.

Čtení zeměpisné.

	Strana		Strana
133. Rodina	132	141. Císařství rakouské	143
134. Návrat z pole u večer	133	142. Království české	145
135. Obec a školství	134	143. Hory české	148
136. Okres, země, říše	136	144. Řeky a města česká I.	149
137. Zeměkoule	138	145. Tok Vltavy	151
138. Slunce a země	139	146. Praha	152
139. Měsíc a hvězdy	141	147. Řeky a města česká II.	155
140. Pevná země a moře	142	148. Kde domov můj?	156

	Strana		Strana
149. Morava	157	154. Vévodství slezské . . .	165
150. Propast Macocha . . .	158	155. Země alpské a karpatské	166
151. Brno a Olomouc . . .	160	156. Palestina	169
152. Hana	162	157. Památná místa v Palestině	171
153. Řeky a města moravská	163		

Díl šestý.

	Strana
<i>Pravidla života</i>	173

Mluvnice.

	Strana		Strana
Úvod	1	Předložky se třemi pády	49
Hlásky	2	<i>Jména přídavná</i>	50
Samohlásky	—	Určitá jména přídavná	51
Dvouhlásky	3	Neurčitá jména přídavná	57
Souhlásky	4	Přisvojovací jména přídavná	58
Proměňování souhlásek	5	Stupňování jmen přídavných	59
Slabiky a slova	—	<i>Zájmena přídavná</i>	62
Složená slova	8	Zájmena přisvojovací	—
Dělení slov	9	Zájmena ukazovací	64
Větn	10	Zájmena vztážná	66
Osoba podmětu	12	Zájmena tážací	67
Spůsob výroku	14	<i>Číslovky</i>	68
Části řeči	16	Číslovky určité	—
<i>Jména podstatná</i>	18	Neurčité číslovky	71
Rod jmen podstatných	21	<i>Časoslovo</i>	72
Číslo podstatných jmen	23	Význam časoslov	73
Tvoření množného čísla	—	Formy časoslov	76
Pády jmen podstatných	26	Trvání děje	80
Skloňování podstatných jmen	29	Spůsob časoslova	82
Skloňování podstatných jmen širokého zakončení	—	Čas	87
Skloňování podstatných jmen úzkého zakončení	32	Osoba a číslo	90
<i>Zájmena osobná</i>	34	Časování	—
Skloňování osobných zájmen	35	<i>Příslovky</i>	96
<i>Úžívání pádů</i>	37	<i>O větách</i>	98
První pád	—	Jednoduchá věta	—
Druhý pád	38	Složená věta	102
Třetí pád	43	Souřadně složená věta	103
Čtvrtý pád	45	Věta podřadně složená	105
Šestý pád	46	Přímá a nepřímá řeč	107
Předložky s dvěma pády	—	<i>Popisy a vypravování</i>	108
		<i>Dopisy</i>	110
		<i>Pisemnosti jednací</i>	116